

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΥΓΕΙΑΣ-ΠΡΟΝΟΙΑΣ**

**ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ «ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Η πολιτισμική διαφορετικότητα ως παράγοντας επίδρασης στην ψυχική υγεία των μεταναστών φοιτητών στα ΑΕΙ Θεσσαλίας.

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΝΟΥΛΑ ΕΛΕΝΗ (ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ)

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Σκεντέρης Νικόλαος
Επίκουρος καθηγητής Παιδιατρικής
Ιατρικού τμήματος Πανεπιστήμιου Θεσσαλίας

Επιβλέπων καθηγητής

Κοτρώτσιου Στυλιανή
Καθηγήτρια Εφαρμογών
Νοσηλευτικού τμήματος ΤΕΙ Θεσσαλίας

Μέλος τριμελούς επιτροπής

Παραλίκας Θεοδόσης
Καθηγητής Εφαρμογών του τμήματος
Νοσηλευτικού τμήματος ΤΕΙ Θεσσαλίας

Μέλος τριμελούς επιτροπής

Λάρισα, Ιούνιος 2015

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ-
ΠΡΟΝΟΙΑΣ**

**ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ «ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ»**

**Cultural diversity as a factor effect on the mental
health of immigrant students in University of
Thessaly**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	5
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
SUMMARY IN ENGLISH (Abstract)	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ – ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ	11
1.1 Ορισμοί	11
1.2 Εννοιολογική προσέγγιση του πολιτισμού και της κουλτούρας	11
1.3 Πολιτισμός των μεταναστών.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ	16
2.1 Εννοιολογική προσέγγιση	16
2.2 Η πολιτισμική διαφορετικότητα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	19
3.1 Εννοιολογική προσέγγιση	19
3.2. Παράγοντες που προκαλούν την μεταναστευτική κίνηση	19
3.3 Πολιτισμικό σοκ	20
3.4 Η προσαρμογή των μεταναστών-Επιπολιτισμός	21
3.5 Η μεταναστευτική πολιτική σχετικά με τους μετανάστες φοιτητές στην Ελλάδα.	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	25
4.1 Εννοιολογική προσέγγιση-ορισμοί	25
4.2. Αρχές διαπολιτισμικής εκπαίδευσης	27
4.3 Κατευθυντήριες γραμμές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης	29
4.4. Οι σκοποί της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης	29

4.5.Στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης	30
4.6 Διαπολιτισμική εκπαίδευση και μετανάστευση	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ	33
5.1 Ορισμοί- εννοιολογική προσέγγιση	33
5.2 .Η αξιολόγηση της ψυχικής υγείας	33
5.3.Βασικά ατομικά χαρακτηριστικά της ψυχικής υγείας	34
5.4 Ψυχοπαθολογία	35
5.5. Ψυχικές διαταραχές	36
5.6. Ψυχική υγεία και μετανάστευση	37
5.7. Παράγοντες εμφάνιση ψυχικών διαταραχών στους μετανάστες	39
5.8.Η ψυχική υγεία των μεταναστών φοιτητών	40
5.9 Στρεσογόνοι παράγοντες επιπολιτισμού των μεταναστών φοιτητών	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	
ΝΤΡΟΠΗ Εννοιολογική προσέγγιση.....	50
ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	52
1. Σκοπός	52
2. Ερευνητικές υποθέσεις	52
3. Οριοθετήσεις	53
4. Υλικό και μέθοδος	53
5. Αποτελέσματα	57
6. Συζήτηση	87
7. Συμπεράσματα	93
8. Προτάσεις	93
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	95
1. Ελληνική βιβλιογραφία	95
2. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	97
3. Ιστοσελίδες	100
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	101
Ερωτηματολόγιο έρευνας	101

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά τον κ. Σκεντέρη Νικόλαο επίκουρο καθηγητή Παιδιατρικής του τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και επιβλέποντα καθηγητή της παρούσας ερευνητικής μελέτης, για την πολύτιμη βοήθειά του.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα την κ. Κοτρώτσιου Στυλιανή καθηγήτρια Εφαρμογών του τμήματος της Νοσηλευτικής του ΤΕΙ Θεσσαλίας και μέλους της τριμελούς επιτροπής, για την συνεχή, επίμονη και ακάματη προσπάθειά της, έτσι ώστε να εμβαθύνω τις γνώσεις μου σχετικά με την πολιτισμική διαφορετικότητα σε σχέση με την ψυχική υγεία σε μια ευαίσθητη κοινωνική ομάδα όπως είναι οι μετανάστες φοιτητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Οι συμβουλές, η διδασκαλία και η στήριξή της (πρακτική και ηθική) υπήρξαν καταλύτης στην πραγματοποίηση της παρούσης μελέτης.

Ευχαριστώ επίσης τον κ. Παραλίκα Θεοδόση καθηγητή εφαρμογών του τμήματος Νοσηλευτικής του ΤΕΙ Θεσσαλίας και μέλους της τριμελούς επιτροπής, για την βοήθειά του στον αρχικό σχεδιασμό και τη σωστή διαμόρφωση της παρούσας ερευνητικής μελέτης. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν στην συλλογή του ερωτηματολογίου μου καθώς και τους φοιτητές όλων των τμημάτων του ΑΕΙ Θεσσαλίας, που με υπευθυνότητα το συμπλήρωσαν.

Αφιερώνω την ερευνητική μου μελέτη στην οικογένειά μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παγκοσμιοποίηση, βασικός παράγοντας για την εμφάνισή της οποίας, υπήρξε το αυξανόμενο μεταναστευτικό φαινόμενο και οι επιπτώσεις του στη σύγχρονη κοινωνία, η διακίνηση διαφορετικών πολιτισμών, η ανάμειξη διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων και οι επιδράσεις τους στον παγκόσμιο ιστό, αναδεικνύουν επείγοντα συσσωρευμένα προβλήματα σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, εκπαιδευτικό και υγειονομικό επίπεδο και καθιστούν αναγκαία την άμεση διερεύνηση και επίλυσή τους από τη διεθνή κοινότητα.

Έννοιες όπως ο πολιτισμός και η κουλτούρα, η πολιτισμική διαφορετικότητα, η διαπολιτισμική εκπαίδευση, η μετανάστευση, η διεθνοποίηση των σπουδών και η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της στάσης της εκπαιδευτικής κοινότητας απέναντι στους μετανάστες φοιτητές καθώς και οι επιπτώσεις στην ψυχική υγεία του γενικού μεταναστευτικού πληθυσμού και ειδικότερα των μεταναστών φοιτητών, είναι θέματα που προσεγγίζει η παρούσα ερευνητική μελέτη.

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι η διερεύνηση της επίδρασης της πολιτισμικής διαφορετικότητας στην ψυχική υγεία των μεταναστών φοιτητών σε σχέση με τους ντόπιους στα Πανεπιστήμια-ΤΕΙ Θεσσαλίας. Πιο διεξοδικά πρόκειται για τη σχέση που έχει η πολιτισμική διαφορετικότητα με την εκδήλωση εσωτερικής, εξωτερικής ντροπής, αισθήματος κατωτερότητας, μειωμένης αυτοεκτίμησης και αυξημένης ψυχοπαθολογίας (κατάθλιψη, άγχους, ψυχωσικών συνδρόμων, νευρολογικών παθήσεων, σχιζοφρένειας κλπ) στους μετανάστες φοιτητές έναντι των ντόπιων.

Στη μελέτη που πραγματοποιήθηκε στα Πανεπιστήμια-ΤΕΙ Θεσσαλίας συμμετείχαν 317 φοιτητές συνολικά. Οι 157 ήταν μετανάστες από 11 χώρες (Κύπρος, Αλβανία, Βουλγαρία, Ουκρανία, Βέλγιο, Τουρκία, Καζακστάν, Κόσσοβο, Ιαπωνία, Τανζανία) και οι 160 ήταν Έλληνες και λειτούργησαν ως ομάδα ελέγχου. Χρησιμοποιήθηκαν 4 ερωτηματολόγια. Το ένα περιελάμβανε δημογραφικά-κοινωνικά στοιχεία, το δεύτερο ήταν η Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής (Other As Shamer Scale-OAS), το τρίτο η κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale-ESS) και το τέταρτο η κλίμακα Ψυχοπαθολογίας – Symptom Check List 90-R.

Η στατιστική ανάλυση των μεταβλητών έγινε με το στατιστικό πακέτο SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 21.0.

Από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι στα ΑΕΙ Θεσσαλίας δεν υπάρχει σημαντική διαφορά όσον αφορά στην εξωτερική ντροπή (πως τους βλέπουν και τους κρίνουν οι άλλοι) μεταξύ

Ελλήνων και μεταναστών φοιτητών. Επίσης η πολιτισμική διαφορετικότητα δεν επηρεάζει σημαντικά την ανάπτυξη ιδιαίτερης ψυχοπαθολογίας μεταξύ μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών. Ωστόσο σημαντική διαφορά καταγράφεται μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών φοιτητών όσον αφορά στο βίωμα της ντροπής. Οι μετανάστες αισθάνονται υψηλό ποσοστό εσωτερικής ντροπής δηλαδή (το πως βλέπουν και κρίνουν οι ίδιοι τους εαυτούς τους σε σχέση με τους ντόπιους φοιτητές).

Συμπερασματικά από την συγκεκριμένη έρευνα φαίνεται ότι όταν φοιτητές μεταναστεύουν σε μια καινούργια χώρα για σπουδές, εμφανίζουν μειωμένη αυτοεκτίμηση και αίσθημα κατωτερότητας αλλά δεν εμφανίζουν αυξημένα ποσοστά ψυχοπαθολογίας ή αισθήματα ρατσισμού και αποξένωσης που προέρχονται από τους γηγενείς φοιτητές. Ωστόσο επειδή η βιβλιογραφία για τους μετανάστες φοιτητές στην Ελλάδα είναι σχεδόν ανύπαρκτη απαιτείται περαιτέρω, πιο διευρυμένη ακαδημαϊκή έρευνα προκειμένου να υπάρξουν πιο αξιόπιστα αποτελέσματα.

Λέξεις κλειδιά:

Πολιτισμική διαφορετικότητα, ψυχική υγεία, ντροπή, μετανάστευση, φοιτητές.

SUMMARY IN ENGLISH (Abstract)

The phenomenon of globalization has increased rapidly mainly because of the international migration and its implications in modern society. The cultural mixing across continents and regions and the interactions between peoples of different cultures, highlight urgent global, social, political, financial, educational and health issues that have to be investigated and get solutions by the international community.

This research study approximates the concepts of culture, cultural difference, intercultural education, migration, internationalization of studies, redefinition of the attitude of the educational community to international students as well as the impact on the mental health of the general immigrant population and especially of immigrant students.

Aim of this study is to examine the impact of the cultural difference on the mental health of immigrant students in comparison to local Greek students at the universities of Thessaly. This study, specifically, examines the correlation between the cultural difference and the expression of internal or external shame, inferiority feelings, low self-esteem and increased psychopathology (depression, stress, psychotic syndromes, neurological diseases, schizophrenia etc) between immigrant students and local Greek students.

317 students participated in this study, conducted at the universities of Thessaly. The participants were divided in two groups. The first group composed of 157 immigrant students coming from 11 different countries (Cyprus, Albania, Bulgaria, Ukraine, Belgium, Turkey, Kazakhstan, Kosovo, Japan and Tanzania). The second group was the control group and composed of 160 Greek students. In the research process the 4 following questionnaires were used. 1) A questionnaire concerning socio-demographic information 2) The Other As Shamer Scale (OAS) 3) The Experience of Shame Scale (ESS) 4) The Symptom Check List 90-R.

The statistical analysis of the experimental variables was performed with the use of SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 21.0.

Keywords: Cultural diversity, mental health, shame, immigration, students

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας είναι ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας της. Διαφορετικοί λαοί, με διαφορετικά ήθη και έθιμα, με διαφορετική γλώσσα, συνήθειες, νοοτροπίες, τρόπους που ερμηνεύουν τα δρώμενα, τάσεις που συνηθίζουν να υιοθετούν και κατευθύνσεις βάσει των οποίων σκέπτονται, αναμειγνύονται, αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται, διαμορφώνουν κοινούς φορείς δράσεις, μορφοποιούν τη νέα πραγματικότητα συνειδητά ή ασυνείδητα, άλλοτε υποχωρώντας και άλλοτε διεκδικώντας και τελικά ζώντας την καθημερινότητα από κοινού.

Ο πολιτισμική διαφορετικότητα εμφανίζεται με διαφορετική δυναμική στις διάφορες κοινωνικές ομάδες αναδεικνύοντας επιμέρους προβλήματα που αφορούν αποκλειστικά και μόνο την συγκεκριμένη ομάδα. Μια τέτοια ομάδα είναι και οι μετανάστες φοιτητές, οι οποίοι μετακινούνται από τη χώρα τους συνήθως για καλύτερη εκπαίδευση σε άλλες χώρες του κόσμου, βιώνοντας το φαινόμενο του επιπολιτισμού σαν πολίτες της νέας χώρας αλλά και σαν μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας παράλληλα.

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση διεθνώς αν και δεν είναι διευρυμένη αρκετά, φαίνεται ότι οι μετανάστες φοιτητές αντιμετωπίζουν προβλήματα προσαρμογής στη χώρα υποδοχής και επίσης εμφανίζουν αυξημένα ποσοστά ψυχικών διαταραχών.

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση της επίδρασης της πολιτισμικής διαφορετικότητας στη ψυχική υγεία των μεταναστών φοιτητών στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα (Πανεπιστήμια-ΤΕΙ) της Θεσσαλίας σε σχέση με τους Έλληνες φοιτητές, δεδομένου ότι τέτοιου είδους μελέτες στην Ελλάδα είναι σχεδόν ανύπαρκτες.

Η παρούσα μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία αποτελείται από δύο μέρη το γενικό και το ειδικό.

Το γενικό μέρος αποτελείται από 6 κεφάλαια

Στο πρώτο κεφάλαιο μετά από βιβλιογραφική ανασκόπηση γίνεται εννοιολογική προσέγγιση του πολιτισμού και της κουλτούρας και ιδιαίτερα ενός νέου πολιτισμού που αναπτύσσουν οι μετανάστες στη χώρα υποδοχής, ο οποίος προκύπτει από τον συγκερασμό του πολιτισμού της χώρας προέλευσης, του πολιτισμού της χώρας υποδοχής και της αλληλεπίδρασής τους με την νέα αυτή πραγματικότητα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται ειδική αναφορά στην πολιτισμική διαφορετικότητα κυρίως επειδή η πολιτισμική ετερότητα εκτός από προβλήματα που φαίνεται ότι δημιουργεί, μπορεί να οδηγήσει σε πολιτισμικές ανταλλαγές που είναι ωφέλιμες για όλες τις πολιτισμικές

ομάδες (Γκοτοβός, 2002 σ.55-80). Επιπρόσθετα η πολιτισμική διαφορετικότητα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση φαίνεται να οδηγεί σε οφέλη τόσο για τους μετανάστες όσο και για τους γηγενείς φοιτητές (Densona et al, 2010).

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται το μεταναστευτικό φαινόμενο, οι λόγοι που το προκαλούν, το πολιτισμικό σοκ και οι φάσεις προσαρμογής γενικά των μεταναστών και κατ' επέκταση των μεταναστών φοιτητών καθώς και η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας όσον αφορά στους μετανάστες φοιτητές στα πλαίσια της παγκόσμια τάσης διεθνοποίησης των σπουδών.

Στο τέταρτο κεφάλαιο η παρούσα μελέτη ασχολείται με την διαπολιτισμική εκπαίδευση και την θέση που αυτή διαδραματίζει στην σύγχρονη διαπολιτισμική κοινωνία. Η εκπαιδευτική πολιτική που πρέπει να εφαρμόζεται από ένα κράτος πρέπει να οδηγεί στη διαπολιτισμική παιδεία. Στη διαδικασία διαπαιδαγώγησης δηλαδή όλων των μελών μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας που ζει κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες με συγκεκριμένα προβλήματα (Μάρκου, 1997 σ. 218-246).

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται εκτενής αναφορά στην ψυχική υγεία, ορίζεται η έννοια της ψυχοπαθολογίας και η ψυχολογική αξιολόγηση ενός ανθρώπου. Μέσα από μελέτες φαίνεται η αυξημένη τάση για εμφάνιση ψυχικών διαταραχών στους μετανάστες καθώς και τους μετανάστες φοιτητές. Επιπρόσθετα οι στρεσογόνοι παράγοντες που βιώνουν οι μετανάστες φοιτητές στην εκπαιδευτική κοινότητα φαίνεται να είναι ένα επιπλέον φορτίο διαταραχής της ψυχικής τους υγείας (Smith & Khawaja, 2011).

Τέλος στο έκτο κεφάλαιο η συγκεκριμένη μελέτη περιγράφει την έννοια της ντροπής. Εξωτερικής (ο τρόπος με τον οποίο κάποιος νομίζει ότι τον βλέπουν οι άλλοι) και εσωτερικής (πως κάποιος αξιολογεί τον εαυτό του)

Το ειδικό μέρος: Περιλαμβάνει το σκοπό για τον οποίο εκπονήθηκε η παρούσα μελέτη. Περιγράφει αναλυτικά τη μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε τόσο για τον τρόπο συγκέντρωσης του υλικού όσο και για την επεξεργασία του. Γίνεται αναλυτική αναφορά στα ψυχομετρικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν καθώς και στο ερωτηματολόγιο των δημογραφικών στοιχείων του δείγματος. Ακολουθούν τα αποτελέσματα της στατιστικής επεξεργασίας των δεδομένων του δείγματος. Τέλος γίνεται εκτενής συζήτηση των αποτελεσμάτων της έρευνας με παράλληλη συσχέτιση με διάφορες προηγούμενες μελέτες που έχουν αναφερθεί στο γενικό μέρος και παραθέτονται τα συμπεράσματα της μελέτης. Οι περιορισμοί είναι η τελική παράγραφος του ειδικού μέρους. Ακολουθεί το παράρτημα με τα εργαλεία της έρευνας.

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ – ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

1.1 Ορισμοί

Η παγκοσμιοποίηση, η σύσταση της Ευρωπαϊκής ένωσης και η γεωμετρικά αυξανόμενη μεταναστευτική κίνηση στην εποχή μας, κάνουν αναγκαία την εννοιολογική προσέγγιση του πολιτισμού, διότι εξ αιτίας των παραπάνω, ο πολιτισμός καθίσταται μια εξαιρετικά επίκαιρη έννοια, όσον αφορά στα προβλήματα που θα προκύψουν στην νεογέννητη πολυπολιτισμική κοινωνία του τρέχοντος αιώνα.

Ο πολιτισμός είναι μια πολυσυζητημένη, πολυσήμαντη αλλά και με πολλές σημασίες έννοια. Οι πολλές και διαφορετικές σημασίες που έχουν αποδοθεί στη λέξη «πολιτισμός» αναδεικνύουν και την δυσκολία του ορισμού της. Συχνά η έννοια του πολιτισμού συγχέεται με την έννοια της κουλτούρας (Culture). Οι δύο όροι είναι συναφείς αλλά όχι ταυτόσημοι εννοιολογικά. Η αρχική έννοια της λέξης «Culture», εμφανίζεται στα μέσα του 12^{ου} αιώνα και σημαίνει «καλλιεργημένη γη». Στα μέσα του 16ου αιώνα χρησιμοποιείται με τη μεταφορική της έννοια για να εκφράσει την καλλιέργεια του πνεύματος. Καθιερώνεται όμως με την μεταφορική της έννοια κατά την περίοδο του Διαφωτισμού. Ο «πολιτισμός» και στα ελληνικά συγχέεται συχνά με ένα γνήσιο υποσύνολό του, τον όρο «κουλτούρα». Η δυσκολία απόδοσης στα ελληνικά του όρου (culture) μας οδηγεί στην χρησιμοποίηση των όρων «πολιτισμός» και «κουλτούρα» εναλλακτικά ενώ οι δύο όροι δεν είναι ταυτόσημοι.

Ο πολιτισμός (Civilization) αναφέρεται κυρίως στις επιστημονικές γνώσεις και τα τεχνολογικά επιτεύγματα και η κουλτούρα (culture) αναφέρεται στον πνευματικό πολιτισμό δηλαδή στις αξίες, στις πεποιθήσεις, στις στάσεις και στους τρόπους ζωής (Μουσούρου, 1993 σ. 58)

1.2 Εννοιολογική προσέγγιση του πολιτισμού και της κουλτούρας

Ο όρος «πολιτισμός» δηλώνει την ταυτότητα και τον τρόπο ζωής μιας ομάδας ανθρώπων, καθώς η τελευταία μοιράζεται κοινά στοιχεία του, όπως είναι η παράδοση, οι αντιλήψεις και οι κώδικες επικοινωνίας (Τσαούσης, 1989). Ο Βρετανός Εθνολόγος Edward Burnet Tylor (1873), στην εισαγωγή του βιβλίου του «ο Πρωτόγονος Πολιτισμός», εισήγαγε την καινοτόμο άποψη ότι ο πολιτισμός αποτελεί έκφραση της ζωής του ανθρώπου και

«σύνθετο σύνολο που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, το νόμο, τα ήθη και τα έθιμα και άλλες δεξιότητες που απέκτησε ο άνθρωπος ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας» (Tylor, 1873 στο: Γκόβαρης, 2004).

Ο πολιτισμός με κύρια χαρακτηριστικά του την τεχνική πρόοδο και την ανάπτυξη της επιστήμης είναι ένα σύνολο έργων και θεσμών, φτιαγμένων από τον άνθρωπο έτσι ώστε να τον βοηθούν στην εκμετάλλευση της φύσης, να τον προστατεύουν από τις ακραίες εκδηλώσεις της και να συμβάλλουν στην οργάνωση και διευθέτηση των σχέσεων του με τους άλλους ανθρώπους (Αγγελόπουλος, 2009 σ.104). Σύμφωνα με τον Auernheimer ο πολιτισμός ορίζεται ως «ένα διαρκώς εξελισσόμενο ρεπερτόριο δυνατοτήτων αναπαράστασης και συνειδητοποίησης της ταυτότητάς μας και των σχέσεών μας με το περιβάλλον» (Auernheimer et al, 1992 στο Γκόβαρης, 2004).

Το 1952 οι εθνολόγοι Alfred Kroeber και Clyde Kluckhohn κατέγραψαν 164 διαφορετικούς ορισμούς της κουλτούρας και έκτοτε ο αριθμός αυτός αυξήθηκε (Kroeber & Kluckhohn, 1952).

Ο Lévi-Strauss μιλάει για έναν ενιαίο πολιτισμό (civilisation) ο οποίος απαρτίζεται από διάφορες κουλτούρες (cultures). Έτσι ο όρος πολιτισμός (civilisation) κρατάει μία υπερεθνική έννοια, ενώ ο όρος κουλτούρα (culture) χρησιμοποιείται κυρίως σε ενδοκοινωνικό επίπεδο και μπορεί να αναφέρεται σε μία ομάδα ή μια κατηγορία. Υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο πολιτισμός αντιπροσωπεύει την ενότητα και η κουλτούρα την διαφοροποίηση. Η κουλτούρα αφορά την πνευματική παράδοση του πολιτισμού και περιλαμβάνει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που είναι απαραίτητα για την αυτοσυνειδησία και την πορεία ενός λαού. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι η γλώσσα, τα πιστεύω, τα ήθη, τα έθιμα, τα ιδανικά, η τέχνη και η γνώση, στοιχεία που μεταλαμπαδεύονται και κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά (Leininger, 1991).

Σύμφωνα με τον Αγγελόπουλο (2009), η κουλτούρα είναι ένα συνονθύλευμα συμπεριφορών, που παρουσιάζουν ομοιομορφία και ομοιογένεια στα άτομα που απαρτίζουν μία ομάδα. Τα χαρακτηριστικά αυτά κληροδοτούνται από τους μεγαλύτερους ηλικιακά στους νεότερους και αποσκοπούν στην κοινωνική αλλά και ανθρώπινη εξέλιξη. Η κουλτούρα αποκτά δύο διαστάσεις, την εσωτερική και την εξωτερική. “Εσωτερικά εκφράζεται με αξίες, στάσεις, πεποιθήσεις, επιστημολογικές αντιλήψεις και γενικά με τη διαμόρφωση της συνείδησης των ατόμων”. Η εξωτερική της έκφανση σχετίζεται με πνευματικά επιτεύγματα και δημιουργήματα (Αγγελόπουλος, 2009 σ. 104).

Ο Williams (1994) διακρίνει τρεις γενικές κατηγορίες ορισμών για την κουλτούρα.

1. «Η εξιδανικευτική» κουλτούρα είναι ένα στάδιο ή μια διαδικασία της ανθρώπινης τελειοποίησης με κριτήριο απόλυτες ή καθολικές αξίες.
2. «Η περιγραφική» κουλτούρα είναι ένα σύνολο προϊόντων του πνεύματος και της φαντασίας στα οποία καταγράφεται ποικιλοτρόπως, με λεπτομερειακό τρόπο η ανθρώπινη σκέψη και εμπειρία.
3. «Οι κοινωνικοί ορισμοί της κουλτούρας»: κουλτούρα είναι ένας ορισμένος τρόπος ζωής που εκφράζει συγκεκριμένα νοήματα και αξίες, όχι μόνο με την τέχνη και τη μάθηση αλλά επίσης με τους θεσμούς και την καθημερινή συμπεριφορά. Ο Williams δεν περιορίζει την έννοια της κουλτούρας στην τέχνη και τα γράμματα ή σε ένα σύστημα αξιών και κανόνων αλλά τη συνδέει με τον καθημερινό τρόπο ζωής (Williams, 1994 σ.137-138).

Συμπερασματικά όλα τα ανθρώπινα όντα είναι φορείς κουλτούρας. Η κουλτούρα είναι ο κοινός τρόπος ζωής για μια ομάδα ανθρώπων, που περιλαμβάνει τις πεποιθήσεις, τις αξίες, τη γλώσσα, την επικοινωνία, τις νόρμες και τους εμφανείς τρόπους έκφρασης όπως τα έθιμα, την τέχνη, τη μουσική, τον τρόπο ένδυσης και τα πρωτόκολλα συμπεριφοράς. Η κουλτούρα επιδρά στον τρόπο ζωής του ατόμου, στην προσωπική του ταυτότητα και στη σχέση του με τα άλλα άτομα, τόσο μέσα όσο και έξω από τα όρια της συγκεκριμένης ομάδας. Οι κουλτούρες είναι δυναμικές και διαρκώς μεταβαλλόμενες, καθώς τα άτομα επηρεάζονται και επιδρούν στην κουλτούρα τους σε διάφορα επίπεδα (Papadopoulos, 2006).

1.3 Πολιτισμός των μεταναστών

Η εγκατάσταση των μεταναστευτικών πληθυσμών στη χώρα υποδοχής, μεταφέρει επίσης και τον πολιτισμό της χώρας προέλευσής τους, την πολιτιστική τους κληρονομιά (ήθη, έθιμα, παραδόσεις) και τις δικές τους πολιτιστικές ιδιαιτερότητες. Η χώρα υποδοχής οφείλει να σεβαστεί, να αναγνωρίσει και να αξιοποιήσει αυτόν τον μεταφερόμενο ιδιαίτερο πολιτισμό. Υπάρχουν πολλές θεωρητικές αντιπαραθέσεις για την σημασιολογική προσέγγιση του όρου πολιτισμού. Δεν πρέπει όμως αυτές να γίνονται «αίτια παραίτησης από τη χρήση του όρου στον επιστημονικό λόγο περί μετανάστευσης, επειδή ο πολιτισμός αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο των συλλογικών ταυτοτήτων των μεταναστών» (Γκόβαρης, 2001 σ. 133).

Ο Cuche (2001) υποστηρίζει ότι η αξιολόγηση της πολυπλοκότητας των εκδοχών της κουλτούρας των μεταναστών δεν πρέπει να αποτρέπει τους ερευνητές από την ανάλυση της πολιτισμικής διάστασης του μεταναστευτικού φαινομένου. Φαίνεται δηλαδή η επίμονη προτροπή των ενασχολούμενων με το θέμα, για περισσότερη διερεύνηση και ασφαλέστερα

συμπεράσματα. Επίσης ο Cuche (2001), επισημαίνει την εσφαλμένη ταύτιση της «κουλτούρας των μεταναστών» με την «κουλτούρα καταγωγής τους». Αν αυτό συνέβαινε θα ήταν σαν να αποδεχόταν κανείς ότι δεν υπάρχει πολιτισμική διαφοροποίηση μεταξύ των μεταναστών και των συμπατριωτών τους που ζουν στην ίδια χώρα καταγωγής. Παραβλέπεται το γεγονός ότι δεν υπάρχουν ομοιογενή έθνη σήμερα. Δεν λαμβάνονται υπ' όψιν οι ενδεχόμενες πολιτισμικές ιδιαιτερότητες μεταξύ των μεταναστευτικών ομάδων της ίδιας χώρας, η πιθανή διαφορετική σχέση των ατόμων με την εθνική κουλτούρα της χώρας τους όπως επίσης και οι πολιτισμικές μεταβολές που συμβαίνουν σε αυτή (Cuche, 2001 p.185-187).

Σύμφωνα με την γνώμη άλλων μελετητών η «κουλτούρα των μεταναστών» είναι αυτό που τους κάνει να φαίνονται διαφορετικοί και ορίζεται με εθνοκεντρικά κριτήρια. Αυτό παραπέμπει σε ένα ομοιογενή και στατικό πολιτισμό της χώρας προέλευσης με χαρακτηριστικά «φυλής», γενετικά χαρακτηριστικά δηλαδή που παραμένουν αναλλοίωτα. Επομένως και το άτομο καθορίζεται από την κουλτούρα του και παραμένει για πάντα διαφορετικό χωρίς να αφομοιώνεται. Όμως αυτό που πρέπει να γίνει αντιληπτό είναι ότι οι κουλτούρες είναι δυναμικές και ζωντανές. Αποτελούν σύνθετα και εξελικτικά συστήματα που παρερμηνεύονται συνεχώς από τα άτομα, ανάλογα με τις συνθήκες. Ο Badie (1995) συναινεί λέγοντας ότι οι μετανάστες «μεταφράζουν πολιτισμικά την περιπέτειά τους σφυρηλατώντας μια ταυτότητα που δεν ταυτίζεται ούτε με την κουλτούρα της κοινωνίας υποδοχής ούτε με εκείνη της χώρας προέλευσης» ενώ «κάθε φορά η κοινωνική θέση, η πορεία της ζωής και η φύση των προβλημάτων είναι αιτία διαφοροποίησης» (Badie, 1995 p. 196-197).

Επιπρόσθετα πολλές μελέτες με αντικείμενο τις οικογενειακές πρακτικές των μεταναστών κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι η σχέση τους με την χώρα προέλευσής και την κουλτούρα της, αλλά και η στάση τους απέναντι στην κοινωνία στην οποία ανήκουν δεν φαίνεται να είναι ούτε σταθερή, ούτε ενιαία (Schapper, 1991).

Συνοψίζοντας, φαίνεται ότι η σχέση που διαμορφώνει το άτομο με τον πολιτισμό είναι σχέση ενεργητική και όχι παθητική. Η διαπολιτισμική θεωρία διαπιστώνει ότι υπάρχει ένας ενδιάμεσος πολιτισμός «ο πολιτισμός των μεταναστών» ο οποίος είναι προϊόν μετεξέλιξης του πολιτισμού της χώρας προέλευσης, λόγω των επιδράσεων που δέχεται από αυτόν της χώρας υποδοχής (Δαμανάκης, 1998, 2001 σ.100). «Κατά κανόνα οι μετανάστες δημιουργούν ένα νέο πολιτισμό, ο οποίος διαφέρει από τον πολιτισμό της χώρας προέλευσης και από τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής. Αυτός ο μεταναστευτικός

πολιτισμός δεν είναι ομοιογενής αλλά χαρακτηρίζεται όπως και κάθε πολιτισμός από διαφοροποιήσεις» (Γκόβαρης, 2002 σ.18-23).

Όσον αφορά στην παιδαγωγική πράξη θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για τους μαθητές και τους σπουδαστές, ο πολιτισμός της χώρας καταγωγής, ο πολιτισμός της χώρας υποδοχής και επιπλέον η σχέση που αναπτύσσουν με το δικό τους πολιτισμό, υπολογίζοντας όλα εκείνα τα στοιχεία που τον συναποτελούν (Θρησκεία, γλώσσα, καταγωγή) έτσι ώστε να υπάρχουν περισσότερα εφόδια για την διαχείριση της απαξίωσης, της απομόνωσης, του στιγματισμού κ.λ.π που βιώνουν κατά την προσαρμογή τους στη χώρα υποδοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

2.1 Εννοιολογική προσέγγιση

Στην εποχή μας η εγκατάσταση μεταναστών σε ξένες χώρες οδήγησε στην ανάμειξη πολλών διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων μέσα στην ίδια κοινωνία. Έτσι στο σύγχρονο κόσμο «όλες οι κοινωνίες είναι ετερογενείς με τον τρόπο τους» (Mayor, 1998). Η πολιτισμική διαφορετικότητα «δημιουργήθηκε για να εκφράσει καταστάσεις πλουραλισμού που διαμορφώνονται βαθμιαία ή υπάρχουν μέσα σε μια συγκεκριμένη κοινωνία ή στο πλαίσιο της συνύπαρξης κοινωνιών ή μετά από την ένωση τους, με στόχο τη δημιουργία ενός ευρύτερου σχηματισμού ή στο παγκόσμιο πεδίο» (Πέτρου, 2005 σ.11-24).

Πολιτισμική διαφορετικότητα είναι το σύνολο των παραδόσεων, κανόνων, εμπειριών ιδεών και αξιών που διαφέρουν από έθνος σε έθνος, μεταξύ εθνοτικών ομάδων και ανθρώπων που μιλούν διαφορετικές γλώσσες. Είναι αυτές οι διαφορές που οδηγούν συχνά σε πολιτισμικές παρεξηγήσεις και δημιουργούν τις τάσεις ξενοφοβίας που συνήθως συναντώνται στις μοντέρνες μεικτές κοινωνίες. Με την πρόοδο της τεχνολογίας και των επικοινωνιών ο κόσμος έχει γίνει πολύ πιο εύκολα προσβάσιμος, οι αποστάσεις εκμηδενίστηκαν και οι μεγάλες διαφορές μεταξύ των λαών και των πολιτισμών έχουν μετριαστεί ή έχουν ξαναπροσδιοριστεί με βάση την πολιτισμική ταυτότητα. Η πολιτιστική ετερότητα είναι ένα θέμα που πρέπει να εξεταστεί και αντιμετωπιστεί με μεγάλη προσοχή και οργάνωση προκειμένου να λειτουργήσει θετικά και όχι αρνητικά (Πέτρου, 2005).

Οι ανθρωπολόγοι ορίζουν την έννοια της ετερότητας ως ένα σύνολο στοιχείων στο οποίο τονίζουν ανθρώπινες ιδιομορφίες ή διαφορές. Η καταγωγή, η φυλή, το φύλο, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, ο πολιτισμός χαρακτηρίζουν μια ομάδα ή ένα άτομο και το εντάσσουν σε ένα σύνολο (Γκέφου-Μαδιανού, 1998 σ.11).

Η πολιτισμική διαφορετικότητα σαν πρόβλημα, η επιτυχής ένταξη δηλαδή αυτών των διαφορετικών ομάδων στο οργανωμένο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα που έχει συγκεκριμένα πολιτισμικά πρότυπα, όπως είναι αναμενόμενο, δεν έχει μια συγκεκριμένη λύση, αφού κάθε περίπτωση έχει διαφορετικές παραμέτρους και συμφραζόμενα. Σε χώρες όπως η Βρετανία και η Γαλλία, όπου ζει μεγάλος αριθμός μεταναστών, υπάρχει έντονος διάλογος γύρω από αυτό το θέμα γιατί η πολιτισμική ετερότητα εκτός από προβλήματα που φαίνεται ότι δημιουργεί, μπορεί να οδηγήσει σε πολιτισμικές ανταλλαγές που είναι ωφέλιμες για όλες τις πολιτισμικές ομάδες (Γκοτοβός, 2002 σ.55-80).

Συμπερασματικά, σήμερα το επικρατέστερο πολιτισμικό μοντέλο είναι αποτέλεσμα διαφορετικών πολιτικών που ακολουθήθηκαν από όλα τα εμπλεκόμενα κράτη. Στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, συναντώνται ειδικές μορφές πολιτισμικής ετερότητας, οι οποίες είτε σχετίζονται με τμήματα του γηγενούς πληθυσμού που θεωρούνται διαφορετικά από τον υπόλοιπο πληθυσμό, είτε με νέους πληθυσμούς, που έρχονται στη χώρα στα πλαίσια κάποιου τύπου μετανάστευσης και είναι η εθνική ετερότητα, η εθνοτική, η θρησκευτική, η γλωσσική και η πολιτισμική (κώδικες αξιών, στάσεις, ενδιαφέροντα, καθημερινές πρακτικές, γνώσεις και δεξιότητες κ.λ.π.) (Γκοτοβός, 2002 σ.55-80).

Συνοψίζοντας «Διαπολιτισμικότητα είναι η διαδικασία με την οποία άτομα, ομάδες ατόμων ή έθνη διαφορετικών πολιτισμών αντιλαμβάνονται, γνωρίζουν και βιώνουν την πολιτισμική ετερότητα. Δημιουργούν συνθήκες συνεργασίας μεταξύ τους και υιοθετούν χαρακτηριστικά αυτών των πολιτισμών» (Γεωργογιάννης, 2008 σ. 31).

2.2 Η πολιτισμική διαφορετικότητα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Η διαφορετικότητα στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι ένα θέμα με συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Μια βιβλιογραφική ανασκόπηση που έγινε στην Αυστραλία για την διαφορετικότητα των φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, εστίασε στους μετανάστες φοιτητές, τις πανεπιστημιακές εμπειρίες τους και το πως γινόταν καλύτερη η ενσωμάτωση των μεταναστών φοιτητών στην Αυστραλιανή τριτοβάθμια εκπαίδευση (Burns, 1991; Mullins, Quintrell, and Hancock, 1995; Ramburuth and McCormick, 2001, in: Densona et al, 2010).

Από την έρευνα αυτή προέκυψε πως όλοι οι φοιτητές θα μπορούσαν να ωφεληθούν από την διαφορετικότητα, καθώς επικεντρώθηκε κυρίως στην βελτίωση των συνθηκών που βιώνουν οι μετανάστες φοιτητές και την παροχή καλύτερων υπηρεσιών προς αυτούς.

Ενώ πολλά πανεπιστήμια αναγνωρίζουν την πολιτιστική ποικιλομορφία των φοιτητών τους, πολύ λίγοι έχουν συνειδητοποιήσει τα οφέλη και τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει αυτή στο φοιτητικό κόσμο. Η έρευνα αυτή δείχνει ότι η συνύπαρξη φοιτητών με πολιτιστική ποικιλομορφία έχει μέτρια αλλά θετική επίδραση στην ανάπτυξη της ομαδικής εργασίας, στις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων, στην εκτίμηση και τον σεβασμό στη διαφορετικότητα.

Αυτό το επιβεβαιώνουν και άλλες διεθνείς μελέτες με τα ίδια αποτελέσματα. Οι Zúñiga, Williams και Berger (2005) υπέθεσαν ότι η έκθεση των φοιτητών σε πολυπολιτισμικές τάξεις, με κοινές εργασίες και συζητήσεις τους εφοδιάζει με εργαλεία, γνώσεις και

πρακτικό περιεχόμενο, έτσι ώστε να προβληματίζονται, να είναι πιο ανοιχτοί σε διαφορετικές προοπτικές και να μπορούν να αμφισβητήσουν και τις δικές τους αλλά και τις προκαταλήψεις των άλλων (Zuniga et al, 2005 in: Densona et al, 2010).

Ενώ υπάρχουν θετικά οφέλη από την ενασχόληση σε δραστηριότητες που έχουν σχέση με την διαφορετικότητα για όλους τους φοιτητές, τα ελαφρώς μεγαλύτερα κέρδη ως προς την ανάπτυξη μεταπτυχιακών χαρακτηριστικών που να αφορούν την διαφορετικότητα, τα συγκεντρώνουν οι ντόπιοι φοιτητές. Αυτό αναπαράγεται και σε προηγούμενες έρευνες οι οποίες έδειξαν ότι το πως βιώνει κανείς αυτές τις αλληλεπιδράσεις και δραστηριότητες, επηρεάζεται από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ένα άτομο σαν μέλος της ομάδας της μειοψηφίας ή της πλειοψηφίας (Mullen, Brown, and Smith 1992; Sachdev and Bourhis 1991; Sidanius and Pratto, 1999; Tropp and Pettigrew, 2005, in: Densona et al, 2010).

Μελέτες δείχνουν ότι τόσο οι μετανάστες φοιτητές όσο και οι ντόπιοι, μοιράζονται την ευθύνη για την έλλειψη αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Δεν είναι τυχαίο ότι ούτε οι μεν ούτε οι δε, δεν φαίνεται να αναζητούν μια πολιτισμικά μικτή ομάδα στην οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν μελλοντικά, όχι επειδή δεν απολαμβάνουν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους, αλλά λόγω οικειότητας και άνεσης θα τους ήταν ευκολότερο να μοιράζονται περισσότερα κοινά με φοιτητές της δικής τους πολιτισμικής ομάδας. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η επιτυχία των διαπολιτισμικών επιδράσεων, μπορεί να επιτευχθεί μόνο αν και οι δύο ομάδες φοιτητών είναι έτοιμες να συμβάλλουν σε αυτή. Ωστόσο τα πανεπιστημιακά ιδρύματα παίζουν κρίσιμο ρόλο στην προώθηση θετικών διαπολιτισμικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των φοιτητών τους (Densona et al, 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

3.1 Εννοιολογική προσέγγιση

Η μετανάστευση είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που ξεκίνησε ταυτόχρονα με την εμφάνιση των ανθρώπων στη γη. Ως μετανάστευση ορίζεται η μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου ή ενός κοινωνικού συνόλου. Οι άνθρωποι μεταναστεύουν από το ένα μέρος στο άλλο για πολλούς λόγους, αλλά κυρίως για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους (πόλεμος, διαφορετικές θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις, απολυταρχικά καθεστώτα, καλύτερη εκπαίδευση, περισσότερες ευκαιρίες σε όλους τους τομείς, επιδημίες κ.λ.π.) ή για οικονομικούς λόγους (φτώχεια, ανεργία, αλλά και επέκταση των επιχειρήσεων κ.λ.π.). Η μετανάστευση είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που επηρεάζει την ανθρώπινη ζωή και το γύρω περιβάλλον. Ως εκ τούτου, έχει μεγάλη επίδραση σε όλες τις γεωγραφικές περιοχές και είναι ένας από τους τρεις παράγοντες αύξησης του πληθυσμού της κάθε μιας μαζί με την γονιμότητα και την θνησιμότητα (Virupaksha et al, 2014).

Η μετανάστευση έχει αυξηθεί πολύ τα τελευταία χρόνια σε διεθνές επίπεδο, ιδίως την τελευταία δεκαετία. Σήμερα υπολογίζεται ότι το 3,1% του παγκόσμιου πληθυσμού έχει μεταναστεύσει. Με άλλα λόγια 214 εκατομμύρια άνθρωποι είναι μετανάστες σε διάφορα μέρη του πλανήτη. Είναι ένα ποσοστό που αναμένεται να αυξηθεί λόγω της κοινωνικοπολιτικής ποικιλομορφίας της εποχής μας (Virupaksha et al, 2014).

3.2. Παράγοντες που προκαλούν την μεταναστευτική κίνηση

Υπάρχουν μια σειρά από θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για να ερμηνευθούν οι διαφορετικοί παράγοντες που οδηγούν στο μεταναστευτικό φαινόμενο. Ο Lee (1966) πρότεινε την θεωρία «push-pull», η οποία αναφέρεται σε ένα αριθμό παραγόντων που ωθούν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τον τόπο καταγωγής τους και έναν άλλο αριθμό παραγόντων που τους ελκύει στον τόπο προορισμού. Για τους μετανάστες που έρχονται στην Ελλάδα συνυπάρχουν τόσο οι παράγοντες έλξης όσο και οι παράγοντες απώθησης, με αυτούς της απώθησης να υπερτερούν. Η προσπάθεια θεωρητικής διάκρισης των παραγόντων που προκαλούν τη μετανάστευση, σε παράγοντες έλξης προς έναν τόπο και σε παράγοντες απώθησης από έναν τόπο κρίνεται από μερίδα ερευνητών ως αδόκιμη. Και αυτό επειδή, προσπαθούν να χαρακτηρίσουν το είδος των παραγόντων με βάση τις αντιδράσεις

που προκαλούν και όχι ανάλογα με τα κύρια χαρακτηριστικά τους (Lee,1996 στο: Τσαούσης, 1996).

Σύμφωνα με τα κύρια χαρακτηριστικά διακρίνονται οι εξής κατηγορίες παραγόντων
Φυσικοί παράγοντες: Ξηρασία, πλημμύρες, σεισμοί κ.λπ. Οικονομικοί παράγοντες: Η ανεργία, η υποαπασχόληση, το χαμηλό εισόδημα κ.λπ. Πολιτικοί παράγοντες: οι διώξεις λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων. Κοινωνικοί παράγοντες. Ψυχολογικοί παράγοντες: Από τυχοδιωκτισμό ή φιλαποδημία ή τέλος μιμητικά, ακολουθώντας την κρατούσα τάση μίας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου και τους γνωστούς, φίλους, συγγενείς, ομοπάτριους κ.λπ. που προηγήθηκαν. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι σημαντική επίδραση ασκούν οι προσδοκίες από τον τόπο προορισμού (www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform).

3.3 Πολιτισμικό σοκ

Η μετανάστευση είναι μια πολύπλοκη κατάσταση, η οποία επηρεάζει από τη μια πλευρά, την οικογένεια που μεταναστεύει και από την άλλη το περιβάλλον που την υποδέχεται. Ο ίδιος ο μετανάστης βιώνει το λεγόμενο «πολιτισμικό σοκ», δηλαδή την έλλειψη κατάλληλων σημείων αναφοράς και την αντιμετώπιση καταστάσεων που δεν περίμενε να συναντήσει στη χώρα υποδοχής του. Όταν κάποιος νιώθει «πολιτισμικό σοκ» βιώνει διαφορές που του προκαλούν μια αίσθηση αποπροσανατολισμού και άγχους. Είναι σημαντικό να τονιστούν τα στάδια του πολιτισμικού σοκ ή όπως λέγονται τα στάδια ένταξης του μετανάστη σε μια νέα χώρα, που βιώνονται έντονα και μπορούν να δικαιολογήσουν σχετικές συμπεριφορές και σκέψεις.

Στάδια ένταξης.

1) Περίοδος χαράς: Το νέο περιβάλλον εξιδανικεύεται και ο νέος μετανάστης νιώθει ότι όλα είναι καταπληκτικά και υπέροχα, ζει το όνειρο. Νέος τόπος, νέες προοπτικές, νέα όνειρα. Έλκεται από το άγνωστο και το καινούριο, αναζητά την περιπέτεια και την αλλαγή. Η χαρά όμως, γρήγορα γίνεται "απομυθοποίηση" και προβληματισμός. Ξεκινούν σιγά σιγά τα πρακτικά προβλήματα π.χ. το πώς θα συνεννοηθεί με τους άλλους, πώς θα μάθει τη γλώσσα, πώς θα βρει δουλειά, πώς θα βρει κατοικία, πώς θα χρησιμοποιεί τη συγκοινωνία και άλλα. Τα προβλήματα αυτά προκαλούν στον μετανάστη συναισθήματα άγχους και απελπισίας. Ο μετανάστης σε αυτήν τη φάση, διατηρεί ακόμη την πολιτιστική του ταυτότητα, παράλληλα όμως, νιώθει χαμένος, πελαγωμένος και εξαιρετικά ανασφαλής.

2) Περίοδος της αποδιοργάνωσης: Σε αυτό το στάδιο, ο μετανάστης νιώθει μοναξιά, άγχος, απογοήτευση, θυμό και φόβο. Διαφορές ανάμεσα σε εκείνον και τους ντόπιους γίνονται πηγές έντασης, εκνευρισμού και αποπροσανατολισμού. Έχει μια αίσθηση απώλειας και αυτοκατηγορίας και νιώθει ενοχές. Η συνεχής μάθηση νέων πραγμάτων και νέων κανόνων είναι βαρύ φορτίο γι' αυτόν, πρέπει να ξαναχτίσει την ζωή του από την αρχή, κυριολεκτικά από το μηδέν. Αναγκάζεται να καταπιέσει τη λύπη του από τον αποχωρισμό φίλων και αγαπημένων συγγενικών προσώπων και συνηθειών. Νιώθει αδύναμος να συμβαδίσει με τους ντόπιους και δυσκολεύεται στο να ζητήσει οποιαδήποτε βοήθεια από τον οποιοδήποτε.

3) Περίοδος της αναδιοργάνωσης: Είναι η αρχή της προσαρμογής του μετανάστη. Ο θυμός που κρατούσε μέσα του, τώρα, στρέφεται προς τους ντόπιους. Απορρίπτει έντονα το νέο πολιτιστικό περιβάλλον. Νιώθει παγιδευμένος, ευάλωτος και συνήθως, διατηρεί αμυντική στάση προς όλους. Αρχίζει να ενημερώνεται συνειδητά για ομοιότητες και διαφορές με το νέο περιβάλλον και τους ανθρώπους που τον περιτριγυρίζουν. Υιοθετεί διαφορετικούς τρόπους συμπεριφοράς, ανάλογα με ποιους συναναστρέφεται, γεγονός που τον γεμίζει ενοχές, νιώθει να αλλάζει, να μεταλλάσσεται σε κάτι άλλο από αυτό που ήταν.

4) Περίοδος της αυτονομίας: Ο μετανάστης ξεκινά να βλέπει και τις θετικές πλευρές της νέας κουλτούρας και της καινούριας πατρίδας, νιώθει επιτέλους αυτόνομος και αρχίζει να συνηθίζει και να ενσωματώνεται στην αλλαγή γλώσσας, συνηθειών και κοινωνικού περιβάλλοντος. Αρχίζει να χαλαρώνει και να απολαμβάνει το νέο πολιτισμό, την νέα πατρίδα και τους καινούριους φίλους. Νιώθει περισσότερο σίγουρος για τον εαυτό του, αφού καταλαβαίνει ότι έχει εμπλουτιστεί η πολιτιστική του ταυτότητα. Δραστηριοποιείται και αναζητά ουσιαστικές διεξόδους στα προβλήματά του.

5) Περίοδος αλληλεξάρτησης: Νιώθει μέλος ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου, διατηρώντας παράλληλα, τη διαφορετικότητά του με αξιοπρέπεια, αισθάνεται απόλυτα ασφαλείς και "πατάει γερά στα πόδια του", αγναντεύει το μέλλον του και το μέλλον της οικογένειάς του με προοπτικές και αισιοδοξία. Η χρονική περίοδος προσαρμογής και ένταξης διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο γιατί πρέπει να μεταρρυθμίσει και να αναδιοργανώσει τα πάντα στην καινούρια του ζωή. Περίπου ένα χρόνο διαρκεί το κάθε στάδιο ένταξης (<http://www.patriotaki.net/forum.php>).

3.4 Η προσαρμογή των μεταναστών-Επιπολιτισμός

Η προσαρμογή των μεταναστών στη χώρα υποδοχής εγείρει τη φάση του πολιτισμικού σοκ. Η περίοδος αυτή συνδέεται με το φαινόμενο του επιπολιτισμού. Η αύξηση της μετανάστευσης κατά τον τελευταίο αιώνα έκανε απαραίτητη την απαίτηση από τους μελετητές να διερευνήσουν τις διαδικασίες προσαρμογής που βιώνουν οι μετανάστες κατά την εγκατάστασή τους σε μια χώρα, πράγμα που οδηγεί στην ανάπτυξη μοντέλων επιπολιτισμού (Schwartz et al, 2010 p. 237-251 in: Smith, & Khawaja, 2011).

Σήμερα όλες οι μελέτες για τον επιπολιτισμό αναφέρονται στις αλλαγές που συμβαίνουν εξ' αιτίας της διαπολιτισμικής επαφής σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο και αφορούν όλες τις εμπλεκόμενες πολιτισμικές ομάδες (Berry, 2005). Η έννοια του επιπολιτισμού έχει συνδεθεί με την διαδικασία της πολιτισμικής προσαρμογής των μεταναστών στην χώρα υποδοχής και με τα ψυχοπαθολογικά προβλήματα που προκύπτουν όταν αυτή δεν επιτυγχάνεται. Σύμφωνα με το μοντέλο επιπολιτισμού του Berry που είναι και το επικρατέστερο, προσδιορίζονται τέσσερις στρατηγικές επιπολιτισμού.

Η εναρμόνιση-ένταξη. Οι μετανάστες επιθυμούν να έχουν επαφές με άτομα της χώρας υποδοχής και με τον πολιτισμό της, αλλά παράλληλα να διατηρήσουν και τον δικό τους πολιτισμό.

Η αφομοίωση. Οι μετανάστες θέλουν να υιοθετήσουν τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής αποποιούμενοι τον δικό τους πολιτισμό και επίσης θέλουν να έχουν επαφές μόνο με άτομα της χώρας υποδοχής.

Ο διαχωρισμός. Καταβάλλεται προσπάθεια διατήρησης του πολιτισμού και αποφεύγονται οι επαφές με τα άτομα της χώρας υποδοχής.

Η περιθωριοποίηση. Τα άτομα διαφορετικής πολιτισμικής καταγωγής αποποιούνται τον πολιτισμό τους και ταυτόχρονα δεν έχουν επαφές με την κοινωνία υποδοχής.

Ο ίδιος ο Berry βέβαια, παραδέχεται ότι οι στρατηγικές που θα ακολουθήσουν οι μετανάστες στη χώρα υποδοχής εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις επιλογές που η ίδια η χώρα υποδοχής επιτρέπει. Έτσι καθόρισε τέσσερις ανάλογες στρατηγικές που η κοινωνία της χώρας υποδοχής μπορεί να υιοθετήσει σε σχέση με τον επιπολιτισμό των μεταναστών και είναι:

Ο πολυπολιτισμός. Η χώρα υποδοχής επιτρέπει τη διατήρηση του πολιτισμού των μεταναστών και τη συμμετοχή τους στα κοινωνικά δρώμενα.

Το «melting-pot», αντιστοιχεί στην αφομοίωση και σημαίνει ότι δημιουργείται μια νέα ταυτότητα, ενώ «λειώνει» η παλιά.

Ο διαχωρισμός. Η κοινωνία υποδοχής επιτρέπει τη διατήρηση του πολιτισμού των μεταναστών αλλά παράλληλα υποστηρίζει τον αποκλεισμό τους.

Η περιθωριοποίηση, όπου η κοινωνία υποδοχής προσπαθεί να εφαρμόσει στρατηγικές αφομοίωσης πάνω στις ομάδες μεταναστών με παράλληλο αποκλεισμό τους (Σαπουντζής, 2013).

3.5 Η μεταναστευτική πολιτική σχετικά με τους μετανάστες φοιτητές στην Ελλάδα.

Τα ελληνικά πανεπιστήμια λειτουργούν ακόμη και σήμερα με κάποια εσωστρέφεια όσον αφορά στην ένταξη φοιτητών από τρίτες χώρες στην ακαδημαϊκή τους κοινότητα. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την διεθνή τάση για διεθνοποίηση των σπουδών, δεδομένου ότι μελέτες έχουν δείξει ότι εκτός από τα εκπαιδευτικά οφέλη, η προσέλκυση αλλοδαπών φοιτητών αποδίδει οικονομικά οφέλη στη χώρα προορισμού, που έχει να κάνει με τα ιδρύματα, την τοπική και την εθνική οικονομία και την απασχόληση.

Ο διεθνής ανταγωνισμός για το επίπεδο των ιδρυμάτων και τη θέση τους στην παγκόσμια κατάταξη εξαρτάται από την προσέλκυση δυνατών μυαλών από όλο τον κόσμο, την παροχή γνώσεων και δεξιοτήτων, την αμοιβαία αλληλεπίδραση σε πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο. Επιπρόσθετα, ενισχύεται η γνώση και η κατανόηση των πολιτισμών και αυξάνεται η πολιτισμική τους ισχύ και επιρροή (Δημητρόπουλος, 2006).

Έτσι στα πλαίσια της συμμόρφωσης της Ελλάδας στο διεθνές καθεστώς αντιμετώπισης των φοιτητών από τρίτες χώρες, τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια προσέλκυσης ξένων φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μέσω μιας ευνοϊκής μεταναστευτικής πολιτικής από το ελληνικό κράτος. Μέχρι τώρα ο μεγάλος όγκος των ξένων φοιτητών στην Ελλάδα αφορούσε μεταπτυχιακά προγράμματα, γιατί μόνο σε αυτά υπήρχε η δυνατότητα της χρήσης της αγγλικής γλώσσας πράγμα που ευνοούσε την ύπαρξη αλλοδαπών φοιτητών. Όμως την τελευταία πενταετία ο αριθμός των φοιτητών από τρίτες χώρες αυξήθηκε. Πρόκειται κυρίως για φοιτητές από τις Βαλκανικές χώρες. Το 2009 φοιτούσαν στην ελληνική εκπαίδευση 8000 φοιτητές (σε πανεπιστήμια, ΤΕΙ, επαγγελματικές σχολές και ιδιωτικά κολέγια) από Αλβανία, Σερβία, Τουρκία αλλά και Βουλγαρία και Ρουμανία. Στα ξενόγλωσσα κολέγια το 2009 υπολογιζόταν ότι φοιτούσαν 2500-3000 αλλοδαποί φοιτητές κυρίως Κινέζοι, αλλά και προερχόμενοι από χώρες των Βαλκανίων. Ενώ 700-800 ξένοι φοιτητές σπούδαζαν στη Θεσσαλονίκη.

Παράλληλα, το 2011 ψηφίστηκε ο νόμος Ν.4009/11 «Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων» ο οποίος έχει σαν στόχο την προώθηση και ενίσχυση της διεθνοποίησης των ελληνικών ανώτατων ιδρυμάτων, όπως προγράμματα σπουδών στα Αγγλικά, προγράμματα για συνεργασία μεταξύ των σχολών τους ή συνεργασία με άλλα ιδρύματα της ημεδαπής ή της αλλοδαπής και επίσης άλλα ειδικά προγράμματα δια βίου μάθησης με παραδοσιακές μορφές ή εξ αποστάσεως. Προβλέπει διαδικασίες και μορφές σύμπραξης που συνδέουν την Ανώτατη Εκπαίδευση με τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα και με την προηγμένη έρευνα σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Στηρίζει τη διεθνοποίηση της έρευνας και της διδασκαλίας και δίνει τη δυνατότητα στα ελληνικά Ιδρύματα να προσελκύσουν αλλοδαπούς φοιτητές και να λειτουργήσουν ως πόλοι ποιοτικής εκπαίδευσης. Ιδίως φιλοδοξεί να επιταχύνει τις διαδικασίες επιτυχούς και αποτελεσματικής ενσωμάτωσης των ελληνικών Α.Ε.Ι. στον Ενιαίο Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας και να ενισχύσει την διασύνδεση των παρεχόμενων εκπαιδευτικών και ερευνητικών υπηρεσιών των Α.Ε.Ι. με τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα (http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-wedo/networks/european_migration_network/reports).

Ακόμη, το σύστημα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι από τα πιο προσβάσιμα και προσιτά στην Ευρώπη, αφού δεν απαιτούνται εισαγωγικές εξετάσεις, η εκπαίδευση είναι δωρεάν, ενώ η γνώση της ελληνικής γλώσσας δεν αποτελεί προϋπόθεση για την υποβολή της αίτησης εγγραφής. Η εισαγωγή στα ιδρύματα γίνεται με βάση το βαθμό του απολυτηρίου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, παρέχονται δωρεάν πανεπιστημιακά συγγράμματα, ιατρική περίθαλψη και δυνατότητα δωρεάν σίτισης ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του μετανάστη φοιτητή. Οι φοιτητές επίσης, λαμβάνουν άδεια παραμονής λόγω σπουδών που τους επιτρέπει την ελεύθερη πρόσβαση στη ζώνη Σένγκεν. Όλα τα παραπάνω αποτελούν πόλο έλξης των ξένων φοιτητών για σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Λόγω του μεγάλου δε αριθμού των ΑΕΙ και των ΤΕΙ και των τομέων των επιστημών που καλύπτουν, οι φοιτητές έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν ανάμεσα σε πολλές ειδικότητες και επιστημονικά πεδία. Όπως επίσης να σπουδάσουν με υποτροφίες που θεσπίστηκαν από το ελληνικό κράτος για φοιτητές από τρίτες χώρες. Η ίδρυση του διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδας το 2005 αποτελεί έμπρακτο παράδειγμα του ενδιαφέροντος του ελληνικού κράτους για τη διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης. Με την ίδρυση και λειτουργία του, το ελληνικό κράτος επιδιώκει την ενίσχυση της συμμετοχής του στη διεθνή αγορά

υπηρεσιών ανώτατης εκπαίδευσης και στην προσέλκυση φοιτητών από τις γειτονικές κυρίως χώρες (Βαλκανικές, Αραβικές, χώρες της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και Παρευξείνιες) (http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/European_migration_network/reports).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

4.1 Εννοιολογική προσέγγιση-ορισμοί

Η ταχεία παγκόσμια αλλαγή στον σημερινό αιώνα επιφέρει νέες προκλήσεις στον τομέα της εκπαίδευσης. Στη σύγχρονη κοινωνία, για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων δεν υπάρχει πιο κατάλληλη, αποδεκτή και αποτελεσματική λύση από την εκπαίδευση. Η εκπαίδευση θεωρείται βασικό στοιχείο για την πολυδιάστατη και σταθερή ανάπτυξη της κάθε κοινωνίας.

Πιο διεξοδικά, η μάθηση τον 21^ο αιώνα απαιτεί μεταξύ άλλων γνώση κοινωνικών και διαπολιτισμικών δεξιοτήτων και διεθνοποίηση της εκπαίδευσης, δηλαδή μάθηση πέρα από τις συμβατικές μεθόδους. Πολλοί μελετητές επίσης, εκθειάζουν την αποτελεσματική χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας, τις διαπολιτισμικές δεξιότητες, την πολυπολιτισμική παιδεία, την εκτεταμένη ευαισθητοποίηση και την τεχνολογία στη ζωή. Στην πραγματικότητα πιστεύουν ότι η εκπαίδευση και η μάθηση θα πρέπει να βασίζονται στην παγκόσμια ειρήνη και την συνύπαρξη (Bazrafcan et al, 2014).

Επιπρόσθετα, τα δημογραφικά στοιχεία του πλανήτη είναι εντελώς ασαφή. Από μελέτες φαίνεται ότι το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού είναι δίγλωσσο. Πάνω από το μισό του συνόλου των Ευρωπαίων μιλούν μια διαφορετική από την επίσημη γλώσσα σε μια δεδομένη χώρα και το 25% από αυτούς αναφέρουν ότι είναι σε θέση να κάνουν μια συζήτηση σε τουλάχιστον δύο επιπλέον γλώσσες. Επίσης το 20% των Αμερικανών και πάνω από το 20% των Καναδών είναι δίγλωσσοι. Οι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι η μεταφορά δεξιοτήτων γραμματισμού σε διάφορες γλώσσες διευκολύνει την παιδεία και παρά τις πολλές προσεγγίσεις στο θέμα προτείνεται η εφαρμογή εκείνων των πολιτικών, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των πρακτικών που επιτρέπουν στους μαθητές να δημιουργήσουν συνδέσεις με πολλές γλώσσες (O'Brien et al, 2014).

Μια πρόσφατη έρευνα που έγινε σε ένα σχολείο του Καναδά παρουσιάζει τα ευρήματα από ένα συνεργατικό πρόγραμμα που εξερεύνησε διδακτικές προσεγγίσεις που τονίζουν τη σημασία της πολυγλωσσίας, πολυτροπικότητας και πολυγραμματισμού σε τάξεις με μεγάλο αριθμό από αρχαίους φοιτητές εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με ένα μεγάλο δείγμα φοιτητών, με διαφορετικό γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο που πρόσφατα έφτασε στον Καναδά από τη Γκάμπια, την Ινδία, το Μεξικό, τη Σρι Λάνκα, το Θιβέτ και το Βιετνάμ, καθώς και ένα πρόσφατο κύμα φοιτητών Ρομά από την Ουγγαρία. Σε συνεργασία 3 καθηγητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

μαζί με τους πανεπιστημιακούς ερευνητές, προσπάθησαν να δημιουργήσουν εκπαιδευτικές προσεγγίσεις που θα υποστήριζαν την ακαδημαϊκή εμπλοκή και παιδεία στη μάθηση των φοιτητών. Δίνοντάς τους τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν γλώσσες στο σπίτι τους, μέσω της δημιουργίας πολλαπλών κειμένων και χρησιμοποιώντας τη δημιουργική γραφή, τις ψηφιακές τεχνολογίες και τη δραματοποιημένη παιδαγωγική, ανακάλυψαν ότι αυτό το είδος της πολύγλωσσης και πολυτροπικής πρακτικής στην τάξη, άλλαξε τη δυναμική της και επέτρεψε στους μαθητές να αποκτήσουν εμπειρία και πείρα και να αυξήσουν το ενδιαφέρον τους για την εκπαίδευση και την μάθηση, επειδή αυτές έγιναν ελκυστικές (Ntelioglou et al, 2014).

Ο όρος διαπολιτισμική εκπαίδευση αναφέρεται σε «όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα που έχουν σκοπό την ανάπτυξη της διαπολιτισμικότητας και της διαπολιτισμικής επικοινωνίας και απευθύνονται τόσο στους πολιτισμικούς πληθυσμούς όσο και στον εθνικό πληθυσμό της χώρας υποδοχής. Επιπρόσθετα, η διαπολιτισμική εκπαίδευση προσπαθεί να συμβάλλει στην επίλυση των προβλημάτων που δημιουργούνται από την επαφή πολιτισμικά διαφορετικών ατόμων ή ομάδων, στη χώρα υποδοχής μετακινούμενων πληθυσμών και αφορά τα εκπαιδευτικά προγράμματα του συνόλου της εκπαίδευσης στη χώρα υποδοχής (Γεωργογιάννης, 2008 σ. 35).

Σύμφωνα με τον Γκόβαρη, (2001) η διαπολιτισμική εκπαίδευση μπορεί να οριστεί ως ένα παιδαγωγικό πρόγραμμα που στηρίζει την αναλυτική-κριτική προσέγγιση των θεμελιωδών κοινωνικο-ιστορικών και πολιτισμικών παραγόντων που συνδέονται με την δόμηση τόσο των ατομικών όσο και των ομαδικών ταυτοτήτων (Γκόβαρης, 2001 σ. 201).

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση κτίζεται από έννοιες όπως η αλλαγή, η μεταρρύθμιση, και ο μετασχηματισμός, τόσο στο χώρο του σχολείου, όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Η αποδοχή της ετερότητας και η εγκατάλειψη του μονοπολιτισμικού και εθνοκεντρικού τρόπου σκέψης προϋποθέτει ριζικά άλλες εκπαιδευτικές και κοινωνικές διαδικασίες.

Συνοψίζοντας, ως διαπολιτισμική εκπαίδευση ορίζεται «Η διαδικασία μεταρρύθμισης με τελικό στόχο το μετασχηματισμό του σχολείου και της κοινωνίας ώστε να παρέχονται σε όλους τα μέσα να εκφραστούν ως άτομα και συλλογικές προσωπικότητες, να προβάλλουν τις δικές τους πολιτισμικές απαιτήσεις και να έχουν την υποστήριξη και την συνεργασία του κράτους στην αναζήτηση πολιτισμικής ταυτότητας, ελευθερίας και αυτοεκπλήρωσης (Μάρκου, 1997 σ. 73)

4.2. Αρχές διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Ο Helmut Essinger (1998) ορίζει ότι διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι η παιδαγωγική απάντηση στα προβλήματα διαπολιτισμικής φύσης που εκδηλώνονται σε μια πολυπολιτισμική και πολυεθνική κοινωνία και αναφέρει τέσσερις βασικές της αρχές:

1. Εκπαίδευση για ενσυναίσθηση (empathy), που σημαίνει να μάθει κανείς να κατανοεί τους άλλους, να τοποθετεί τον εαυτό του στη θέση του άλλου, να βλέπει τα προβλήματά των άλλων μέσα από τα δικά του μάτια και να καλλιεργεί τη συμπάθεια γι' αυτούς. Πρωταρχικό έργο της εκπαίδευσης είναι να ενθαρρύνει το άτομο να ενδιαφερθεί για τους άλλους, τα προβλήματά τους και τη διαφορετικότητά τους.

2. Εκπαίδευση για αλληλεγγύη. Θεωρείται βασικός στόχος της εκπαίδευσης σε μια ανθρώπινη κοινωνία. Η έννοια της αλληλεγγύης υποδηλώνει μια έκκληση για την καλλιέργεια μιας συλλογικής συνείδησης, η οποία υπερβαίνει τα όρια των ομάδων, των φυλών και των κρατών, καθώς επίσης και μια έκκληση για παραμερισμό της κοινωνικής ανισότητας και αδικίες.

3. Εκπαίδευση για διαπολιτισμικό σεβασμό. Σε μια κοινωνία που στερείται σεβασμού στην πολιτισμική ετερότητα η αρχή αυτή θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική. Ο εκσυγχρονισμός που δε σέβεται την ιστορική μνήμη δε μπορεί να σέβεται τον πολιτισμό. Ο σύγχρονος τρόπος ανάπτυξης εκμεταλλεύεται και καταστρέφει τόσο το φυσικό περιβάλλον όσο και τον πολιτισμό του ανθρώπου. Ο σεβασμός του πολιτισμού μπορεί να πραγματοποιηθεί με το αμοιβαίο άνοιγμα στους άλλους πολιτισμούς.

4. Εκπαίδευση εναντίον του εθνικιστικού τρόπου σκέψης, που σημαίνει εξάλειψη των εθνικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων για να μπορέσουν οι διαφορετικοί λαοί να ανοίξουν διάλογο και να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι πάνω από όλα μια έκκληση για συνάντηση και διάλογο που θα σπάσει τον επαρχιωτισμό της εθνικής καταγωγής και θα ανοίξει ένα νέο δρόμο στην αλληλεγγύη με τους συνανθρώπους ανεξάρτητα από την εθνική και πολιτισμική τους προέλευση (Essinger, 1998 p. 58-72).

Σύμφωνα με τον Δαμανάκη (1998) οι βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι:

- α. Η αναγνώριση της ισοτιμίας των πολιτισμών και της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης.
- β. Η ισοτιμία του μορφωτικού κεφαλαίου ατόμων διαφορετικής κουλτούρας.
- γ. Η εξασφάλιση του δικαιώματος όλων για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση και τη ζωή.

δ. Ο άνθρωπος κάτω από πολιτισμικές συνθήκες γίνεται αφετηρία και στόχος της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής πράξης (Δαμανάκης, 1998 σ. 99-106).

Όσον αφορά στα ελληνικά δεδομένα ο Halkiotis (2000) προτείνει τους εξής βασικούς πυλώνες της ελληνικής εκπαιδευτικής διαδικασίας:

- Τη μη εθνοκεντρική θεώρηση των διαφόρων πολιτισμών και εθνοτήτων
- Την αναγνώριση της σπουδαιότητας των άλλων πολιτισμών θεωρώντας τους ίσους.
- Την απαλοιφή των στερεοτύπων κάθε είδους και το σεβασμό στη διαφορετικότητα.
- Την προαγωγή της ανεκτικότητας, η οποία συνιστά έναν θεμελιώδη ρόλο κοινωνικής συμβίωσης και συγχρόνως μια σπουδαία αρετή
- Την ενδυνάμωση της διαπολιτισμικής επικοινωνίας.

Η UNESCO (2008) σε μια έκθεση για την Ελλάδα, ανέφερε σαν βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης :

- Την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών μάθησης για όλους τους μαθητές.
- Την ενίσχυση της πολιτισμικής και γλωσσικής διαφορετικότητας στο πλαίσιο μιας πολιτισμικής κοινωνίας
- Την ευαισθητοποίηση των μαθητών σε ζητήματα ιθαγένειας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παγκόσμιας ειρήνης και σεβασμού της διαφορετικότητας (UNESCO, 2008)

Επιπρόσθετα οι παρακάτω τέσσερις βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης αποτελούν μια παιδαγωγική αλλά και ηθική προσέγγιση του ζητήματος.

α. Ο σεβασμός προς κάθε άλλον άνθρωπο, ανεξάρτητα αν αυτός είναι αλλοδαπός, γυναίκα ή μικρό παιδί. Τα δικαιώματα που ζητάει ο καθένας για τον εαυτό του πρέπει να ισχύουν και για τους άλλους. Αυτός ο σεβασμός ισχύει και ασκείται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής.

β. Η διαφορετικότητα του κάθε ανθρώπου είναι ένα μήνυμα που βοηθάει στην αντιμετώπιση στερεοτύπων σκέψεων και άρα την καταπολέμηση προκαταλήψεων. Η διαφορετικότητα του καθενός αποτελείται από διάφορα στοιχεία, εκ των οποίων συναποτελείται η πολιτισμική ταυτότητα.

γ. Η αλλαγή οπτικών, δηλαδή το να προσπαθεί κανείς να υιοθετήσει την οπτική που έχει ο άλλος για τον κόσμο, προκαλεί το ενδιαφέρον για άλλους ανθρώπους και επιδρά ενισχυτικά στην απόκτηση ευελιξίας, στοιχείο σημαντικό στην συνύπαρξη των ανθρώπων σε όλες τις κοινωνικές εκφάνσεις και ιδιαίτερα στον εργασιακό χώρο.

δ. Συνεργασία και **επίλυση συγκρούσεων** θεωρούνται ως σημαντική συνεισφορά στην εκπαίδευση για την ειρήνη. Σε όλους τους κλάδους της ζωής είναι απαραίτητη μια

συνεργασία χωρίς να προϋποθέτει αυτόματα φιλικές σχέσεις. Πιο σημαντικό σημείο αυτής της συνεργασίας είναι η ικανότητα αντιμετώπισης και επίλυσης προσωπικών και πολιτισμικών διαφωνιών και συγκρούσεων (www.ergastirio.ppp.uoa.gr).

4.3 Κατευθυντήριες γραμμές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Το 1974 η σύσταση της UNESCO για μια παιδεία με παγκόσμια διάσταση δίνει τις εξής κατευθυντήριες γραμμές:

- Διεθνής διαπολιτισμική διάσταση και παγκόσμια προοπτική της εκπαίδευσης σε όλες τις μορφές της και σε όλα τα επίπεδα.

- Η κατανόηση και ο σεβασμός προς όλους τους λαούς, τον πολιτισμό τους, τις αξίες τους και τον τρόπο της ζωής τους. Αυτό ισχύει για τον πολιτισμό των εθνοτήτων της ίδιας χώρας και για τον πολιτισμό των εθνοτήτων άλλων χωρών.

- Η πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και ότι οι πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές δεν αποτελούν αποδιοργανωτικό παράγοντα, αλλά αντίθετα είναι φορείς αλληλοεμπλουτισμού και πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στα περιεχόμενα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

- Η συνειδητή γνώση ότι ανάμεσα στους λαούς και τα έθνη όλου του κόσμου υπάρχει αλληλεξάρτηση που αυξάνεται συνεχώς.

- Η ικανότητα επικοινωνίας με τους άλλους.

- Η συνειδητή γνώση όχι μόνον των δικαιωμάτων, αλλά και των υποχρεώσεων που έχουν ο ένας απέναντι στον άλλον, τα άτομα, οι κοινωνικές ομάδες και τα έθνη.

- Η κατανόηση της ανάγκης για διεθνή αλληλεγγύη και συνεργασία, η οποία θα καλλιεργείται μέσω της κατάλληλης διαπολιτισμικής αγωγής (Μπαλασσά-Φλέγκα, 2003).

4.4. Οι σκοποί της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι οι ακόλουθοι:

1. Να προάγει τον υψηλό βαθμό σκέψης και τις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων, έτσι ώστε να αυξηθεί η σχολική προσπάθεια όλων των μαθητών.

2. Να αυξήσει την συναίσθηση και την επίγνωση της ιστορίας, του πολιτισμού και των μορφών όλων των εθνικών και φυλετικών ομάδων.

3. Να ενισχύσει την αυτοεκτίμηση, την αυτογνωσία και την ταυτότητα των μαθητών.

4. Να προάγει τις στάσεις, τις γνώσεις και τις δεξιότητες των ατόμων, στο βαθμό που να μπορούν να αναγνωρίζουν τις πολιτισμικές διαφορές (Gay, 2002 in: dim-sapon.rod.sch).

gr) και να τις αξιολογούν ισότιμα και όχι με το δίπολο ανωτερότητας-κατωτερότητας. Να επικεντρώνουν στις ομοιότητες και όχι στις διαφορές .

5. Να αυξήσει την κατανόηση της πολυπολιτισμικής συνύπαρξης και του αλληλοεξαρτώμενου κόσμου (dim-sapon.rod.sch. gr).

4.5. Στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Αρχικός στόχος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η καλλιέργεια διαφόρων ικανοτήτων που συμβάλλουν στην αποδοχή και συνύπαρξη μέσα σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία. Ο σεβασμός της διαφορετικότητας του άλλου και η αναγνώριση της πολιτισμικής του ταυτότητας μέσα από την καθημερινή προσπάθεια, ο διάλογος, η κατανόηση και η συνεργασία αποτελούν επίσης βασικούς πυλώνες της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση καλλιεργεί ένα κλίμα γενικής παιδείας και αξιοποιεί τους διάφορους πολιτισμούς, επιδιώκοντας να εμποδίσει τον σχηματισμό στερεοτύπων και προκαταλήψεων, απέναντι σε πρόσωπα και πολιτισμούς. Επιπλέον, να ξεπεράσει κάθε μορφή εθνοκεντρικής αντιμετώπισης, πραγματοποιώντας μια εκπαιδευτική διαδικασία που δίνει ουσία στα ανθρώπινα δικαιώματα, προωθώντας την κατανόηση και τη συνεργασία μεταξύ των λαών που έχουν μια κοινή αντίληψη για την πρόοδο και την ειρήνη (Τσάγκας, 2011)

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση έχει επίσης σαν στόχο την εξάλειψη των διακρίσεων και του αποκλεισμού, προσπαθεί να προάγει την ένταξη των μεταναστών στο σχολικό σύστημα και να τους βοηθήσει να έχουν τις ίδιες δυνατότητες και αποτελέσματα με όλους. Προσπαθεί επίσης, να λάβει υπόψη τις πολιτισμικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες αυτών των παιδιών. Στοχεύει στην αλλαγή των διαδικασιών μάθησης και απευθύνεται το ίδιο σε μετανάστες και γηγενείς φοιτητές, με την ελπίδα να ενισχυθεί η εκπαίδευση, στο να ζουν και να δραστηριοποιούνται μαζί (Τσάγκας, 2011)

Συμπερασματικά ο κύριος στόχος των προγραμμάτων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι όχι μόνο η κοινωνική ένταξη των παλιννοστούντων, αλλοδαπών, τσιγγάνων, μουσουλμάνων μαθητών και των οικογενειών τους (που ζουν σήμερα στην Ελλάδα) με σεβασμό στη διαφορετικότητα και την προέλευση, αλλά και να συμβάλουν στη διαμόρφωση μαθητών ικανών να διαχειριστούν τη διαπολιτισμική πραγματικότητα και να επωφεληθούν από αυτή, στα πλαίσια βέβαια δημοκρατικών κοινωνικών αντιλήψεων και πρακτικών (Τσάγκας, 2011).

4.6 Διαπολιτισμική εκπαίδευση και μετανάστευση

Η μετανάστευση είναι ένα πολύπλοκο και πολυσύνθετο φαινόμενο της σημερινής εποχής σε πλήρη εξέλιξη. Εξ' αιτίας της μετανάστευσης, οι κοινωνίες γίνονται πολυπολιτισμικές. Δηλαδή άνθρωποι που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα με διαφορετική κουλτούρα και γενικότερη στάση ζωής, είναι αναγκασμένοι να συνυπάρξουν στην ίδια ποικιλόμορφη, αλληλοεξαρτώμενη κοινωνία, αλληλεπιδρώντας με τους ανθρώπους της χώρας υποδοχής αλλά και μεταξύ τους.

Στα πλαίσια της προσαρμογής των ανθρώπων αυτών στην χώρα υποδοχής, η διαπολιτισμική εκπαίδευση αποτελεί την απάντηση στην πραγματικότητα της πολυπολιτισμικής κοινωνίας με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Διαπολιτισμική παιδεία είναι η διαδικασία και το αποτέλεσμα της διαπαιδαγώγησης όλων των μελών μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας που ζει κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, με συγκεκριμένα προβλήματα. Τα προβλήματα που προέκυψαν τις τελευταίες δεκαετίες από το κύμα των μεταναστών στις διάφορες χώρες του κόσμου, έφεραν στην επιφάνεια την ανάγκη για σχεδίαση και πειραματική εφαρμογή διαφορετικών εκπαιδευτικών μοντέλων, στα εκπαιδευτικά συστήματα, για την ομαλή ένταξη και προσαρμογή των μεταναστών μαθητών στη χώρα υποδοχής.

Τα μοντέλα αυτά είναι (Μάρκου, 1997 σ. 218-246):

Το αφομοιωτικό μοντέλο με κύριο χαρακτηριστικό την μονογλωσσική και μονοπολιτισμική προσέγγιση. Προωθείται η «πρωτοκαθεδρία» του κυρίαρχου πολιτισμού της χώρας υποδοχής.

Το μοντέλο της ενσωμάτωσης. Είναι συμπληρωματικό του αφομοιωτικού. Αναγνωρίζεται η πολιτισμική ετερότητα, ο σεβασμός και η ανεκτικότητα των «άλλων», όμως αφορά πλευρές της κοινωνίας που δεν είναι ουσιαστικές για τη διαμόρφωσή της. Δεν υπάρχει ουσιαστική αλλαγή στη στάση και νοοτροπία της εκπαιδευτικής πολιτικής (Γεωργογιάννης, 1999).

Το πολυπολιτισμικό μοντέλο. Η βασική του αρχή η οποία διαμορφώνει τα αναλυτικά σχολικά προγράμματα και βιβλία, είναι ότι η γνώση των πολιτισμών των άλλων θα περιορίσει τις προκαταλήψεις και την άγνοια, που οδηγούν στο ρατσισμό (Μάρκου, 1996 σ.15).

Το αντιρατσιστικό μοντέλο. Κάνει αναφορά στη διαφορετική μεταχείριση των μελών των ομάδων μέσα από τους κρατικούς θεσμούς (νόμους, διατάγματα, κτλ.). Για την εξάλειψη του

ρατσισμού κρίνεται απαραίτητη η αλλαγή των δομών κράτους και κοινωνίας (Μάρκου, 1996 σ. 22).

Το διαπολιτισμικό μοντέλο. «Μια διαλεκτική σχέση, διαδικασία αναγνώρισης και συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διάφορων εθνικών/ μεταναστευτικών ομάδων» (Γεωργογιάννης, 1999 σ. 50).

Η αμοιβαία αλληλεπίδραση εκπαιδευτικών και μαθητών που διαφέρουν πολιτισμικά, είναι επίσης δεδομένη. Όσον αφορά στην εκπαιδευτική πρακτική χρησιμοποιούνται αναλυτικά προγράμματα που αντισταθμίζουν την πολιτισμική στέρηση των παιδιών. Για το σκοπό αυτό :

1. Δημιουργούνται Τάξεις Υποδοχής που λειτουργούν ενισχυτικά και παράλληλα με τις «κανονικές τάξεις» αρχικά για παιδιά ομογενών παλιννοστούντων και στη συνέχεια και για αλλοδαπούς μαθητές.

2. Λειτουργούν Φροντιστηριακά Τμήματα μετά το πέρας των μαθημάτων, για να καλύψουν τις τυχόν αδυναμίες και τα κενά των παιδιών από άλλες εθνογλωσσικές κοινότητες. Συγχρόνως οργανώνονται δραστηριότητες από πρωτοβουλίες πανεπιστημιακών παιδαγωγών, έξω από το σχολικό σύστημα, όπως ταχύρρυθμα τμήματα εκμάθησης της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας σε πολλές περιοχές, για την εντατικότερη προπαρασκευή και είσοδο των συγκεκριμένων μαθητών στις «κανονικές τάξεις».

3. Παραγωγή διαπολιτισμικού υλικού, για να βοηθηθεί σημαντικά αφενός ο αλλοδαπός μαθητής στη βιωματική χρήση της ελληνικής γλώσσας και στη σωστή και ταχεία εκμάθησή της, αφετέρου ο εκπαιδευτικός στην επικοινωνία με τους αλλόγλωσσους μαθητές του.

4. Διεξαγωγή επιμορφωτικών σεμιναρίων εκπαίδευσης μαθητών, φοιτητών και εκπαιδευτικών.

Σ' αυτό το σημείο χρειάζεται να τονιστεί ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι ένας θεσμός που βασίζεται στην ισοτιμία των πολιτισμών, μια ιδέα και ένα όραμα, χωρίς σαφή όρια, έτσι ώστε η εφαρμογή της να υλοποιείται από τους εκπαιδευτικούς φορείς ανάλογα με την εκάστοτε κρατική πολιτική (Μίλεση, & Πασχαλιώρη, 2008).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ

5.1 Ορισμοί- εννοιολογική προσέγγιση

Μετά από βιβλιογραφική ανασκόπηση φαίνεται ότι οι προσπάθειες για την εννοιολογική προσέγγιση του όρου «ψυχική υγεία» αποδεικνύονται αρκετά δύσκολες, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας από το 1948 διέτεινε ότι η ψυχική υγεία δεν συνιστά μόνο την απουσία κάποιας ψυχικής διαταραχής αλλά ορίζεται ως «μια κατάσταση συναισθηματικής ευεξίας, κατά την οποία το άτομο συνειδητοποιεί και αξιοποιεί τις ικανότητες του, μπορεί να αντιμετωπίσει το καθημερινό στρες, εργάζεται παραγωγικά και είναι σε θέση να συνεισφέρει στην κοινότητα του».

Πιο διεξοδικά η ψυχική υγεία εμπεριέχει την αναζήτηση της ισορροπίας όλων των παραμέτρων που αφορούν στην ανθρώπινη φύση, όπως τη σωματική, τη διανοητική, την συναισθηματική και την πνευματική εν γένει πλευρά της. Η ικανότητα του ανθρώπου να απολαμβάνει τη ζωή, να μπορεί να αντιμετωπίζει την καθημερινότητά του λαμβάνοντας δύσκολες αποφάσεις για απαιτητικές επιλογές, να διαθέτει προσαρμοστική ικανότητα όπου αυτό απαιτείται και να σέβεται και να εκφράζει τις επιθυμίες του, είναι χαρακτηριστικά της ψυχικής του υγείας (Challenges and Choices: Finding Mental Health Services in Ontario 2003. Centre for Addiction and Mental Health).

5.2 Η αξιολόγηση της ψυχικής υγείας

Μεταξύ της υγείας και της ασθένειας υπάρχει μεγάλη επικάλυψη. Αυτό προκύπτει εξ αιτίας της πολυπλοκότητας της ανθρώπινης συμπεριφοράς που καθορίζεται από πολυάριθμους παράγοντες, γενετικούς, ψυχολογικούς, ιδιοσυστασιακούς, ατομικούς, οικογενειακούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς. Ωστόσο, είναι σημαντικό και αναγκαίο να διαφοροποιηθούν τα κριτήρια που καθορίζουν την φυσιολογική από την παθολογική συμπεριφορά.

Για την αξιολόγηση της ψυχικής υγείας έχουν αναφερθεί τα εξής βασικά κριτήρια:

- Το στατιστικό κριτήριο με μέτρο ομαλότητας την συμπεριφορά του μέσου ανθρώπου
- Το κριτήριο της απουσίας γνωστής ψυχικής νόσου ή κλινικό κριτήριο
- Το κριτήριο της υποκειμενικής δυσφορίας, όταν η συγκεκριμένη συμπεριφορά προκαλεί δυσφορία στο άτομο

-Το κριτήριο της κοινωνικής αποδοχής, όταν η συμπεριφορά του ατόμου δεν αποκλίνει από την συνηθισμένη κοινωνική συμπεριφορά

-Το κριτήριο της άριστης λειτουργικότητας, περιγράφει ένα τέλειο άτομο αλλά αυτό κινείται στη σφαίρα της ουτοπίας επειδή τέλεια άτομα δεν υπάρχουν

-Το αναπτυξιακό κριτήριο που βασίζεται στην αναπτυξιακή διαχρονική εκτίμηση. Η φυσιολογικότητα αξιολογείται με κριτήριο το ομαλό πέρασμα από τη μια φάση ανάπτυξης της προσωπικότητας στην άλλη. Έτσι σύμφωνα με αυτό το κριτήριο φυσιολογικός θεωρείται ο άνθρωπος που διέρχεται ομαλά όλα τα στάδια ανάπτυξης και ωρίμανσης της προσωπικότητάς του.

(www.army.gr/files/File/yegeionomika/downloads/psygeia.pdf).

Επειδή φαίνεται ότι τα κριτήρια αξιολόγησης της ψυχικής υγείας του ατόμου είναι ασαφή, γίνεται μια προσπάθεια καθορισμού της ψυχικής υγείας του με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά του συνολικού τρόπου ζωής του, σε μία δεδομένη χρονική περίοδο και σ' ένα δεδομένο κοινωνικό-πολιτισμικό χώρο. Επίσης θα ήταν δόκιμο να αναφερθεί η σημασία της αυτοαξιολόγησης της υγείας.

Σε μια έρευνα (μετανάλυση) που διεξήχθη το 2003 στο Ισραήλ (Levinson et al, 2014) σε ένα δείγμα 4.859 ανδρών και γυναικών με ηλικίες πάνω από 21 ετών ετέθη το απλό ερώτημα: «Πώς θα αξιολογούσατε την υγεία σας». Το αποτέλεσμα ήταν μετά από μια πολυπαραγοντική ανάλυση ότι εκείνοι που θεωρούσαν ότι είχαν καλή ψυχική υγεία, είχαν 93 φορές περισσότερες πιθανότητες να παρουσιάσουν καλή υγεία γενικά (σωματική και ψυχική), ενώ εκείνοι που εκτιμούσαν ότι είχαν καλή σωματική υγεία, παρουσίασαν 40 φορές περισσότερες πιθανότητες να έχουν καλή συνολικά υγεία.

Ο βαθμός της αυτοεκτίμησης της ψυχικής υγείας παρουσιάζει μια ποιοτικά διαφορετική διάσταση από την ψυχική ασθένεια. Η αυτοεκτίμηση της ψυχικής υγείας είναι δυο φορές πιο σημαντική από την αυτοεκτίμηση της σωματικής υγείας όσον αφορά στην πρόβλεψη της συνολικής υγείας του ατόμου (Levinson et al, 2014).

5.3 Βασικά ατομικά χαρακτηριστικά της ψυχικής υγείας

- 1) Ικανότητα προσαρμογής
- 2) Επίγνωση εαυτού (προσωπική ταυτότητα), συνδυασμένη με αίσθημα αυτονομίας και ικανότητα ελέγχου της αντικειμενικής πραγματικότητας
- 3) Επίγνωση σκοπού στη ζωή
- 4) Επίγνωση των αναγκών του συνανθρώπου σε συνδυασμό με ικανότητα

συναισθηματικής συναλλαγής και ομαλών διαπροσωπικών σχέσεων

- 5) Επίγνωση τού κοινωνικού ρόλου συνδυασμένη με ικανότητα για υπεύθυνη ανάληψη επαγγελματικών, οικογενειακών, και ευρύτερων υποχρεώσεων
- 6) Ψυχική Αντοχή στις ψυχοπιεστικές συνθήκες τού περιβάλλοντος. Όσο ισχυρότερο το Εγώ τόσο ευρύτερα τα περιθώρια για θετική προσαρμογή στις στρεσογόνες αλλαγές τού περιβάλλοντος.

Όπως είναι ευνόητο, σε έκτακτες ψυχοπιεστικές συνθήκες τα άτομα με μειωμένη ψυχική αντοχή είναι αυτά που θα λυγίσουν πρώτα και θα παρουσιάσουν ψυχοπαθολογικά συμπτώματα.

Η ψυχική υγεία δηλαδή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό τόσο από εξωτερικούς περιβαλλοντικούς παράγοντες (ψυχολογικές πιέσεις, στρες, αρνητικά ή και θετικά γεγονότα ζωής), όσο και από εσωτερικούς (ενδοψυχικούς) ατομικούς παράγοντες που συνήθως σχετίζονται με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Εξαρτάται επίσης και από βιολογικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά του ατόμου από τη γέννηση.

Σε ότι αφορά τους ατομικούς ή προσωπικούς παράγοντες, τα πράγματα είναι κάπως πιο πολύπλοκα. Η εμφάνιση ή μη μιας ψυχικής διαταραχής σχετίζεται τόσο με τις ψυχοπιεστικές καταστάσεις του περιβάλλοντος, όσο και με τις ψυχικές αντοχές της προσωπικότητας που έχει διαμορφώσει το νέο άτομο μέχρι τη στιγμή εκείνη.

Σχετίζεται επίσης με τη κληρονομική προδιάθεση για εκδήλωση ψυχικής νόσου που είναι δυνατό να υπάρχει σε ορισμένα άτομα και η οποία μπορεί να είναι εμφανής ή να συνδέεται με κάποια διαταραγμένα στοιχεία της προσωπικότητας ή να μη σχετίζεται καθόλου με τη προσωπικότητα. Ακόμη το πώς αντιμετωπίζει ένα άτομο τα διάφορα ψυχοπιεστικά προβλήματα ή το στρες και με τι τρόπους ή στρατηγικές τα επιλύει (www.army.gr/files/File/ygeionomika/downloads/psygeia).

5.4 Ψυχοπαθολογία

Είναι κλάδος της Ψυχιατρικής που μελετά συγκριτικά τις παθολογικές και φυσιολογικές διεργασίες της Ψυχικής ζωής (Μπαμπινιώτης, 2002). Η ψυχοπαθολογία είναι μια γενική έννοια που εμπεριέχει τη θεωρητική και την εμπειρική μελέτη της ανώμαλης συμπεριφοράς, έκφρασης και δράσης. Στόχος της είναι να περιγράψει, να τυποποιήσει και να συμβάλλει γενικά στην κατανόηση των ανώμαλων ψυχικών καταστάσεων και των ανάλογων συμπεριφορών που τις περιβάλλουν. Λόγω της ιατρικής της φύσης, η ψυχοπαθολογία κινείται στα σύνορα μιας σειράς φυσικών επιστημών όπως η γενετική, η

νευροβιολογία, η νευροεπιστήμη και η νευροψυχολογία καθώς επίσης και η πειραματική και εξελικτική ψυχολογία. Ιστορικά ωστόσο χαρακτηρίζεται από τη συγγένειά της με τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, όπως η φιλοσοφία και η κοινωνιολογία (Parnas et al, 2013).

Κατά μία έννοια η ψυχοπαθολογία είναι ένας γενικός όρος, που καλύπτει ένα πλήθος εμπειρικών και θεωρητικών προσεγγίσεων. Ο Jasper (1959,1963) υπερασπίστηκε με πάθος την ανάγκη για μεθοδολογικό πλουραλισμό, δίνοντας έμφαση στην ιδιαίτερη αξία που έχουν για την ψυχιατρική, μέθοδοι και απόψεις προερχόμενες από την φιλοσοφία αλλά και από άλλους τομείς των ανθρωπιστικών επιστημών. «Η φιλοσοφική πολυμάθεια προωθεί μια ιδιαίτερη και σοφιστική στάση του νου, ενάντια στην κοινή κερδοσκοπία, τη δογματική θεωρητικοποίηση και τον απολυταρχισμό σε κάθε μορφή του»(Jasper, 1959,1963 in: Parnas et al, 2013).

Σύμφωνα με τον Jaspers, η ψυχοπαθολογία δίνει έμφαση στη φαινομενολογία, με την έννοια της συστηματικής διερεύνησης της υποκειμενικής εμπειρίας του ασθενούς και της γνώμης που έχει ο ίδιος για τον εαυτό του. Το αντικείμενο της ψυχοπαθολογίας είναι «συνειδητή ψυχική εκδήλωση» και κατά συνέπεια απαιτεί μια σε βάθος μελέτη της εμπειρίας και της υποκειμενικότητας (Parnas et al, 2013).

Τα όρια ανάμεσα στο φυσιολογικό και στο μη φυσιολογικό είναι δυσδιάκριτα. Συνεπώς και τα όρια ανάμεσα στην ύπαρξη ψυχοπαθολογίας ή όχι είναι πολύ δύσκολο να τεθούν με απόλυτη σαφήνεια. Η ψυχοπαθολογία λοιπόν εκφράζει πέρα από την ύπαρξη των ψυχικών διαταραχών και τους τρόπους εκδήλωσης της παθολογικής συμπεριφοράς. Επίσης, συμπεριλαμβάνει την μελέτη των πιθανών αιτιών που τις προκαλούν αλλά και των συμπτωμάτων που εκδηλώνονται. «Η παθολογική ή μη παθολογική συμπεριφορά, ορίζεται βάσει των αποτελεσμάτων και των συνεπειών αυτής, τόσο στο περιβάλλον του ατόμου αλλά και στο ίδιο το άτομο» (<http://www.psychologynow.gr/>).

Οι ψυχικές διαταραχές που εμπεριέχονται στη σφαίρα της ψυχοπαθολογίας ταξινομούνται παγκοσμίως σε δύο βασικά σχήματα ταξινόμησης. Έτσι επιτυγχάνεται η ασφαλέστερη διάγνωση και αντιμετώπιση των πολυπληθέστατων διαταραχών συμπεριφοράς από τους ειδικούς ψυχικής υγείας. Τα συστήματα αυτά είναι το ICD-10 (International Classification of Diseases) και το DSM-V (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) και περιλαμβάνουν μια λίστα ασθενειών, συμπτωμάτων, παθολογικών ευρημάτων, κοινωνικών συνθηκών και εξωτερικών αιτιών των τραυματισμών ή ασθενειών (<http://www.psychologynow.gr/>).

5.5. Ψυχικές διαταραχές

Ψυχική διαταραχή είναι ένας όρος που συγκεντρώνει ένα μεγάλο αριθμό προβλημάτων που έχουν σχέση με την ψυχική κατάσταση και την συμπεριφορά του ατόμου. Οι διάφορες διαταραχές εκδηλώνονται με διάφορα συμπτώματα βιολογικά – σωματικά, ψυχολογικά-συναισθηματικά και κοινωνικά και ανάλογα διακρίνονται σε πολλές διαγνωστικές κατηγορίες, όπως είναι οι αγχώδεις διαταραχές, π.χ η διαταραχή πανικού, η φοβία, η ψυχαναγκαστική διαταραχή, οι συναισθηματικές διαταραχές, π.χ η κατάθλιψη, η δυσθυμία, η διπολική διαταραχή γνωστή και ως μανιοκατάθλιψη, η σχιζοφρένεια, οι οργανικές διαταραχές, π.χ η άνοια, οι ψυχοσωματικές διαταραχές, οι διαταραχές προσωπικότητας, οι μαθησιακές διαταραχές κ.λ.π (www.mariakyriakidou.gr/index.php?option=com_content...id)

Ο επιπολασμός σύμφωνα με τον ΠΟΥ των ψυχικών διαταραχών είναι 10%. Έρευνες που έχουν γίνει σε αναπτυγμένες αλλά και σε αναπτυσσόμενες χώρες έχουν δείξει ότι, κατά τη διάρκεια της ζωής τους, περισσότερο από το 25% των ατόμων αναπτύσσουν μία ή περισσότερες ψυχικές ή συμπεριφορικές διαταραχές. Επίσης, επιδημιολογικές μελέτες που έχουν γίνει στον γενικό πληθυσμό έχουν δείξει ότι 14 - 16% των Ελλήνων πάσχει από μια ψυχιατρική διαταραχή, με πιο συχνές τις αγχώδεις διαταραχές και την κατάθλιψη (Εκθεση για την Παγκόσμια Υγεία, 2001).

5.6 Ψυχική υγεία και μετανάστευση

Οι ψυχικές διαταραχές συνδέονται με την μετανάστευση από πολύ παλιά. Σε μια βιβλιογραφική ανασκόπηση του (Μαδιανού, 2000) αναφέρεται ότι στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ιατρικοί διευθυντές ψυχιατρικών ασύλων στις ΗΠΑ παρατήρησαν ότι οι μετανάστες είχαν αυξημένη νοσηρότητα στις ψυχικές ασθένειες. Το 1850 πρώτος ο Jarvis στην Μασαχουσέτη, μελετώντας την ψυχική υγεία στους μετανάστες κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι Ιρλανδοί μετανάστες εισαγόταν πολύ περισσότερο στα ψυχιατρεία της πολιτείας από ότι οι γηγενείς. Ο Spitzka (1880) συγκρίνοντας μετανάστες και γηγενείς νοσηλευομένους, βρήκε ότι η μελαγχολία ήταν συχνότερη στους Γερμανούς μετανάστες, ενώ η σχιζοφρένεια ήταν διπλάσια στους Ιρλανδούς δεύτερης γενιάς. Ο White (1902) ανακοίνωσε στην εθνική γεωγραφική εταιρεία ότι το 50% των 25.000 ψυχοσθενών της πολιτείας της Ν. Υόρκης ήταν μετανάστες. Ο Hill (1910) βρήκε ότι από 100.000 μετανάστες, εισήχθησαν σε ψυχιατρικά ιδρύματα 70, ενώ από τους γηγενείς 58 με σαφή διαφορά εις βάρος των γυναικών. Ο Pollock (1912) από 3211 εισαγωγές στα ψυχιατρεία της

N. Υόρκης βρήκε ότι μόνο το 11% των ασθενών ήταν γηγενείς ενώ το 77% από τους μετανάστες ασθενείς ήταν μετανάστες πάνω από 15 χρόνια στις ΗΠΑ. Ο Treadway (1925) δημοσίευσε μια έρευνα βασισμένη σε 68.983 πρώτες εισαγωγές σε όλα τα ιδρύματα των ΗΠΑ από το 1917-1922 και βρήκε ότι ανάμεσα στους Βορειοευρωπαίους επικρατούσαν οι ψυχώσεις, ενώ μεταξύ των μεταναστών σε σύγκριση με τους γηγενείς, η σχιζοφρένεια (Spitzka ,1880; White, 1902; O Hill,1910; Pollock, 1912; Treadway,1925 στο: Μαδιανός, 2000 σ.74).

Ο Odegaard (1932) παρουσίασε την κλασσική σήμερα έρευνά του για την συχνότητα εμφάνισης της ψυχικής ασθένειας στους Νορβηγούς μετανάστες της Μινεσότα σε σχέση με τους γηγενείς. Οι Νορβηγοί μετανάστες παρουσίαζαν το μεγαλύτερο ποσοστό εμφάνισης ψυχικής ασθένειας σε σύγκριση με τους ντόπιους και μάλιστα σε αναλογία 3,5/1,5 σε περιστατικά μανιοκατάθλιψης και σχιζοφρένειας (Odegaard, 1932 στο: Μαδιανός, 2000 σ. 78-79).

Οι Dunham &Faris (1939) στο Σικάγο, βρήκαν υψηλότερα ποσοστά νοσηρότητας ως προς την σχιζοφρενική ψύχωση στους μετανάστες συγκριτικά με τους γηγενείς, όπως επίσης ο Malzberg (1940) στα ψυχιατρεία της Ν.Υόρκης και οι Lazarus et al (1960) στο Οχάϊο (Dunham &Faris, 1939 ; Malzberg, 1940 ; Lazarus et al, 1960 στο: Μαδιανός, 2000).

Μια μελέτη συστηματικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης (2009) αφορούσε 35 μελέτες από το 1990-2007 και 24.051 μετανάστες και πρόσφυγες ηλικίας 16-65 έτη από 35 συνολικά πληθυσμούς αποδήμων. Οι μελέτες αξιολογούσαν την ψυχική υγεία των μεταναστών σε διαφορετικά χρονικά σημεία μετά τη μετανάστευση στη χώρα υποδοχής. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα συνδυασμένα ποσοστά επιπολασμού της κατάθλιψης ήταν 20% μεταξύ των μεταναστών εργασίας, έναντι 44% μεταξύ των προσφύγων για την αγχώδη διαταραχή (Ondine et al, 2009).

Επίσης τα υψηλά ποσοστά περιστατικών αυτοκτονιών και απόπειρας αυτοκτονιών στην ΕΕ έχουν συνδεθεί με την κατάθλιψη. Στην Ολλανδία το ποσοστό αυτοκτονίας των παιδιών των μεταναστών στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ήταν υψηλό και γενικά υψηλότερο από ότι στον γενικό πληθυσμό. Στο Ρότερνταμ τα παιδιά των Τούρκων μεταναστών όπως και των Ολλανδών, είναι 5 φορές πιθανότερο να διαπράξουν αυτοκτονία, ενώ τα παιδιά των Μαροκινών 3 φορές. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, υπάρχει αυξημένη συχνότητα σχιζοφρένειας σε άτομα από την Καραϊβική, την Ιρλανδία και την Πολωνία. Επίσης οι μετανάστες δεύτερης γενιάς ενδέχεται να διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο αυτοκτονίας από αυτούς της πρώτης. Οι Τούρκοι που ζουν στη Γερμανία έχουν χαμηλότερη

θνησιμότητα από αυτοκτονία σε σχέση με τους Γερμανούς, πιθανόν επειδή υπάρχει υψηλό επίπεδο κοινωνικής συνοχής στις τουρκικές κοινότητες και θρησκευτικές απαγορεύσεις. Η θνησιμότητα δε από αυτοκτονία είναι υψηλότερη μεταξύ των ανδρών παρά μεταξύ των γυναικών (Schouler-Ocak & Heinz and Priebe, 2008 στο: Σαραντίδης, 2008).

Στην Σκανδιναβία σε μια μελέτη βρέθηκε αυξημένη συχνότητα σχιζοφρένειας σε μετανάστες δεύτερης γενιάς. Το συμπέρασμα ήταν ότι πρώτης και δεύτερης γενιάς μετανάστες έχουν αυξημένο ποσοστό ψυχώσεων με μεγαλύτερη αύξηση στους Φιλανδούς και σε μετανάστες από την Ανατολική ή Νότια Ευρώπη. Το ίδιο συμβαίνει και στη Δανία. Ελάχιστες έρευνες αναδεικνύουν το πρόβλημα στον ελλαδικό χώρο. Σύμφωνα με τον Μαυρέα, ο οποίος συνέκρινε Κυπρίους στην Αθήνα και Κυπρίους στο Λονδίνο, διαπίστωσε περισσότερες ψυχικές διαταραχές στους Κυπρίους του Λονδίνου, ενώ ο Fichter σε μια άλλη έρευνα, έδειξε ότι Έλληνες και Τούρκοι έφηβοι που ζουν στη χώρα τους, δίνουν υψηλότερο δείκτη ψυχοπαθολογίας από τους συμπατριώτες τους που ζουν στο Μόναχο στη Γερμανία (Σαραντίδης, 2008).

5.7 Παράγοντες εμφάνιση ψυχικών διαταραχών στους μετανάστες

Σύμφωνα με τον Μαδιανό (2000) υπάρχει μία σειρά θεωριών που αναφέρονται στους παράγοντες που ευθύνονται λιγότερο ή περισσότερο στην εμφάνιση ψυχικών διαταραχών στους μετανάστες. Αυτοί είναι η κοινωνική απομόνωση, το φύλο(οι γυναίκες πάσχουν συχνότερα από ψυχικές ασθένειες), η προδιάθεση, η ηλικία (οι μικρές ηλικίες είναι πιο ευάλωτες αλλά και περισσότερο προσαρμοστικές), η αστυφιλία (η ζωή στην πόλη είναι πιο ψυχοπιεστική καθώς οι μετανάστες ζουν συνήθως στις πιο υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης), η κοινωνική τάξη (οι μετανάστες ανήκουν συνήθως στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, άρα ωθούνται πιο εύκολα στο στρες και την ψυχική νόσο), ο χρόνος παραμονής, η πολυπαραγοντικότητα στην πρόκληση της εμφάνισης ψυχοπαθολογικών καταστάσεων, ο πολιτιστικός παράγοντας που οδηγεί το άτομο στην ματαιώση και την περιθωριοποίηση. Η κουλτούρα καταγωγής, οι μεταναστευτικές συνθήκες και η φύση της κοινωνίας στη χώρα υποδοχής μπορεί να συμβάλλουν στην εκδήλωση ψυχοπαθολογικών φαινομένων.

Γενικά οι κυριότεροι παράγοντες κινδύνου για την εμφάνιση ψυχικών διαταραχών στους μετανάστες είναι:

- Η ένταξή τους στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα
- Ο αποχωρισμός από κοινωνικά, θρησκευτικά, πολιτισμικά δίκτυα όπως η οικογένεια, οι φίλοι, κλπ.

-Η κακή γνώση της γλώσσας στη χώρα υποδοχής

-Η προκατάληψη και οι κοινωνικές διακρίσεις

-Οι τραυματικές εμπειρίες και οι συνθήκες παρατεταμένου στρες (Χατζηπουλίδης, 2009).

Οι κυριότερες ψυχικές διαταραχές που εμφανίζονται στους μετανάστες είναι αρχικά η σχιζοφρένεια, όπως φαίνεται τη δεκαετία του '30 από τον Odegaard μελετώντας τα αρχεία ενός ψυχιατρικού νοσοκομείου της Μινεσότα. Αν και αργότερα αμφισβητήθηκε αυτή η έρευνα επειδή πολλοί μελετητές στην Αγγλία, στην Ολλανδία, στη Σουηδία κλπ έδειξαν υψηλότερα ποσοστά σχιζοφρένειας σε διάφορους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, συσχετίζοντας όμως πάντα και διάφορους άλλους παράγοντες.

Σήμερα στη βιβλιογραφία γίνεται ιδιαίτερος λόγος για την υπόθεση ότι κοινωνικοί παράγοντες που σχετίζονται με την μετανάστευση (κοινωνικές ανισότητες, φυλετικές διακρίσεις, διάσπαση της οικογένειας, ανεργία, φτωχές συνθήκες διαβίωσης, αστικοποίηση) συμβάλλουν στην εμφάνιση υψηλότερων ποσοστών σχιζοφρένειας σε μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Επίσης η κατάθλιψη, το στρες, το άγχος, οι διαταραχές της προσωπικότητας, οι ψυχικές διαταραχές, η χρήση ουσιών, οι αυτοκτονίες κλπ, είναι χαρακτηριστικές ψυχικές διαταραχές για τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς (Μαστρογιάννη, 2013 σ. 35-45).

5.8 Η ψυχική υγεία των μεταναστών φοιτητών

Από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οι κυβερνήσεις και τα ιδρύματα έχουν να αντιμετωπίσουν υψηλή κινητικότητα φοιτητών και μελετητών με διαφορετική πολιτισμική προέλευση. Γι αυτό το λόγο η ερευνητική επιλογή που ακολουθήθηκε είχε επικεντρωθεί στην προσαρμογή και τα προβλήματα των μεταναστών φοιτητών. Η έρευνα που έγινε σε ορισμένες περιοχές δείχνει να δίνει σημασία στα εξής ερευνητικά στοιχεία. Γεγονότα ζωής και ασθένειας, πολιτισμικό σοκ, κοινωνική και διαπολιτισμική ικανότητα προσαρμογής. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ξένοι φοιτητές είναι ουσιαστικά τριών διαστάσεων.

- Αρχικά υπάρχουν οι πιέσεις (το στρεσάρισμα) που αντιμετωπίζει οποιoσδήποτε ζει σε μια ξένη κουλτούρα, όπως οι φυλετικές διακρίσεις, προβλήματα γλώσσας, δυσκολίες στέγασης, αντιδράσεις αποχωρισμού, διατροφικοί περιορισμοί, οικονομικά προβλήματα, παρεξηγήσεις- παρανοήσεις και μοναξιά.

- Κατά δεύτερο λόγο υπάρχουν οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν όλοι οι μετέφηβοι και νέοι άνθρωποι, ανεξάρτητα αν σπουδάζουν στην πατρίδα τους ή στο εξωτερικό, καθώς αυτή είναι μια περίοδος που είναι ευάλωτοι, προσπαθώντας να γίνουν συναισθηματικά ανεξάρτητοι, αυτουποστηριζόμενοι, παραγωγικά και υπεύθυνα μέλη της κοινωνίας.

-Επιπρόσθετα υπάρχουν ακαδημαϊκές πιέσεις (που προέρχονται από τις πανεπιστημιακές απαιτήσεις εκπαίδευσης) όταν είναι αναμενόμενο οι φοιτητές να δουλεύουν πολύ σκληρά, συχνά κάτω από άθλιες συνθήκες.

Ως εκ τούτου, δεν είναι περίεργο, ότι πολλοί μετανάστες φοιτητές έχουν χειρότερη ψυχική υγεία σε σχέση με τους ντόπιους, καθώς αυτοί υποφέρουν από πρόσθετο άγχος.

Η μετανάστευση με σκοπό την τριτοβάθμια εκπαίδευση, λέγεται ότι έχει προκαλέσει το «σύνδρομο των αλλοδαπών φοιτητών». Ο Ward το 1967 ήταν ο πρώτος που περιέγραψε αυτό το σύνδρομο λεπτομερώς, το οποίο χαρακτηρίζεται από ασαφείς (αόριστες) σωματικές (οργανικές) ενοχλήσεις (προβλήματα), μια παθητική στάση απόσυρσης και επίσης μια χαρακτηριστική ατημέλητη εμφάνιση. Η «θέση» του Ward, η οποία επηρέασε σημαντικά τους μετέπειτα μελετητές, ήταν ότι οι ξένοι φοιτητές έχουν την τάση να σωματοποιούν τα προβλήματά τους για να αποφύγουν την «απώλεια προσωπικότητας» και να τους επιτραπεί να παρακολουθούνται σε κλινικές για ιατρικούς λόγους αντί για ψυχοθεραπεία(Ward,1967 in : Khawaja & Dempsey ,2007).

Η εργασία αυτή έχει υποστηριχθεί από τους Willmuth et al (1975) οι οποίοι διαπίστωσαν ότι η μετανάστευση συνδέεται με αύξηση των ιατρικών επισκέψεων και από τον Gunn (1970), ο οποίος παραθέτοντας τα ιστορικά διαφόρων περιστατικών, υποστήριξε ότι υπάρχει υψηλή συχνότητα εμφάνισης πεπτικών, δερματολογικών και σεξουαλικών προβλημάτων σε μετανάστες φοιτητές. Ωστόσο οι Cole et al (1980) απέτυχαν να βρουν κάποιο στοιχείο που να αποδεικνύει το «σύνδρομο των ξένων φοιτητών» μετά από διερεύνηση στα αρχεία δύο αυστραλιανών και τριών ασιατικών υπηρεσιών υγείας. Αυτοί υποστήριξαν ότι είναι πιθανόν οι γιατροί της δύσης να παρερμήνευσαν και να επισήμαναν ως παθολογική, την φυσιολογική συμπεριφορά των φοιτητών από άλλους πολιτισμούς (Willmuth et al 1975; Gunn, 1970; Cole et al 1980 in: Smith & Khawaja, 2011).

Οι Klineberg και Hall (1979) μελέτησαν 2500 αλλοδαπούς φοιτητές που σπούδαζαν σε 10 διαφορετικές χώρες. Διευκρίνισαν ότι υπάρχει μεγάλο εύρος παθήσεων – προβλημάτων από την κατάθλιψη μέχρι το πρόβλημα της στέγασης και πάρα πολλές διαφορές από χώρα σε χώρα μεταξύ των φοιτητών, αλλά τρία προβλήματα φαίνεται να προκύπτουν από παντού. Αυτά ήταν οι εθνικές προκαταλήψεις και διακρίσεις από τον πληθυσμό της χώρας υποδοχής, αισθήματα μοναξιάς και νοσταλγίας για την πατρίδα, και μια αρνητική αξιολόγηση από το πανεπιστήμιο και τους καθηγητές τους (Klineberg & Hall 1979 in: Smith & Khawaja, 2011).

Το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας για τη μετανάστευση και την ψυχική υγεία των μεταναστών έλαβε χώρα στην Αμερική και την Αυστραλία. Στη Βρετανία ο Cochrane και οι συνεργάτες του απέδειξαν ότι υπάρχουν ποσοτικές και ποιοτικές διαφορές στην ψυχολογική συμπτωματολογία στο μεγαλύτερο κομμάτι των μεταναστών στην Βρετανία, Ινδία, Ιρλανδία, Πακιστάν και Αντίλλες (Smith & Khawaja, 2011).

Ο Anunonye (1970) έκανε μια λεπτομερειακή ανάλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Αφρικανοί φοιτητές στη Βρετανία. Διαπίστωσε ότι βίωναν μεγάλη ψυχολογική καταπίεση. Ο Singh περιέγραψε ότι πάνω από τους μισούς Ινδούς φοιτητές στη Βρετανία αντιμετώπιζαν δυσκολίες που ποτέ δεν περίμεναν να αντιμετωπίσουν. Τα προβλήματά τους περιελάμβαναν μοναξιά, ακαδημαϊκές ανησυχίες, γλωσσικές δυσκολίες και ανησυχίες για εσωτερικά προβλήματα στο σπίτι. Αυτός βρήκε ότι η προσαρμογή στη Βρετανία σχετιζόταν με τον τόπο κατοικίας και την κοινωνική τάξη κατά τη διάρκεια διαμονής και επίσης τις ατομικές κοινωνικές δεξιότητες(Anunonye 1970 in:Smith & Khawaja, 2011).

Οι Furnham and Bocher (1982) επιχείρησαν μια εμπειρική ανάλυση για το πολιτισμικό σοκ σε 200 φοιτητές, ξένους και ντόπιους. Εντόπισαν μία συστηματική εμφάνιση από δυσκολίες στις διαφορετικές ομάδες και ότι όσο μεγαλύτερη ήταν η διαφορά μεταξύ κοινωνίας του φοιτητή στη χώρα υποδοχής τόσες περισσότερες δυσκολίες θα εμφάνιζε στην καθημερινότητά του(Furnham and Bocher, 1982 in:Smith & Khawaja, 2011).

Επίσης, τα αντιφατικά αποτελέσματα στις διάφορες μελέτες είναι ιδιαίτερα αισθητά όταν εξετάζεται το φύλο. Ο Davey (1957) διαπίστωσε ότι οι γυναίκες στο Κέμπριτζ είχαν χειρότερη ψυχική υγεία από τους άνδρες. Ο Mollesin (1954) δεν βρήκε διαφορές μεταξύ των φύλων. Ο Kidd (1963) στο Εδιμβούργο βρήκε ότι οι γυναίκες είχαν καλύτερη ψυχική υγεία από τους άνδρες, ενώ ο Anumonye βρήκε ότι οι άνδρες Αφρικανοί φοιτητές που σπουδάζουν στην Βρετανία έδειξαν καλύτερη προσαρμογή και λιγότερη συναισθηματική δυσφορία αλλά δεν βρήκε διαφορές μεταξύ των φύλων για το ακαδημαϊκό στρες (Davey, 1957 ; Mollesin, 1954 ; Kidd, 1963; Anumonye, 1970 in: Furnham and Trezise, 1983).

Οι μελέτες όμως στο πρόσφατο παρελθόν ήταν λίγες και με αντιφατικά αποτελέσματα γι' αυτό και συνεχίζονται μέχρι σήμερα εξ' αιτίας της παγκοσμιοποίησης και της πολυπολιτισμικής κοινωνίας του πλανήτη. Το 2008 υπήρχαν περισσότεροι από 3,3 εκατομμύρια μετανάστες φοιτητές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε όλο τον κόσμο (ΟΟΣΑ, 2010). Από αυτούς πάνω από οι μισοί επιλέγουν να σπουδάσουν στις ΗΠΑ (19%), Ηνωμένο Βασίλειο(10%), τη Γερμανία (7%). Στη Γαλλία (7%) και στην Αυστραλία (7%) (ΟΟΣΑ

2010). Άλλες χώρες που φιλοξενούν σημαντικό αριθμό μεταναστών φοιτητών είναι ο Καναδάς, η Ιαπωνία, η Ιταλία, και η Ρωσία (ΟΟΣΑ, 2010). Οι μετανάστες φοιτητές αποτελούν σημαντικό κομμάτι στην οικονομία αυτών των χωρών αφού συνεισφέρουν 19 δις. αμερικάνικα δολάρια κάθε χρόνο για κάθε μία οικονομία της Αυστραλίας και των ΗΠΑ και 14 δις για το Ηνωμένο Βασίλειο (Αυστραλιανή εκπαίδευση διεθνής, 2010; NAFSA, 2010 ; Ηνωμένο Βασίλειο Διεθνές Συμβούλιο Φοιτητικής Μέριμνας, 2010).

Οι μετανάστες φοιτητές δεν είναι μόνο ένα πολύτιμο χρηματοοικονομικό περιουσιακό στοιχείο στα πανεπιστήμια των αναπτυγμένων χωρών, αλλά είναι τα άτομα που εμπλουτίζουν επίσης τις χώρες αυτές με την ποικιλόμορφη πολιτιστική κληρονομιά τους και με διαφορετικού τύπου προοπτικές, εξυπηρετώντας έτσι να αυξήσουν την πολιτιστική ευαισθητοποίηση και την εκτίμησή της χώρας υποδοχής για τους ίδιους (Smith & Khawaja, 2011).

5.9 Στρεσογόνοι παράγοντες επιπολιτισμού των μεταναστών φοιτητών

Οι μετανάστες φοιτητές φέρνουν μαζί τους ένα ευρύ φάσμα γνώσεων και δεξιοτήτων σε πολλούς κλάδους, συμβάλλοντας έτσι στην πνευματική ανάπτυξη της χώρας υποδοχής και προσθέτοντας σε αυτήν επιπλέον εργατικό δυναμικό. Παρόλο που θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η παραμονή τους στη χώρα υποδοχής είναι αμοιβαία επωφελής, καθώς φέρνουν μια σειρά από περιουσιακά στοιχεία με αντάλλαγμα να αποκτήσουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση, υπάρχει ένα σύνολο παραγόντων που επιδρούν στους μετανάστες φοιτητές και αφορούν στον εκπολιτισμό τους (Smith & Khawaja, 2011).

Εκπολιτισμός είναι μια διαδικασία που προκύπτει όταν δύο ή περισσότεροι πολιτισμοί έρχονται σε επαφή μεταξύ τους (Berry, 2005). Η μετακίνηση των φοιτητών σε μια ξένη χώρα για να σπουδάσουν τους φέρνει αντιμέτωπους με πολλές πιθανές προκλήσεις και ως εκ τούτου οι αλλοδαποί φοιτητές μπορεί να βιώσουν το στρες του επιπολιτισμού (άγχος που προκύπτει από τις αλλαγές στη ζωή τους κατά τη φάση του επιπολιτισμού και των προβλημάτων κατά την προσαρμογή τους στην χώρα υποδοχής (Berry, 2006).

Οι πιθανοί στρεσογόνοι παράγοντες επιπολιτισμού που αντιμετωπίζουν οι διεθνείς φοιτητές είναι οι εξής:

1. Γλώσσα

Ένας σημαντικός επιπολιτισμικός στρεσογόνος παράγοντας, που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες φοιτητές είναι το εμπόδιο της γλώσσας. Ο Chen (1999) υποστήριξε ότι το άγχος της δεύτερης γλώσσας είναι ένας στρεσογόνος παράγοντας που αλληλεπιδρά με άλλους

παράγοντες άγχους και έχει επιπτώσεις και στον ακαδημαϊκό και στον κοινωνικοπολιτισμικό τομέα. Στον ακαδημαϊκό τομέα, τα γλωσσικά εμπόδια μπορούν να επηρεάσουν την γραφή, την κατανόηση των διαλέξεων, τις προφορικές και γραπτές εξετάσεις, καθώς και τη δυνατότητα να κάνει ο φοιτητής ερωτήσεις στην τάξη.

Οι Royrazli et al (2006) βρήκαν ότι τα χαμηλά επίπεδα γνώσης της αγγλικής γλώσσας οδηγούν σε χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση, με το οποίο συμφωνούν και άλλες παρόμοιες έρευνες. Κοινωνικά, τα γλωσσικά εμπόδια μπορούν να περιορίσουν την πιθανότητα των μεταναστών φοιτητών να κάνουν φίλους και να αλληλεπιδρούν με ντόπιους. Επιπλέον, υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις στη βιβλιογραφία που δείχνουν, ότι το χαμηλό επίπεδο γνώσης της αγγλικής γλώσσας είναι προοίμιο του επιπολιτισμικού άγχους και της κατάθλιψης. Επίσης φαίνεται ότι η καλή γνώση της αγγλικής γλώσσας αυξάνει την αυτοπεποίθηση, την αυτοεκτίμηση και τις διαπροσωπικές σχέσεις με τους ντόπιους (Royrazli et al, 2006).

2. Ακαδημαϊκοί στρεσογόνοι παράγοντες

Οι μετανάστες όπως και οι ντόπιοι φοιτητές κατά την διάρκεια της πανεπιστημιακής τους ζωής συναντούν αρκετούς στρεσογόνους παράγοντες, που προέρχονται από το ακαδημαϊκό περιβάλλον. Ένας από αυτούς είναι το ακαδημαϊκό άγχος το οποίο είναι πιθανό να ενταθεί για τους μετανάστες φοιτητές, επειδή συνυπάρχει με το άγχος της δεύτερης γλώσσας και τη γενικότερη προσαρμογή τους στο νέο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Οι Misra et al (2003), διαπίστωσαν ότι οι αλλοδαποί φοιτητές στις ΗΠΑ οι οποίοι βρισκόταν κάτω από την επίδραση ακαδημαϊκού στρες αντιδρούσαν πολύ πιο έντονα σε άλλους στρεσογόνους παράγοντες που συναντούσαν κατά την προσαρμογή τους στο ακαδημαϊκό περιβάλλον. Επίσης το ακαδημαϊκό στρες βρέθηκε ότι είναι ένας σημαντικός προγνωστικός δείκτης του στρες της ζωής. Με το εύρημα αυτό συμφωνούν οι Rasmi et al (2009) οι οποίοι εξετάζοντας μετανάστες φοιτητές αποκάλυψαν ότι αυτοί οι φοιτητές που τον πρώτο χρόνο ανέφεραν περισσότερα ακαδημαϊκά προβλήματα, 18 μήνες αργότερα εμφάνισαν σημαντικά υψηλότερα επίπεδα ψυχολογικής δυσφορίας. Ο Hashim (2003), έδειξε παρόμοια αποτελέσματα για μετανάστες φοιτητές της Αφρικής και της Δύσης στην Κίνα, όταν ανακοίνωσε ότι οι ακαδημαϊκοί στρεσογόνοι παράγοντες κρίθηκαν ότι είναι οι πιο συχνοί και στις δύο ομάδες. Επειδή όμως οι Misra et al (2004) και οι Khawaja et al (2008) βρήκαν αντίθετα αποτελέσματα, οι διεθνείς επιστήμονες υποστήριξαν ότι αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι οι διεθνείς φοιτητές μπορεί να θεωρούν το στρες ως σημείο αδυναμίας ή ακόμη και ντροπή για αυτό δεν το δήλωσαν (Smith & Khawaja, 2011).

Επιπρόσθετα, το επιπολιτισμικό στρες μπορεί να οφείλεται στην αναντιστοιχία των αλλοδαπών φοιτητών στις ακαδημαϊκές τους προσδοκίες σε σχέση με την πραγματικότητα της πανεπιστημιακής ζωής. Οι μετανάστες φοιτητές μπορεί να περιμένουν να ανταποκριθούν στα ακαδημαϊκά τους καθήκοντα τόσο καλά, αν όχι και καλύτερα από ότι την πατρίδα τους (Chen, 1999 ; Mori, 2000). Όμως οι επιδόσεις συνήθως είναι κατώτερες των προσδοκιών τους, λόγω των επιπολιτισμικών στρεσογόνων παραγόντων, όπως είναι η δεύτερη γλώσσα και η προσαρμογή στο νέο εκπαιδευτικό, πολιτιστικό και κοινωνικό περιβάλλον. Επίσης οι μετανάστες φοιτητές μπορεί να πιέζονται από τις οικογένειές τους ή από χορηγίες πανεπιστημίων της χώρας τους για επίτευξη υψηλών ακαδημαϊκών επιδόσεων, που όταν δεν επιτυγχάνονται αυξάνουν το επιπολιτισμικό τους στρες (Chen,1999; Mori, 2000).

Ένα άλλο πρόβλημα που μπορούν να αντιμετωπίσουν οι φοιτητές με διαφορετική πολιτισμική προέλευση είναι η αναντιστοιχία των προσδοκιών τους σε σχέση με την ποιότητα και αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών που παρέχονται από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας υποδοχής. Ανεκπλήρωτες προσδοκίες των φοιτητών όσον αφορά στις προσφερόμενες υπηρεσίες των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην χώρα υποδοχής, έχει βρεθεί ότι συνδέεται με μικρότερη προσαρμογή (Khawaja & Dempsey, 2008) και αυξημένα επίπεδα κατάθλιψης. Ως εκ τούτου φαίνεται ότι ανικανοποίητες προσδοκίες στην εκπαίδευση είναι μια άλλη πιθανή πηγή επιπολιτισμικού στρες (Smith & Khawaja 2011).

Οι μετανάστες φοιτητές μπορούν επίσης να δυσκολεύονται να προσαρμοστούν στην μέθοδο διδασκαλίας της χώρας υποδοχής. Για παράδειγμα ο Aubrey (1991) ισχυρίστηκε ότι φοιτητές από χώρες οι οποίες εστιάζουν στην μηχανική μάθηση μπορεί να βρουν ότι είναι ιδιαίτερα δύσκολο να προσαρμοστούν στη σημασία που δίδεται στην κριτική σκέψη στα πανεπιστήμια της Δύσης. Ο Liberman (1994), εξετάζοντας 682 ξένους φοιτητές στις ΗΠΑ, με ποιοτικά άτυπες συνεντεύξεις έδειξε ότι οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι ήταν δύσκολο να προσαρμοστούν στο διαδραστικό στυλ διδασκαλίας και την κριτική προσέγγιση σκέψης στη μάθηση, αλλά αισθάνθηκαν ότι ωφελήθηκαν από αυτό. Επίσης το ίδιο αποτέλεσμα είχαν και δυο άλλες μελέτες στην Αυστραλία (Aubrey, 1991; Liberman, 199 ; Edgeworth et al, 2007 ; Townsend & P, 2008 in: Smith & Khawaja, 2011).

Όπως φαίνεται από όλα τα παραπάνω μετανάστες φοιτητές συναντούν πολυάριθμους επιπολιτισμικούς στρεσογόνους παράγοντες στον εκπαιδευτικό τομέα και αυτό επηρεάζει σημαντικά την προσαρμογή τους.

3. Κοινωνικοπολιτισμικοί στρεσογόνοι παράγοντες

Οι αλλοδαποί φοιτητές όταν εγκαθίστανται σε μια καινούρια χώρα εκτός από τους στρεσογόνους παράγοντες επιπολιτισμού στον εκπαιδευτικό τομέα, πρέπει να δημιουργήσουν και ένα νέο κοινωνικό δίκτυο μετά την αποχώρηση από την οικογένεια και τους φίλους τους. Μελέτες δείχνουν ότι διάφορες μεταβλητές όπως η προσωπικότητα του στυλ προσκόλλησης, το χαρακτηριστικό άγχος και η εξωστρέφεια μπορεί να επηρεάσουν την ικανότητα των μεταναστών φοιτητών να δημιουργήσουν φιλίες και έτσι να επηρεαστεί με την σειρά της η κοινωνικοπολιτισμική και ψυχολογική προσαρμογή (Smith & Khawaja, 2011).

Επιπλέον, τα πολιτιστικά πρότυπα, τα γλωσσικά εμπόδια, καθώς και η φύση της φιλίας στη χώρα υποδοχής, μπορεί να παρεμποδίσουν την ικανότητά στους ξένους φοιτητές να κάνουν φιλίες και ως εκ τούτου να συμβάλλουν στην ανάπτυξη συναισθημάτων μοναξιάς.

Για παράδειγμα, όλοι οι συμμετέχοντες σε μια αυστραλιανή ποιοτική μελέτη ανέφεραν δυσκολίες κοινωνικοποίησης με τους ντόπιους.

Σε μία άλλη ποιοτική μελέτη των Sawir et al, (2008) 200 Αυστραλών μεταναστών φοιτητών, τα 2/3 των συμμετεχόντων δήλωσαν ότι έζησαν την μοναξιά και την απομόνωση στην χώρα υποδοχής, ιδιαίτερα τους πρώτους μήνες στο ξεκίνημά τους. Επιπλέον, οι Zhang&Brunton, (2007) βρήκαν ότι το 55% Κινέζων φοιτητών στη Νέα Ζηλανδία ήταν δυσαρεστημένοι από τις ευκαιρίες που είχαν να κάνουν ντόπιους φίλους και το 71% ήθελαν να έχουν περισσότερους ντόπιους φίλους. Σε άλλες μελέτες, οι μετανάστες φοιτητές ανέφεραν ότι είχαν μικρότερη κοινωνική υποστήριξη από τους ντόπιους (Hechanova-Alampay et al, 2002; Khawaja & Dempsey, 2008), και επίσης ένιωθαν περισσότερη μοναξιά και νοσταλγία (των Sawir et al, 2008 ; Zhang & Brunton, 2007; Parr & Bradley, 1991; Rajapaksa & Dundes, 2002 in: Smith & Khawaja, 2011).

Οι διαφορετικές κουλτούρες και στάσεις ζωής είναι δυνατόν να δημιουργήσουν προβλήματα προσαρμογής. Για παράδειγμα οι Ασιάτες μετανάστες φοιτητές μπορεί να αντιμετωπίσουν δυσκολίες στην αλληλεπίδραση, όταν προσπαθούν να κάνουν φίλους σε μια δυτική κουλτούρα που δίνει έμφαση στον ατομικισμό, την αυτοπεποίθηση και την αυταρέσκεια περισσότερο από ότι στην αλληλεπίδραση και την συγγένεια (Mori, 2000; Yeh & Inose, 2003). Επίσης η δυσκολία των μεταναστών φοιτητών να κάνουν φιλίες, μπορεί να οφείλεται στην αδιαφορία των ντόπιων φοιτητών στο να ξεκινήσουν φιλίες μαζί τους (Ward, 2001) ή μπορεί οι αλλοδαποί φοιτητές προερχόμενοι από κολεκτιβιστικές κοινωνίες να θέλουν να διατηρήσουν την κληρονομιά τους και την κοινωνικοπολιτισμική τους

συμπεριφορά, ενώ οι ντόπιοι φοιτητές να προτιμούν την αφομοίωση, την ενσωμάτωση και την ευθυγράμμιση των ξένων φοιτητών στην κουλτούρα της χώρας τους (Mori, 2000; Yeh & Inose, 2003; Ward, 2001 in: Smith & Khawaja, 2011).

4. Διακρίσεις-Ρατσισμός.

Ένας άλλος επιπολιτισμικός στρεσογόνος παράγοντας είναι οι διακρίσεις. Μετανάστες φοιτητές από την Ασία, την Αφρική, την Ινδία, τη Λατινική Αμερική και τη Μέση Ανατολή συχνά αναφέρουν την πεποίθηση, ότι υπάρχουν διακρίσεις ανάμεσα στους εγχώριους και τους Ευρωπαίους φοιτητές. Τα ευρήματα από την έρευνα των (Lee & Rice, 2007) σε 24 μετανάστες σπουδαστές που φοιτούσαν σε πανεπιστήμιο των ΗΠΑ έδειξαν ότι οι μετανάστες φοιτητές από την Ασία, την Ινδία, τη Λατινική Αμερική και τη Μέση Ανατολή ανέφεραν σημαντική διάκριση εις βάρος τους, που κυμαινόταν από αισθήματα κατωτερότητας, άμεσες λεκτικές ύβρεις, διακρίσεις όταν αναζητούσαν εργασία και φυσικές επιθέσεις. Οι Royrazli και Grahame (2007) αναφέρουν ότι οι διακρίσεις εις βάρος των φοιτητών διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης μπορεί να επηρεάσουν αρνητικά την ομαλή προσαρμογή τους και έχουν συνδεθεί με κακή ψυχολογική κατάσταση και κατάθλιψη.

Οι κοινωνικές προκαταλήψεις, η εχθρότητα και οι παντός είδους διακρίσεις απέναντι στους αλλοδαπούς φοιτητές πρέπει να εκλείψουν. Οι χώρες υποδοχής πρέπει να ενεργοποιηθούν άμεσα και να αποφασίσουν λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση των διακρίσεων έναντι των μεταναστών φοιτητών (Lee & Rice, 2007; Royrazli & Grahame, 2007 in: Smith & Khawaja, 2011).

5. Ρατσισμός και υγεία

Ρατσισμός ονομάζεται η διάκριση σε βάρος ατόμων, κοινωνικών ομάδων ή κατηγοριών ατόμων, που προσδιορίζονται με βάση τα φυλετικά ή και πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, με συνέπεια την ανάπτυξη αισθήματος υπεροχής και ανωτερότητας προς αυτούς.

Τα είδη του ρατσισμού είναι ο φυλετικός, που αφορά διακρίσεις βασισμένες στη διαφορετικότητα του χρώματος ή είναι εναντίον φυλών του τρίτου κόσμου, ο εθνικός, που έχει να κάνει με την αίσθηση της υπεροχής ενός έθνους έναντι των άλλων (εθνικισμός, σοβινισμός) και ο κοινωνικός που αναφέρεται σε διακρίσεις βασισμένες σε πολιτικές, ιδεολογικές, πνευματικές, οικονομικές, πολιτιστικές διαφορές και σε διακρίσεις σε βάρος των γυναικών, των μειονοτήτων, των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Παρόλο που υπάρχει έντονη δραστηριότητα από τα περισσότερα κράτη του κόσμου, για τη διεθνή καταστολή των φαινομένων ρατσισμού ανά την υφήλιο, από μελέτες φαίνεται ότι ο ρατσισμός σε πολλές μορφές του παραμένει ενσωματωμένος στην σύγχρονη κοινωνία και επηρεάζει με πολλούς τρόπους την υγεία των μειονοτικών ομάδων και λαών.

Για παράδειγμα στις ΗΠΑ μελέτες δείχνουν ότι ο ρατσισμός υπάρχει και επηρεάζει την υγεία των μη –κυρίαρχων φυλετικά λαών. Αρχικά ο θεσμικός ρατσισμός ανέπτυξε πολιτικές και διαδικασίες που δημιουργούν προβλήματα στη στέγαση, στη γειτονιά, στην ποιότητα της εκπαίδευσης, στις δυνατότητες απασχόλησης και σε άλλους πόρους ζωής για την κοινωνία των μειονοτήτων. Ακόμη ο ρατσισμός απέναντι στην πολιτισμική διαφορετικότητα σε κοινωνικό και σε ατομικό επίπεδο, επηρεάζει αρνητικά την οικονομική κατάσταση και την υγεία των φυλετικά διαφορετικών ανθρώπων, αναπτύσσοντας εχθρικό περιβάλλον προς πολιτικές που θα τους εξίσωναν με την κυρίαρχη κοινωνία. Επιπρόσθετα ενισχύει τα αρνητικά στερεότυπα και τις διακρίσεις που είναι παθογόνα, απειλεί την υγεία με καταστροφικές ψυχολογικές αντιδράσεις και εσωτερικεύει τον ρατσισμό. Τέλος οι φυλετικές διακρίσεις είναι ένας σημαντικός ψυχοκοινωνικός παράγοντας που μπορεί να οδηγήσει σε δυσμενείς μεταβολές της ψυχικής υγείας.

Στις ΗΠΑ καθώς και σε άλλες χώρες με φυλετικά προβλήματα, οι πληθυσμοί που στιγματίζονται και δεν έχουν δικαιώματα, έχουν πολύ χειρότερη υγεία από τους ευνοημένους ομόλογούς τους. Αυτό φαίνεται από τα μεγαλύτερα ποσοστά θνησιμότητας στους φυλετικούς μειονοτικούς πληθυσμούς, οι οποίοι εμφανίζουν γρηγορότερα τα νοσήματα, είναι πιο σοβαρά, έχουν χειρότερη εξέλιξη και παρατηρούνται υψηλότερα επίπεδα συνοσηρότητας. Επίσης έχουν μειωμένη πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και λαμβάνουν ποιοτικά χειρότερη φροντίδα. Αυτό συμβαίνει στους Αφροαμερικανούς, τους Ινδιάνους της Αμερικής, τους ιθαγενείς της Χαβάης και άλλων νησιών του Ειρηνικού, τους οικονομικά ασθενέστερους Ισπανούς και τους Ασιάτες, με μακροχρόνια διαμονή στις ΗΠΑ (Williams & Mohammed, 2014).

Οι Pettigrew & Meertens (1995), αναφέρουν ότι ο πολιτιστικός ρατσισμός οδηγεί σε απουσία συναισθημάτων και αυτό στη δημιουργία προκαταλήψεων. Μια πρόσφατη μετα-ανάλυση των Talaska et al & Chaiken (2008), έδειξε ότι η συναισθηματική προκατάληψη ενισχύει δυο φορές περισσότερο τη συμπεριφορά υπέρ των διακρίσεων όπως φυλετικές πεποιθήσεις και στερεότυπα. Οι Pettigrew & Meertens (1995), σε μια μελέτη τους στη Γερμανία, την Ολλανδία, τη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο διαπίστωσαν ότι η απουσία των θετικών συναισθημάτων, ήταν ένας ισχυρός προγνωστικός παράγοντας για την πάλι

ενάντια στις πολιτικές που αφορούν μετανάστες (Pettigrew & Meertens ,1995; Talaska et al & Chaiken, 2008 in: Smith & Khawaja, 2011).

Τέλος, εκτός όλων των άλλων προβλημάτων που δημιουργούν τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις, σε μια πειραματική μελέτη των Blascovitch et al (2001), διαπιστώθηκε ότι τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις μπορεί να ενεργοποιήσουν το στίγμα της κατωτερότητας, γεγονός που αύξησε την πίεση του αίματος στους αφρικανούς φοιτητές της Αμερικής αλλά όχι στους λευκούς φοιτητές. Επίσης, περιορισμένα στοιχεία δείχνουν ότι η απειλή των στερεοτύπων μπορεί να αυξήσει το άγχος, να μειώσει τους μηχανισμούς άμυνας και να βλάψει τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων έτσι ώστε να αυξήσουν την επιθετικότητα και την υπερκατανάλωση τροφής (Blascovitch et al, 2001; Inzlicht & Kang, 2010 ; Williams and Mohammed' 2014 in: Smith & Khawaja, 2011).

6. Πρακτικοί στρεσογόνοι παράγοντες

Παράλληλα με τους κοινωνικοπολιτικούς και εκπαιδευτικούς στρεσογόνους παράγοντες, υφίσταται και ένας αριθμός πρακτικών στρεσογόνων παραγόντων, που προκύπτουν από τον τρόπο ζωής, οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν την προσαρμογή των φοιτητών διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης.

Μελέτες έχουν δείξει ότι τα οικονομικά προβλήματα βιώνονται από τη πλειοψηφία των ξένων φοιτητών (Li & Kaye, 1998; Poyrazli & Grahame, 2007; Roberts, Golding, Towell, & Weinreib, 1999 in: Smith & Khawaja, 2011) και σ' αυτό συμβάλλουν, τα περιοριστικά μέτρα σε σχέση με την εργασία στη χώρα υποδοχής και τα σημαντικά μεγαλύτερα δίδακτρα (Chen, 1999; Mori, 2000). Επιπλέον σε κάποιες άλλες ποιοτικές μελέτες, έχουν επισημανθεί πρακτικά ζητήματα όπως είναι η διαμονή και η μετακίνηση. Ωστόσο, οι Khawaja and Dempsey (2008) δεν διαπίστωσαν σημαντικές διαφορές μεταξύ μεταναστών και ντόπιων φοιτητών, όσον αφορά στην ικανοποίησή τους για τα οικονομικά προβλήματα και τη διαμονή, σε μελέτη που διεξήγαγαν στην Αυστραλία. Οι συγγραφείς διατείνονται ότι αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι η πλειοψηφία του δείγματος των αλλοδαπών φοιτητών είχαν μείνει στην χώρα υποδοχής για περισσότερα από δύο χρόνια και είχαν χρόνο να επιλύσουν τα οικονομικά προβλήματα και τα προβλήματα διαμονής (Smith & Khawaja, 2011).

Πιο πρόσφατες μελέτες για την ψυχική υγεία των μεταναστών φοιτητών, ασχολούνται με πιο ιδιαίτερα προβλήματά τους, όπως η πολύ επίκαιρη επίδραση της συναισθηματικής νοημοσύνης και της αυτοεκτίμησης στην διαδικασία της μάθησης. Η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης δεν είναι ακόμη πλήρως κατανοητή, αλλά σημαντικό είναι

ότι τα συναισθήματα παίζουν πολύ καθοριστικό ρόλο στη συνολική ποιότητα της προσωπικής και επαγγελματικής ζωής. Η σημασία της αυτοεκτίμησης για τη θεμελίωση της ύπαρξης δεν μπορεί να υποτιμηθεί. Κάθε άτομο χρειάζεται να έχει αυτοεκτίμηση, επειδή επηρεάζει κάθε πτυχή της ζωής του. Η αυτοεκτίμηση είναι η πηγή της ψυχικής υγείας και ορίζεται ως η ιδέα που έχουν οι άνθρωποι για τον εαυτό τους. Σε μια πρόσφατη μελέτη που έγινε στην Ινδία, συγκρίθηκαν Ινδοί φοιτητές με δείγμα μεταναστών φοιτητών από 32 χώρες σε διάφορα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε σημαντική συσχέτιση της συναισθηματικής νοημοσύνης με την αυτοεκτίμηση. Οι φοιτητές διαφορετικής πολιτισμικής καταγωγής παρουσίασαν υψηλότερη αυτοεκτίμηση σε σύγκριση με τους Ινδούς. Δεν υπήρχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους σε σχέση με την συναισθηματική νοημοσύνη γενικά, αλλά οι μετανάστες παρουσίασαν υψηλότερη συναισθηματική νοημοσύνη σε δύο διαστάσεις της (κατανόηση και αναγνώριση της συγκίνησης των άλλων) και (της ψυχικής στάσης ή κοσμοθεωρίας που ερμηνεύει τα γεγονότα καλύτερα). Επίσης δεν διαπιστώθηκαν διαφορές μεταξύ αγοριών – κοριτσιών όσον αφορά στην αυτοεκτίμηση, αλλά παρατηρήθηκαν διαφορές σε σχέση με την συναισθηματική νοημοσύνη (Tajeddini, 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΝΤΡΟΠΗ Εννοιολογική προσέγγιση

Η ντροπή είναι ένα συνειδητό συναίσθημα το οποίο χαρακτηρίζεται από επώδυνη αρνητική αυτοαξιολόγηση μετά από κάποια (συνήθως κοινωνική) παράβαση. Η ντροπή συνδέεται με πολλές ψυχολογικές διαταραχές. Σ' αυτές συμπεριλαμβάνονται η ψυχική διάθεση και οι αγχώδεις διαταραχές. Ωστόσο, η ντροπή δεν είναι μια αμιγής έννοια. Μπορεί να υπάρχουν διαφορετικοί τύποι ντροπής που αποκλίνουν ως προς το πώς συνδέονται με διάφορες ψυχοπαθολογικές μεταβλητές κάθε φορά. Δύο τέτοιοι τύποι ντροπής είναι η εσωτερική και η εξωτερική ντροπή. Η εσωτερική ντροπή προέρχεται από το εσωτερικό του εαυτού και περιλαμβάνει αυτοκριτική και αρνητική αυτοαξιολόγηση. Η εξωτερική ντροπή προέρχεται από το εξωτερικό περιβάλλον και περιλαμβάνει την οδυνηρή αντίληψη ότι οι άλλοι σε βλέπουν μόνο αρνητικά (Πάσχου και συν, 2010).

Η εσωτερική ντροπή είναι ένα οδυνηρό μέτρο με το οποίο το ίδιο το άτομο καταδικάζει τον εαυτό του, ενώ η εξωτερική ντροπή είναι ένα επώδυνο μέτρο με το οποίο το άτομο ξέρει ότι οι άλλοι το έχουν καταδικάσει. Η εξωτερική ντροπή θα μπορούσε να δείξει το πόσο ενισχυμένη είναι η ψυχολογική δυσφορία του ατόμου πράγμα που σχετίζεται με την εσωτερική ντροπή. Αυτό ισχύει επειδή η εξωτερική ντροπή δηλώνει την επίγνωση ότι κάποιος έχει χάσει την εύνοια των άλλων στον κοινωνικό του περίγυρο. Αυτό εξελικτικά αντικατοπτρίζει την πρωτόγονη ανησυχία εξοστρακισμού από την ομάδα. Πολύ δύσκολες περιβαλλοντικές καταστάσεις που θα προκαλούσαν εκδήλωση εξωτερικής ντροπής, θα μπορούσαν να εγείρουν εξ ίσου τοξικές συνέπειες για την ψυχολογική προσαρμογή (Πάσχου και συν, 2010).

Επιπρόσθετα, παρόλο που μπορεί να είναι επώδυνη η αυτοκαταδίκη εξ αιτίας της εσωτερικής ντροπής, οι απόψεις κάποιου για τον εαυτό του, μπορεί τελικά να είναι λιγότερο σημαντικές από τις απόψεις των άλλων για εκείνον. Εικάζεται δε ότι η εξωτερική ντροπή μάλλον σχετίζεται περισσότερο από ότι η εσωτερική με την εμφάνιση καταθλιπτικών συμπτωμάτων (Thibodeau et al, 2011).

Οι άνθρωποι έχουν μια φυσική ικανότητα να βιώνουν ντροπή σαν προδιαθεσικό παράγοντα. Πολλές διαφορετικές παράμετροι επηρεάζουν την ατομική ευαισθησία όσον αφορά το πώς βιώνουν και πως αντιδρούν στην ντροπή (Heller, 2003; Shweder, 2003 in: Πάσχου και συν, 2010).

Μερικές από αυτές τις παραμέτρους είναι η συνοχή της οικογένειας, τα παραδείγματα γονικής συμπεριφοράς και η θετική ή αρνητική ενίσχυση που λαμβάνει το παιδί από το

κοντινό κοινωνικό περιβάλλον του (Gilbert et al 1996 ; Gilligan,2003 ; Pulakos,1996 ; Tangney&Dearing, 2002 in: Πάσχου και συν, 2010).

Από πρόσφατες μελέτες και εξ αιτίας της πολύπλοκης ψυχοβιολογικής τους προέλευσης και έκφρασης, φαίνεται ότι η ντροπή, ο στιγματισμός και ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μέρη της ίδιας διαδικασίας, σύμφωνα με την οποία μια κοινωνική ομάδα αποφασίζει, με ποιους θα έχει σχέση και ποιους θα απορρίψει. Αναφέρεται ακόμη ότι ο στιγματισμός σχετίζεται στενά με την ασθένεια τη φυσική παραμόρφωση και την φτώχεια.

Επίσης αρκετές προηγούμενες έρευνες έχουν δώσει μεγάλη έμφαση στον πολύπλοκο ρόλο της ντροπής όσον αφορά στην έναρξη και την πορεία ψυχοπαθολογικών καταστάσεων όπως η κατάθλιψη, οι διαταραχές άγχους, οι διαταραχές πρόσληψης τροφής η κατάχρηση φαρμάκων και οινοπνεύματος και η χρήση ναρκωτικών ουσιών (Πάσχου και συν, 2010).

Το 1996, σε μια προσπάθεια των Gilbert et al να εξηγήσουν την έμφαση των μελετών αυτών, υποστηρίχθηκε ότι η ντροπή έχει σχέση με την εσωτερίκευση ενός κατώτερου εαυτού ,ο οποίος έχει την τάση να διατηρείται. Η έννοια του κατώτερου («κατεστραμμένου εαυτού») παίζει πολύ σημαντικό ρόλο όσον αφορά στην ντροπή, όπως ακριβώς και στον φυσικό πόνο ,ο οποίος γίνεται αντιληπτός σαν απειλή ή βλάβη της βιολογικής ακεραιότητας του ατόμου όπως φαίνεται το 1999 από μελέτη των Charman και Garvin (Πάσχου και συν,2010).

Σύμφωνα με την μελέτη της Ιατρικής σχολής του πανεπιστημίου Ιωαννίνων (2007), σε 384 άτομα μεταξύ των οποίων και προπτυχιακοί φοιτητές, για την διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της ντροπής (εσωτερικής – εξωτερικής) και της εμπειρία του πόνου, φάνηκε ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ ντροπής και παρελθόντος πόνου. Πράγμα που υποδηλώνει όπως έδειξε ο Gilbert το 1998,ότι η ντροπή σχετίζεται με ελαττώματα που αντιλαμβάνεται κανείς ,καθώς και με δυσμενή προσωπικά χαρακτηριστικά (Πάσχου και συν, 2010).

Επιπρόσθετα αναφέρθηκαν πιο συχνές και πιο σοβαρές εκδηλώσεις ψυχοπαθολογίας, μεταξύ των ατόμων που βιώνουν ντροπή (εσωτερική – εξωτερική) από έναν προηγούμενο σωματικό πόνο, αναφορά που γίνεται και σε πολλές προηγούμενες μελέτες όσον αφορά την συσχέτιση της ντροπής με την αυξημένη ψυχοπαθολογία (Goss et al, 1994 ; Gilbert et al, 1996; Tantam 1998 ; Gilbert & Miles 2000 ; Andrews et al, 2002 ; Shapiro 2003 in: Πάσχου και συν, 2010).

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΣΚΟΠΟΣ

Η ύπαρξη της πολιτισμικής διαφορετικότητας στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα του παγκόσμιου ιστού, είναι μια πραγματικότητα στην σημερινή κοινωνία. Διαφορετικές κουλτούρες διαπλέκονται, αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται μέσω της συνύπαρξης διεθνών και ντόπιων φοιτητών στον ακαδημαϊκό χώρο.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνηθεί η επίδραση της πολιτισμικής διαφορετικότητας, στην ψυχική υγεία των μεταναστών φοιτητών στα Πανεπιστήμια-ΤΕΙ Θεσσαλίας.

Πιο διεξοδικά μετά τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων αναμένεται

-Να αναδειχθεί το ποσοστό εμφάνισης εξωτερικής (external shame) ντροπής στους μετανάστες φοιτητές σε σχέση με τους ντόπιους στα Πανεπιστήμια-ΤΕΙ Θεσσαλίας. Να γίνει διερεύνηση δηλαδή των αντιλήψεών τους σχετικά με το πώς τους βλέπουν και πώς τους κρίνουν οι άλλοι.

-Να αναδειχθεί το ποσοστό της εσωτερικής ντροπής(internal shame) των μεταναστών φοιτητών. Δηλαδή σε τι ποσοστό υπάρχει αρνητική αυτοκριτική, αρνητική αυτοαξιολόγηση, εμφάνιση κατωτερότητας, ο φόβος ότι δεν είναι επιθυμητοί κλπ σε σχέση με τους ντόπιους φοιτητές στα Πανεπιστήμια-ΤΕΙ Θεσσαλίας.

-Να αναδειχθούν τα ποσοστά εμφάνισης ψυχοπαθολογικών διαταραχών (psychopathological disorders) σε σχέση με τους ντόπιους φοιτητές στα Πανεπιστήμια-ΤΕΙ Θεσσαλίας.

2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Οι βασικές ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας διπλωματικής εργασίας όσον αφορά στους μετανάστες φοιτητές των Πανεπιστημίων-ΤΕΙ Θεσσαλίας σε σχέση με τους ντόπιους είναι:

1. Οι μετανάστες φοιτητές θα παρουσιάσουν υψηλά ποσοστά εσωτερικής και εξωτερικής ντροπής και υψηλότερα σε σχέση με τους ντόπιους.
2. Θα αισθάνονται σε μεγάλο βαθμό ανασφάλεια για τη ζωή και την ένταξή τους στο νέο περιβάλλον της χώρας υποδοχής, αλλά και του ακαδημαϊκού χώρου στον οποίο φοιτούν.
3. Θα παρουσιάσουν υψηλό ποσοστό της αίσθησης κατωτερότητας (Tanger & Dearing, 2002) και τον φόβο ότι είναι ανεπιθύμητοι (Gilbert. 1998).
4. Θα εμφανίσουν αυξημένα επίπεδα ψυχοπαθολογίας σε σχέση με τους ντόπιους φοιτητές.

3. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε διάφορες σχολές των Πανεπιστημίων και ΤΕΙ, στη Λάρισα, στα Τρίκαλα, στην Καρδίτσα και στο Βόλο, τους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο και Μάιο 2015.

4. ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν, φοιτητές των Πανεπιστημίων-ΤΕΙ Θεσσαλίας που φοιτούν στα τμήματα, της Λογιστικής χρηματοοικονομικής, Διοίκησης επιχειρήσεων, Τεχνολόγων γεωπόνων, Ζωϊκής παραγωγής, Νοσηλευτικής, Ιατρικών εργαστηρίων, Τμήμα Πληροφορικής, Ηλεκτρολόγων μηχανικών ΤΕ, Μηχανολόγων μηχανικών ΤΕ, των αντίστοιχων σχολών του ΤΕΙ Θεσσαλίας και επίσης φοιτητές από το τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολικών μηχανικών, Ηλεκτρολόγων μηχανικών, Μηχανολόγων μηχανικών, Χωροταξίας, Ιατρικής, Βιοχημείας & Βιοτεχνολογίας, Γεωπονίας, ΤΕΦΑΑ, των αντίστοιχων σχολών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Η πρόσβαση στις σχολές και στα τμήματα εξασφαλίστηκε από το Πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών με βεβαίωση (αρ.πρ.765), που χορηγήθηκε προκειμένου να υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση σε όλες τις σχολές των Πανεπιστημίων και ΤΕΙ Θεσσαλίας για να χορηγηθούν ερωτηματολόγια.

Προϋποθέσεις για τη συμμετοχή στο δείγμα ήταν οι εξής:

- Να είναι Μετανάστες ή Έλληνες φοιτητές.
- Να φοιτούν στα Πανεπιστήμια-ΤΕΙ Θεσσαλίας.
- Να θέλουν να συμμετέχουν στην έρευνα.

Οι φοιτητές ενημερώνονταν για το σκοπό της έρευνας, για την ανωνυμία και το απόρρητο της συμμετοχής τους. Το κάθε άτομο κωδικοποιούνταν με έναν αριθμό και με αυτόν συμμετείχε στην έρευνα.

ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ: Μοιράστηκαν 560 ερωτηματολόγια σε φοιτητές διαφόρων σχολών και το τελικό δείγμα που προέκυψε ήταν 317 άτομα. Οι 157 ήταν μετανάστες φοιτητές από διάφορες χώρες και οι 160 ήταν Έλληνες που λειτούργησαν ως ομάδα ελέγχου και χρησιμοποιήθηκαν για το συσχετισμό των αποτελεσμάτων της έρευνας με τους μετανάστες φοιτητές. Από αυτούς οι άνδρες μετανάστες φοιτητές ήταν 85 ποσοστό (54,1%) ενώ οι

γυναίκες μετανάστες φοιτήτριες ήταν 66 ποσοστό (45,9%), οι Έλληνες άνδρες φοιτητές ήταν 66 ποσοστό (41,3%) οι Ελληνίδες γυναίκες φοιτήτριες ήταν 94 ποσοστό (58,8%).

ΜΕΘΟΔΟΣ: Για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν 560 ερωτηματολόγια, τα οποία συμπληρώθηκαν από τους φοιτητές μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας. Από αυτά το δείγμα που προέκυψε ήταν 317 τα υπόλοιπα είτε δεν επιστράφηκαν είτε απορρίφθηκαν ως ακατάλληλα.

Η μέθοδος συλλογής των ερωτηματολογίων έγινε ως εξής: Οι φοιτητές ενημερωνόταν κάθε φορά για το θέμα της διπλωματικής εργασίας, για το σκοπό της εκπόνησής της, για την ανωνυμία και το απόρρητο της συμμετοχής. Επιπρόσθετα δινόταν από τον ερευνητή οι πιθανές πληροφορίες των φοιτητών όσον αφορά στην συμπλήρωση των ερωτηματολογίων.

Τα ερευνητικά εργαλεία της έρευνας ήταν τα εξής:

1.Ερωτηματολόγιο Δημογραφικών στοιχείων

Το πρώτο ερωτηματολόγιο αφορούσε τα δημογραφικά στοιχεία των φοιτητών όπως ημερομηνία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, ημερομηνία γέννησης, φύλο, οικογενειακή κατάσταση, εκπαιδευτικό επίπεδο, θρήσκευμα, είδος κατοικίας, πηγή εισοδήματος, τόπος διαμονής, επαγγελματική κατάσταση, σχολή φοίτησης έτος φοίτησης, χώρα προέλευσης.

2.Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής (Other As Shamer Scale-OAS) (Goss, Gilbert & Allan, 1994)

Το δεύτερο εργαλείο-ερωτηματολόγιο της έρευνας είναι η κλίμακα εξωτερικής Ντροπής (Other As Shamer Scale-OAS). Είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς που μετρά την εξωτερική ντροπή. Αποτελείται από 18 καταφατικές προτάσεις που αναφέρονται σε γενικές αρνητικές αξιολογήσεις του εαυτού (Goss, Gilbert and Allan, 1994)

Η κλίμακα εξωτερικής ντροπής (Other As Shamer Scale-OAS), είναι εξέλιξη ενός εργαλείου μέτρησης της ντροπής το ISS (Internalized Shame Scale) που κατασκευάστηκε από τον Cook το 1993 και περιλαμβάνει 30 δηλώσεις εκ των οποίων οι 24 μετρούν την ντροπή και οι άλλες 6 την αυτοεκτίμηση. Ο δείκτης (Cronbach's alpha=0,96).

Ένα χρόνο μετά οι Goss, Gilbert και Allan (1994) ανακατασκεύασαν αυτό το εργαλείο και έφτιαξαν το OAS. Με το OAS διερευνώνται οι αντιλήψεις του ατόμου για το πώς το βλέπουν και το κρίνουν οι άλλοι. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω το OAS αποτελείται από 18 προτάσεις που πήραν τη μορφή «οι άλλοι με θεωρούν...» (οι υπόλοιπες 6 δεν μπορούσαν

να τροποποιηθούν με τον ίδιο τρόπο) και βρίσκονται σε μια πεντάβαθμη κλίμακα συχνότητας (όπου 0=ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά, 4=πάντα).

Οι προτάσεις του OAS κατανέμονται σε τρεις υποκλίμακες, το αίσθημα της κατωτερότητας(*inferior*), το αίσθημα του κενού(*empty*) και την αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη(*mistakes*).Ο τελικός βαθμός βγαίνει από την άθροιση των βαθμών κάθε ερώτησης.

Το 2014 οι Gouna et al, 2014 αναφέρουν ότι ο δείκτης Cronbachs alpha στο ελληνικό δείγμα είναι 0,87. Το OAS έχει χρησιμοποιηθεί σε πολλές μελέτες μετρώντας το συναίσθημα της ντροπής όπως (Gilbert et al, 1996; Gilbert & Miles,2000; Gilbert et al,2003; Benn et al. 2005).

3.Η κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale-ESS) (Andrews,Qian και Valentine,2002)

Οι Andrews,Qian και Valentin το 2002 με αφορμή την αποτελεσματικότητα της δομημένης συνέντευξης των Andrews & Hunter για την αξιολόγηση του συναισθήματος της ντροπής όσον αφορά στην πρόβλεψη της ψυχοπαθολογίας, κατασκεύασαν την κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale-ESS).

Προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η προβλεπτική ισχύς της συνέντευξης για την αξιολόγηση της ντροπής, οφείλεται στην μέθοδο καθ αυτή ή στην αντίληψη για την ντροπή και τις ευθείες ερωτήσεις που είχε η μέθοδος, το ESS κατασκευάστηκε με τις ίδιες αρχές της παραπάνω μεθόδου(Andrews et al, 2002).

Το ESS περιλαμβάνει τη μέτρηση τριών τύπων ντροπής ,κάθε μια από τις οποίες αναφέρεται σε συγκεκριμένους τομείς του ατόμου. Οι συνήθειες του ατόμου αναφέρονται στην χαρακτηριστική ντροπή (Characterological Shame), οι λανθασμένες πράξεις του αφορούν στην συμπεριφορική ντροπή(Behavioral Shame) και η εικόνα του σώματος του που αποδίδεται στην σωματική ντροπή(Bodily Shame).

Η κλίμακα αυτή καλύπτει 8 ζητήματα που έχουν σχέση με το συναίσθημα της ντροπής και το καθένα από αυτά έχει τρία στοιχεία, ένα βιωματικό, ένα γνωστικό και ένα συμπεριφορικό. Για παράδειγμα το άτομο θα ερωτηθεί για τις ατομικές του συνήθειες, εάν τον έχει απασχολήσει τι σκέπτονται οι άλλοι γι αυτές και αν έχει προσπαθήσει να τις κρύψει ή να τις συγκαλύψει.

Το ESS αποτελείται από 25 ερωτήσεις. Για τη σωματική ντροπή, υπάρχει μια επιπλέον πρόταση που αναφέρεται στην αποφυγή των καθρεπτών που συναντώνται σε μια

τετραβάθμια κλίμακα η οποία δηλώνει τη συχνότητα με την οποία το άτομο έχει βιώσει αυτό που περιγράφει η κάθε πρόταση, εντός του περασμένου έτους (όπου 1=καθόλου, 2=λίγο, 3=συγκρατημένα, και 4=πάρα πολύ).

Το ESS (Experience of Shame Scale) είναι ένα ερωτηματολόγιο που μετρά μόνο την τάση για ντροπή (και όχι ταυτόχρονα την τάση για ενοχή) και εκτιμά την ντροπή σαν ένα σταθερό παράγοντα της διάθεσης του ατόμου και όχι σαν παροδική αντίδραση σε συγκεκριμένες καταστάσεις (Tangney & Dearing, 2002).

Ο δείκτης Cronbach's alpha είναι 0,92 (Andrews et al, 2002) και το ελληνικό δείγμα 0.93 (Gouna et al, 2014). Έχει χρησιμοποιηθεί από πολλούς ερευνητές και έχει δοκιμαστεί η ικανότητά του να αναδεικνύει τη σχέση της ντροπής με τα καταθλιπτικά συμπτώματα (Andrews et al, 2002).

4. Η κλίμακα Ψυχοπαθολογίας – Symptom Check List 90-R (SCL-90; Derogaris, 1977)

Η κλίμακα SRL-90 κατασκευάστηκε από τον Derogaris το 1977, προκειμένου να καταγράψει την υφιστάμενη ψυχοπαθολογία. Περιλαμβάνει 90 ερωτήσεις, οι οποίες αναφέρονται σε ψυχολογικές, συμπεριφορικές και σωματικές αιτιάσεις στη βάση 9 υποκλιμάκων. Οι υποκλίμακες αυτές συμπεριλαμβάνουν τη σωματοποίηση, τον ιδεοψυχαναγκασμό, το φοβικό άγχος, τον παρανοειδή ιδεασμό, τον ψυχωτισμό και διάφορες αιτιάσεις όπως (διαταραχές ύπνου, πρόσληψης τροφής κλπ).

Η αξιολόγηση γίνεται μέσα από μια πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert (0-1-2-3-4). Για κάθε υποκλίμακα εκτός από τον εξαγόμενο δείκτη, προκύπτουν επιπρόσθετα άλλοι 3 συνολικοί δείκτες, ο γενικός δείκτης συμπτωμάτων, το σύνολο των θετικών συμπτωμάτων και ο δείκτης ενόχλησης των θετικών συμπτωμάτων, αντίστοιχα.

Στον ελληνικό πληθυσμό η προσαρμογή της κλίμακας παρουσίασε ικανοποιητική εγκυρότητα κριτηρίου και συγκλίνουσα εγκυρότητα, καθώς και σημαντικές συσχετίσεις των υποκλιμάκων με συναφείς υποκλίμακες του MMPI (Ντώνιας και συν, 1991).

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ: Η στατιστική ανάλυση περιλαμβάνει περιγραφική στατιστική και μονοπαραγοντική ανάλυση. Αρχικά η κανονικότητα της κατανομής των μεταβλητών εξετάστηκε με το κριτήριο Kolmogorov-Smirnov. Για τη σύγκριση ποσοστών και τον έλεγχο συνάφειας μεταξύ κατηγορικών (ποιοτικών) μεταβλητών χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος ανεξαρτησίας χ^2 . Οι συσχετίσεις μεταξύ των ποσοτικών μεταβλητών ελέγχθηκαν

μέσω του συντελεστή γραμμικής συσχέτισης r του Pearson. Για τη σύγκριση μεταξύ δύο ανεξάρτητων ποσοτικών μετρήσεων χρησιμοποιήθηκε ο στατιστικός έλεγχος independent samples t -test, ενώ για τη σύγκριση περισσότερων των δύο ανεξάρτητων ποσοτικών μετρήσεων χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος ANOVA με τη χρήση post-hoc ελέγχων κατά Bonferroni.

Η αξιοπιστία (εσωτερική συνέπεια) των ερωτηματολογίων εκτιμήθηκε με τον συντελεστή Cronbach's alpha.

Οι σημαντικότητες (p τιμές ελέγχου) που ήταν μικρότερες του 0.05 θεωρήθηκαν στατιστικά σημαντικές.

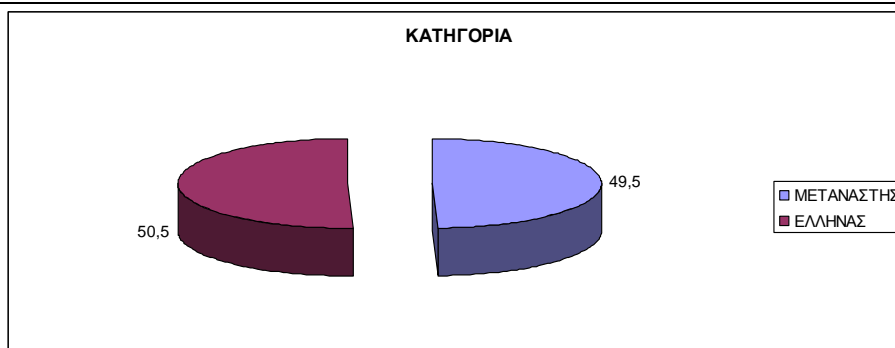
Η στατιστική ανάλυση έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 21.0 (IBM Inc., Armonk, NY).

5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Πίνακας 1. Ποσοστό μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών στην έρευνα.

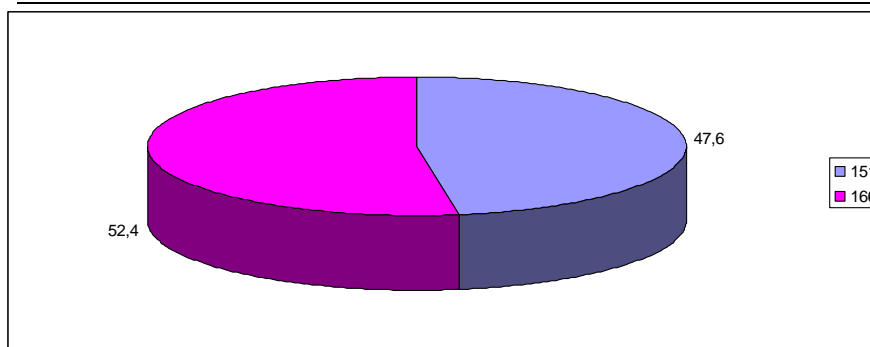
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	157	49,5	49,5	49,5
ΕΛΛΗΝΑΣ	160	50,5	50,5	100
Total	317	100	100	

Γράφημα 1. Ποσοστό ποσοτικής διαφοράς ανάμεσα σε μετανάστες και Έλληνες φοιτητές.

Πίνακας 2. Αναλογία δείγματος ως προς το φύλο.

ΦΥΛΟ				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΑΝΔΡΑΣ	151	47,6	47,6	47,6
ΓΥΝΑΙΚΑ	166	52,4	52,4	100
Total	317	100	100	

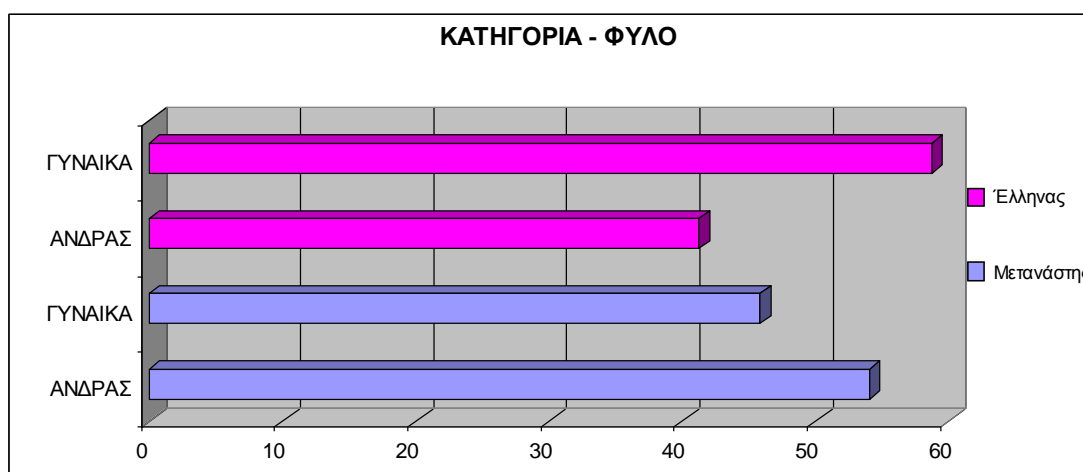

Γράφημα 2. Στο γενικό δείγμα οι γυναίκες που συμμετείχαν ήταν κατά 4,8% περισσότερες.

Πίνακας 3.Κατηγοριοποίηση ως προς το φύλο μεταξύ μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ – ΦΥΛΟ					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	ΑΝΔΡΑΣ	85	54,1	54,1	54,1
	ΓΥΝΑΙΚΑ	72	45,9	45,9	100
ΕΛΛΗΝΑΣ	ΑΝΔΡΑΣ	66	41,3	41,3	41,3
	ΓΥΝΑΙΚΑ	94	58,8	58,8	100

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 3 στο δείγμα των μεταναστών φοιτητών η συμμετοχή των ανδρών ήταν κατά 8.2% μεγαλύτερη από τη συμμετοχή των γυναικών ,ενώ αντίθετα στο δείγμα των Ελλήνων φοιτητών η συμμετοχή των γυναικών ήταν κατά 17,5% μεγαλύτερη από τη συμμετοχή των ανδρών.

Γράφημα 3. Γραφική αναπαράσταση της συμμετοχής ανδρών –γυναικών ανά κατηγορία μεταναστών –Ελλήνων φοιτητών στο δείγμα.

Φύλο: Το δείγμα των μεταναστών αντρών φοιτητών παρουσιάζει στατιστική διαφορά σε σχέση με το δείγμα των Ελλήνων. ($\chi^2(1)=5.278, p=0.022$).

Οικογενειακή κατάσταση : Δεν υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην οικογενειακή κατάσταση μεταξύ των δύο κατηγοριών ($p=0.709$).

Εκπαιδευτικό επίπεδο: Το εκπαιδευτικό επίπεδο δεν παρουσιάζει στατιστική σημαντικότητα μεταξύ των δύο κατηγοριών ($p=0.401$). Πρόκειται για φοιτητές των ΑΕΙ – ΑΤΕΙ.

Θρήσκευμα: Η αναλογία των χρ. Ορθόδοξων παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών φοιτητών(chi-square(3)=11.225, p=0.011).

Είδος κατοικίας: Μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών μένει σε διαμερίσματα σε σχέση με τους Έλληνες (chi-square(2)=6.606, p=0.037).

Πηγή εισοδήματος: Η πηγή εισοδήματος παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο κατηγοριών (p=0.082).

Τόπος διαμονής: Ο τόπος διαμονής δεν παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο κατηγοριών (p=0.123).

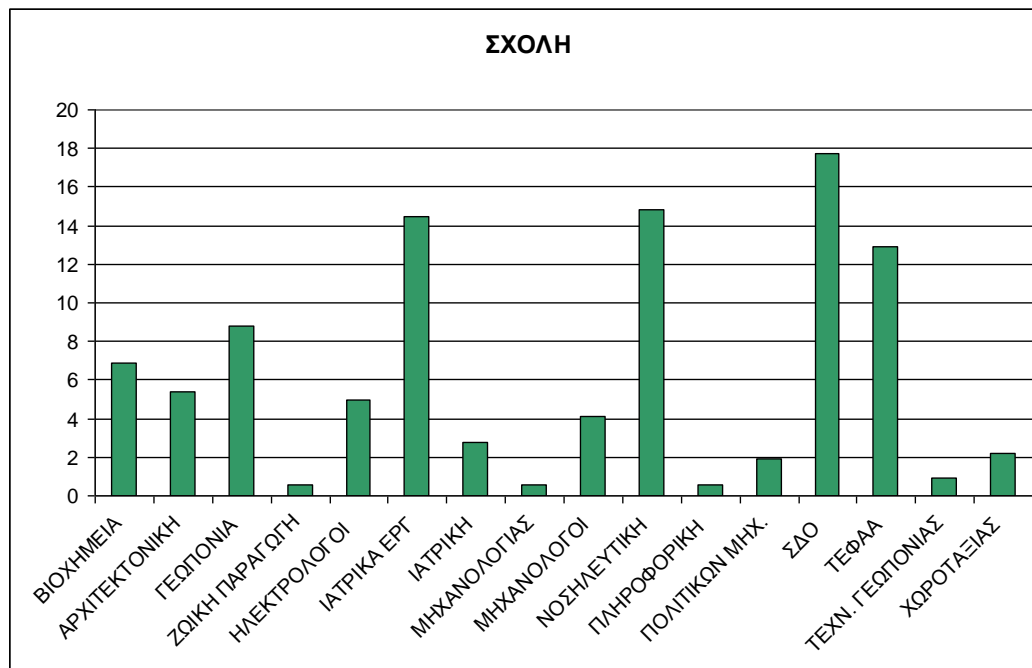
Επαγγελματική κατάσταση: Η επαγγελματική κατάσταση δεν παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο κατηγοριών (p=0.082).

Πίνακας 4.Σχολές φοίτησης από τις οποίες προήλθε το δείγμα

ΣΧΟΛΗ				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΒΙΟΧΗΜΕΙΑ	22	6,9	6,9	6,9
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	17	5,4	5,4	12,3
ΓΕΩΠΟΝΙΑ	28	8,8	8,8	21,1
ΖΩΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ	2	0,6	0,6	21,8
ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΟΙ	16	5	5	26,8
ΙΑΤΡΙΚΑ ΕΡΓ	46	14,5	14,5	41,3
ΤΕΧΝ. ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ	9	2,8	2,8	44,2
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ	2	0,6	0,6	44,8
ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΟΙ	13	4,1	4,1	48,9
ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ	47	14,8	14,8	63,7
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ	2	0,6	0,6	64,4
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧ.	6	1,9	1,9	66,2
ΣΔΟ	56	17,7	17,7	83,9
ΤΕΦΑΑ	41	12,9	12,9	96,8
	3	0,9	0,9	97,8
	7	2,2	2,2	100
Total	317	100	100	

Οι σχολές από τις οποίες προήλθε το δείγμα είναι 17 τμήματα από Πανεπιστήμια- ΤΕΙ Θεσσαλίας.

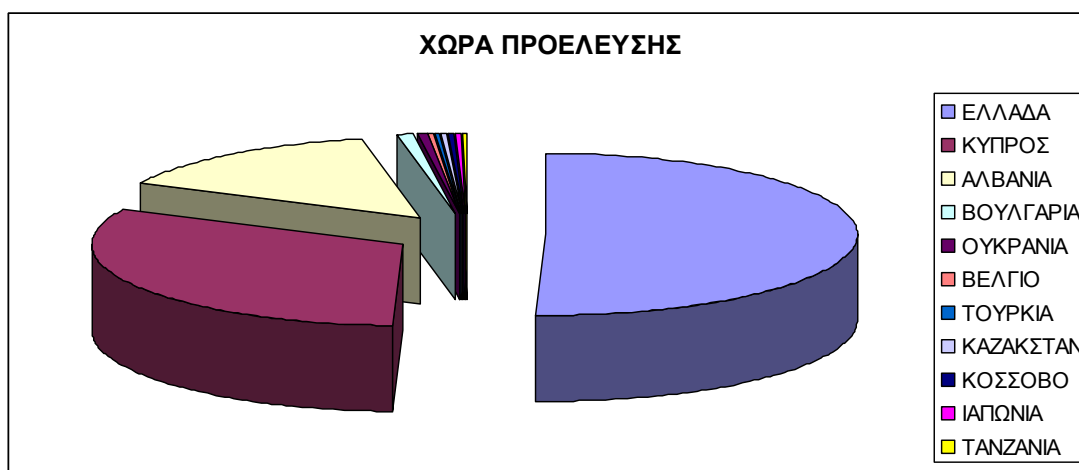

Γράφημα 4. Το 60% των απαντημένων ερωτηματολογίων προέρχεται από Ιατρικά Εργαστήρια, Νοσηλευτική, ΣΔΟ & ΤΕΦΑΑ, με πρώτη τη ΣΔΟ (17,7%)

Πίνακας 5. Χώρες από τις οποίες προέρχονται οι φοιτητές του δείγματος.

ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΕΛΛΑΔΑ	160	50,5	50,5	50,5
ΚΥΠΡΟΣ	100	31,5	31,5	82
ΑΛΒΑΝΙΑ	47	14,8	14,8	96,8
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	3	0,9	0,9	97,8
ΟΥΚΡΑΝΙΑ	1	0,3	0,3	98,1
ΒΕΛΓΙΟ	1	0,3	0,3	98,4
ΤΟΥΡΚΙΑ	1	0,3	0,3	98,7
ΚΑΖΑΚΣΤΑΝ	1	0,3	0,3	99,1
ΚΟΣΣΟΒΟ	1	0,3	0,3	99,4
ΙΑΠΩΝΙΑ	1	0,3	0,3	99,7
TANZANIA	1	0,3	0,3	100
Total	317	100	100	

Γράφημα 5. Ποσοστά φοιτητών ανάλογα με την χώρα προέλευσης.

Μεταξύ των μεταναστών φοιτητών η Κύπρος και η Αλβανία συγκεντρώνουν το 46% των απαντημένων ερωτηματολογίων με πρώτη την Κύπρο (31,5 %). Οι υπόλοιπες εθνικότητες έχουν αμελητέα συμμετοχή (0,3%-0,9%) δεδομένου ότι στα Πανεπιστήμια-ΤΕΙ Θεσσαλίας ο αριθμός τους είναι ιδιαίτερα μικρός.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΚΛΙΜΑΚΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (OAS, ESS, SCL-90)

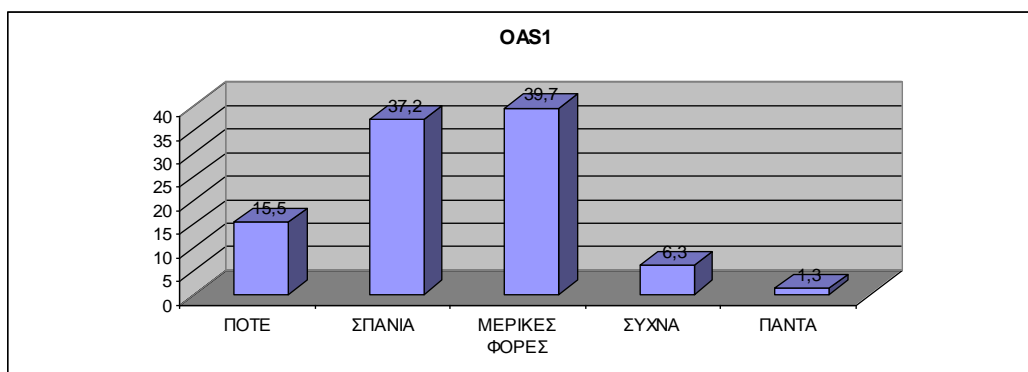
Τα περιγραφικά αποτελέσματα όσον αφορά στις κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα, παρουσιάζονται αρχικά ενδεικτικά με την εκτίμηση του πρώτου κριτηρίου κάθε κλίμακας και στη συνέχεια εκτίμηση όλων των κριτηρίων συνολικά κάθε κλίμακας γενικά και ειδικά για μετανάστες –Έλληνες φοιτητές.

1. Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής (Other As Shamer Scale-OAS) (Goss, Gilbert & Allan, 1994).

Η αξιοπιστία (εσωτερική συνέπεια) του ερωτηματολογίου (το πόσο συνεπείς ήταν οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στα στοιχεία του ερωτηματολογίου) εκτιμήθηκε με τον συντελεστή Cronbach's alpha. Η τιμή του συντελεστή είναι 0.883 και θεωρείται πολύ καλή. Το ερωτηματολόγιο θεωρείται αξιόπιστο.

Πίνακας 6. Εκτίμηση του πρώτου κριτηρίου της κλίμακας OAS

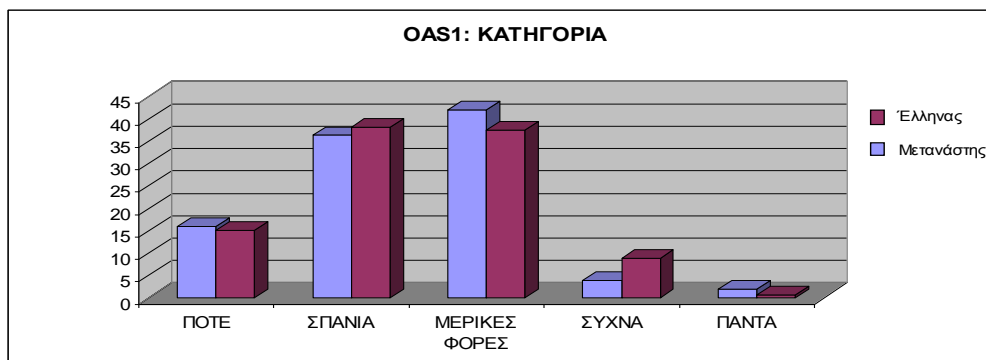
OAS1				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΠΟΤΕ	49	15,5	15,5	15,5
ΣΠΑΝΙΑ	118	37,2	37,2	52,7
ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	126	39,7	39,7	92,4
ΣΥΧΝΑ	20	6,3	6,3	98,7
ΠΑΝΤΑ	4	1,3	1,3	100
Total	317	100	100	

Γράφημα 6. Καλύτερες απαντήσεις είναι το «ποτέ» και το «συνά».

Πίνακας 7. Πρώτο κριτήριο του OAS μεταξύ μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών.

OAS1: ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	ΠΟΤΕ	25	15,9	15,9	15,9
	ΣΠΑΝΙΑ	57	36,3	36,3	52,2
	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	66	42	42	94,3
	ΣΥΧΝΑ	6	3,8	3,8	98,1
	ΠΑΝΤΑ	3	1,9	1,9	100
	Total	157	100	100	
ΕΛΛΗΝΑΣ	ΠΟΤΕ	24	15	15	15
	ΣΠΑΝΙΑ	61	38,1	38,1	53,1
	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	60	37,5	37,5	90,6
	ΣΥΧΝΑ	14	8,8	8,8	99,4
	ΠΑΝΤΑ	1	0,6	0,6	100
	Total	160	100	100	

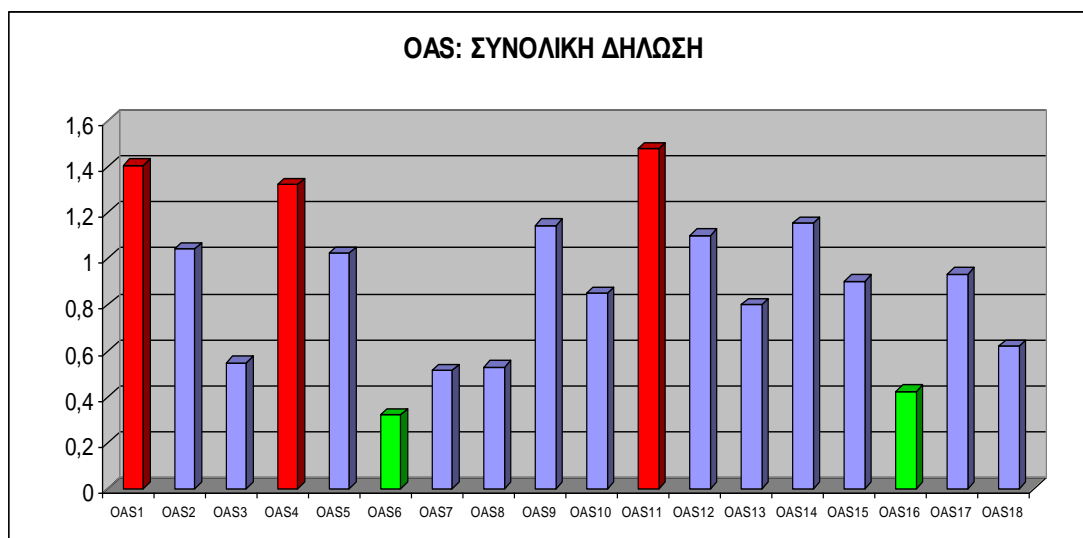
Γράφημα 7. Οι μετανάστες φοιτητές δηλώνουν σε μεγαλύτερο ποσοστό "Ποτέ" και μικρότερο ποσοστό "Συχνά" από τους Έλληνες.

Αυτό σημαίνει ότι στην ερώτηση «Νιώθω ότι οι άλλοι με βλέπουν ως όχι αρκετά καλό», οι μετανάστες απαντούν καλύτερα από τους Έλληνες δηλαδή νιώθουν λιγότερο άσχημα από ότι οι Έλληνες. Αυτό φαίνεται ως παράδοξο επειδή ορθολογικά το αναμενόμενο θα ήταν το αντίθετο αφού οι μετανάστες βρίσκονται σε ξένο περιβάλλον.

Πίνακας 8. Συνολική βαθμολογία για το ερωτηματολόγιο OAS Εξωτερικής ντροπής (προκύπτει από το άθροισμα όλων των απαντήσεων του κάθε ερωτώμενου)

OAS: ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΗΛΩΣΗ			
	Μέση τιμή	Διάμεση τιμή	Τυπική απόκλιση
OAS1	1,407	1	0,8688
OAS2	1,041	1	0,8428
OAS3	0,549	0	0,6715
OAS4	1,322	1	1,0082
OAS5	1,025	1	0,9805
OAS6	0,322	0	0,5985
OAS7	0,514	0	0,736
OAS8	0,53	0	0,7003
OAS9	1,145	1	0,8918
OAS10	0,849	1	0,8619
OAS11	1,479	1	0,9398
OAS12	1,101	1	0,9222

OAS13	0,798	1	0,8134
OAS14	1,155	1	0,9336
OAS15	0,902	1	0,8858
OAS16	0,423	0	0,6641
OAS17	0,934	1	0,8994
OAS18	0,621	0	0,8007

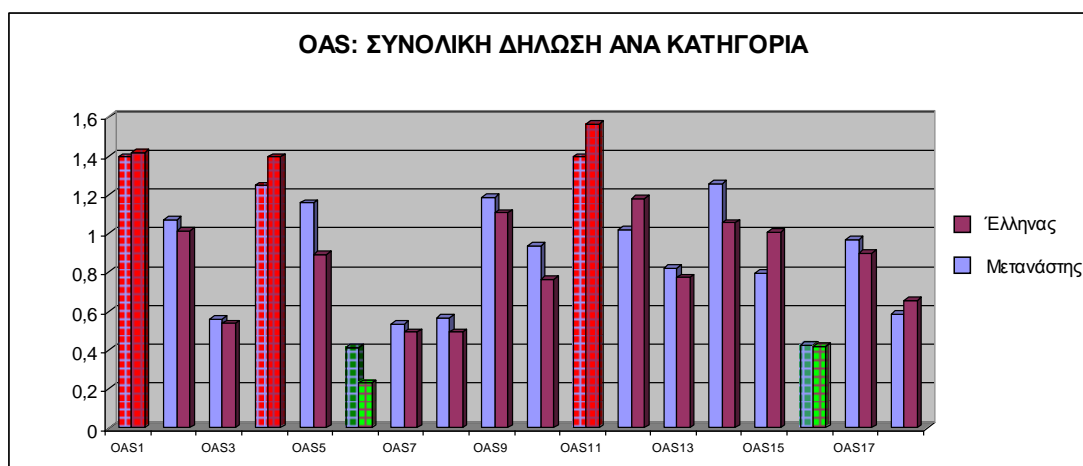

Γράφημα 8. Οι καλύτερες συνολικές δηλώσεις είναι στα Κριτήρια OAS 6 & OAS 16 και οι χειρότερες συνολικές δηλώσεις στα: OAS 1, OAS 4 και OAS 11

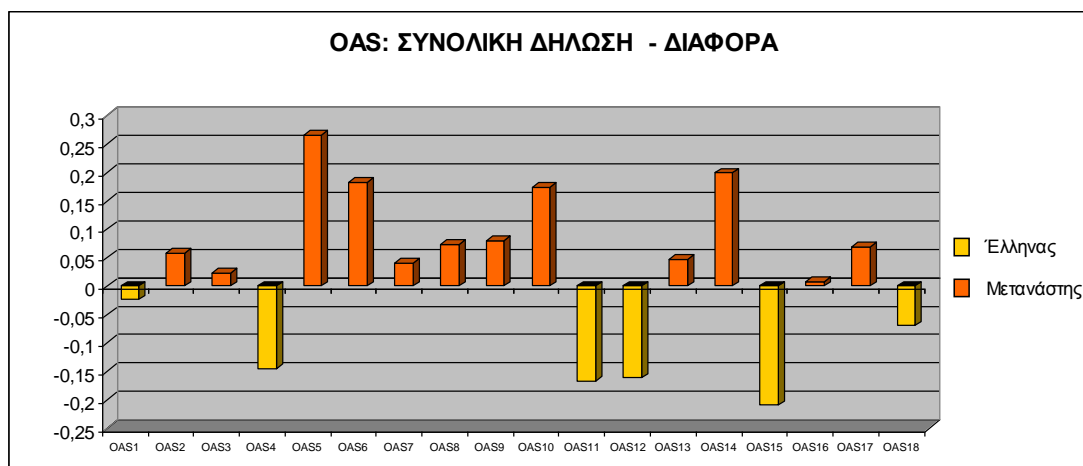
Πίνακας 9. Κατηγοριοποίηση της συνολικής δήλωσης των ερωτηθέντων μεταξύ μεταναστών – Ελλήνων φοιτητών

OAS: ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΗΛΩΣΗ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ							
	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ						ΔΙΑΦΟΡΑ Μέση Τιμή
	ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ			ΕΛΛΗΝΑΣ			
	Μέση τιμή	Διάμεση τιμή	Τυπική απόκλιση	Μέση τιμή	Διάμεση τιμή	Τυπική απόκλιση	
OAS1	1,395	1	0,8679	1,419	1	0,8722	-0,024
OAS2	1,07	1	0,752	1,013	1	0,9248	0,057
OAS3	0,561	0	0,6731	0,538	0	0,6719	0,023
OAS4	1,248	1	1,0356	1,394	1	0,9784	-0,146
OAS5	1,159	1	1,0409	0,894	1	0,9014	0,265
OAS6	0,414	0	0,6607	0,231	0	0,5167	0,183

OAS7	0,535	0	0,7723	0,494	0	0,7004	0,041
OAS8	0,567	0	0,7534	0,494	0	0,6442	0,073
OAS9	1,185	1	0,9116	1,106	1	0,8731	0,079
OAS10	0,936	1	0,8525	0,763	1	0,865	0,173
OAS11	1,395	1	0,8898	1,563	2	0,9822	-0,168
OAS12	1,019	1	0,9021	1,181	1	0,9375	-0,162
OAS13	0,822	1	0,8436	0,775	1	0,7847	0,047
OAS14	1,255	1	0,9601	1,056	1	0,899	0,199
OAS15	0,796	1	0,8144	1,006	1	0,9417	-0,21
OAS16	0,427	0	0,6813	0,419	0	0,6489	0,008
OAS17	0,968	1	0,9502	0,9	1	0,8482	0,068
OAS18	0,586	0	0,8168	0,656	1	0,7855	-0,07

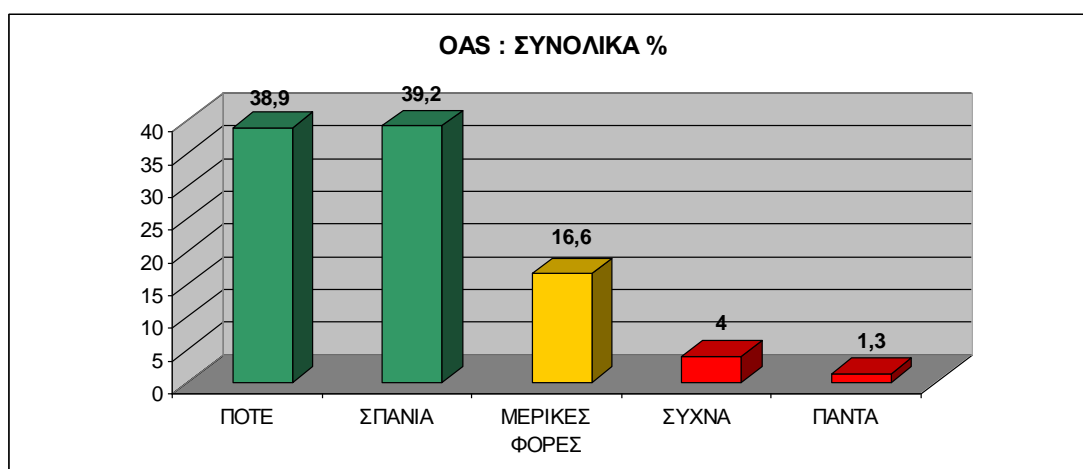
Γράφημα 9. Οι καλύτερες δηλώσεις και στους Έλληνες και στους Μετανάστες φοιτητές είναι στα: OAS 6 & OAS 16. Οι χειρότερες δηλώσεις και στους Έλληνες και στους Μετανάστες είναι στα: OAS 1, OAS 4, & OAS 11, με τους Έλληνες να έχουν ελαφρά χειρότερες δηλώσεις σε σχέση με τους μετανάστες.

Γράφημα 10. Επισημαίνεται ότι παραδόξως φαίνεται ότι οι Έλληνες φοιτητές στα κριτήρια OAS 1, OAS 4, OAS 11, OAS 15, OAS 18, έχουν δυσμενέστερες δηλώσεις από τους μετανάστες φοιτητές. Δηλώνουν δηλαδή νιώθουν ότι η γνώμη των άλλων δεν είναι καλή γι αυτούς, είναι ανασφαλείς έναντι των άλλων εκτεθειμένοι, ευάλωτοι και ανεξέλεγκτοι.

Πίνακας 10. Συνολικά και γενικά οι ερωτηθέντες απάντησαν στις πέντε επιλογές ως εξής:

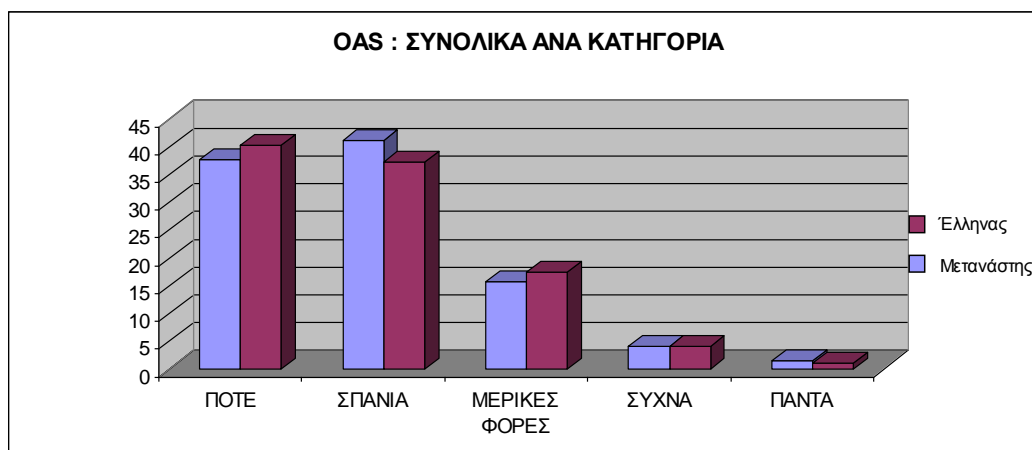
OAS : ΣΥΝΟΛΙΚΑ			
	Frequency	Percent	Valid Percent
ΠΟΤΕ	2222	38,9	38,9
ΣΠΑΝΙΑ	2234	39,2	39,2
ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	947	16,6	16,6
ΣΥΧΝΑ	231	4	4
ΠΑΝΤΑ	72	1,3	1,3

Γράφημα 11. Το 78,1 % έχει θετικές δηλώσεις και μόνο το 5,3 % έχει αρνητικές. Αυτό σημαίνει ότι η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος δεν νιώθει αυξημένη εξωτερική ντροπή (το πώς το βλέπουν και το κρίνουν οι άλλοι, αίσθημα κατωτερότητας κενού κλπ).

Πίνακας11.Συνολικά ανά κατηγορία μετανάστες –Έλληνες φοιτητές απάντησαν ως εξής:

OAS: ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ				
		Frequency	Percent	Valid Percent
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	ΠΟΤΕ	1062	37,6	37,6
	ΣΠΑΝΙΑ	1163	41,2	41,2
	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	444	15,7	15,7
	ΣΥΧΝΑ	114	4	4
	ΠΑΝΤΑ	43	1,5	1,5
ΕΛΛΗΝΑΣ	ΠΟΤΕ	1160	40,3	40,3
	ΣΠΑΝΙΑ	1071	37,2	37,2
	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	503	17,5	17,5
	ΣΥΧΝΑ	117	4,1	4,1
	ΠΑΝΤΑ	29	1	1

Γράφημα 12.Όσον αφορά στους Έλληνες φοιτητές το 77,5% των ερωτηθέντων έχουν θετικές δηλώσεις και μόνο το 5,15% έχει αρνητικές. Για τους μετανάστες φοιτητές το 78,8 των ερωτηθέντων έχει θετικές δηλώσεις και μόνο το 5,5 έχει αρνητικές. Η συνολική εικόνα είναι θετική.

OAS: Δεν υπάρχει σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία του ερωτηματολογίου OAS μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών φοιτητών. (Η εξωτερική ντροπή δε διαφέρει σημαντικά μεταξύ των δύο κατηγοριών) ($p=0.658$). Δηλαδή Έλληνες και μετανάστες φοιτητές αντιδρούν σχεδόν το ίδιο ως προς το πώς τους βλέπουν και τους κρίνουν οι άλλοι αν αισθάνονται κατωτερότητα, κενό κλπ.

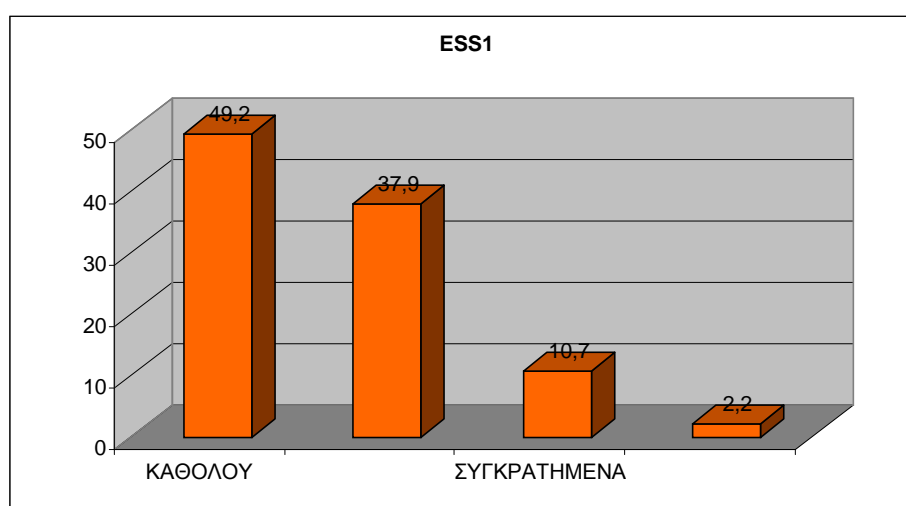

2. Η κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale-ESS) (Andrews,Qian & Valentine,2002)

Η αξιοπιστία (εσωτερική συνέπεια) του ερωτηματολογίου (το πόσο συνεπείς ήταν οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στα στοιχεία του ερωτηματολογίου) εκτιμήθηκε με τον συντελεστή Cronbach's alpha. Η τιμή του συντελεστή Cronbach's alpha είναι 0.891 και θεωρείται πολύ καλή. Το ερωτηματολόγιο θεωρείται αξιόπιστο

Πίνακας 12. Εκτίμηση του πρώτου κριτηρίου της κλίμακας ESS γενικά.

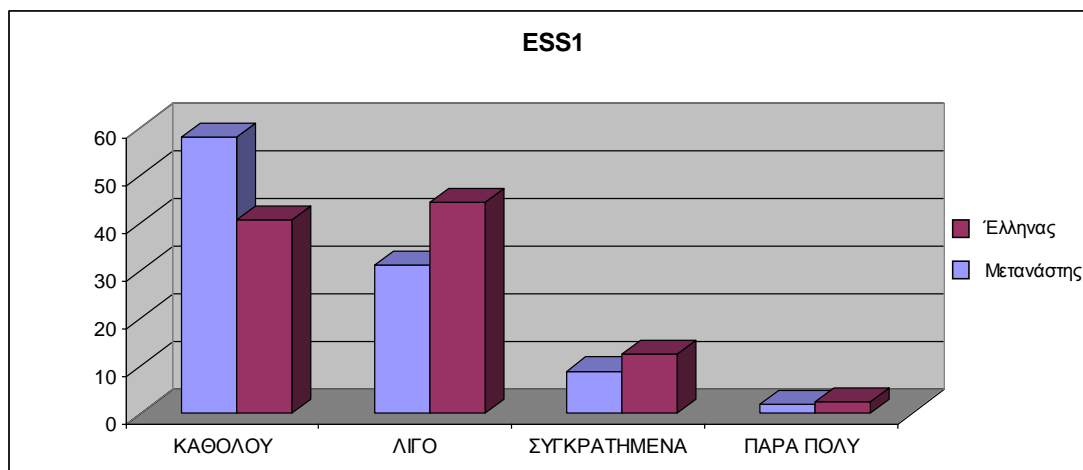
ESS1				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΚΑΘΟΛΟΥ	156	49,2	49,2	49,2
ΛΙΓΟ	120	37,9	37,9	87,1
ΣΥΓΚΡΑΤΗΜΕΝΑ	34	10,7	10,7	97,8
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	7	2,2	2,2	100
Total	317	100	100	

Γράφημα 13. Ανάμεσα στις δύο καλύτερες και τις δύο χειρότερες απαντήσεις το υψηλότερο σκορ έχουν το «καθόλου» και το «συγκρατημένα».

Πίνακας 13. Κατηγοριοποίηση απαντήσεων στο πρώτο κριτήριο του ESS μεταξύ μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών.

ESS1		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ	91	58	58	58
	ΛΙΓΟ	49	31,2	31,2	89,2
	ΣΥΓΚΡΑΤΗΜΕΝΑ	14	8,9	8,9	98,1
	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	3	1,9	1,9	100
	Total	157	100	100	
ΕΛΛΗΝΑΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ	65	40,6	40,6	40,6
	ΛΙΓΟ	71	44,4	44,4	85
	ΣΥΓΚΡΑΤΗΜΕΝΑ	20	12,5	12,5	97,5
	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	4	2,5	2,5	100
	Total	160	100	100	

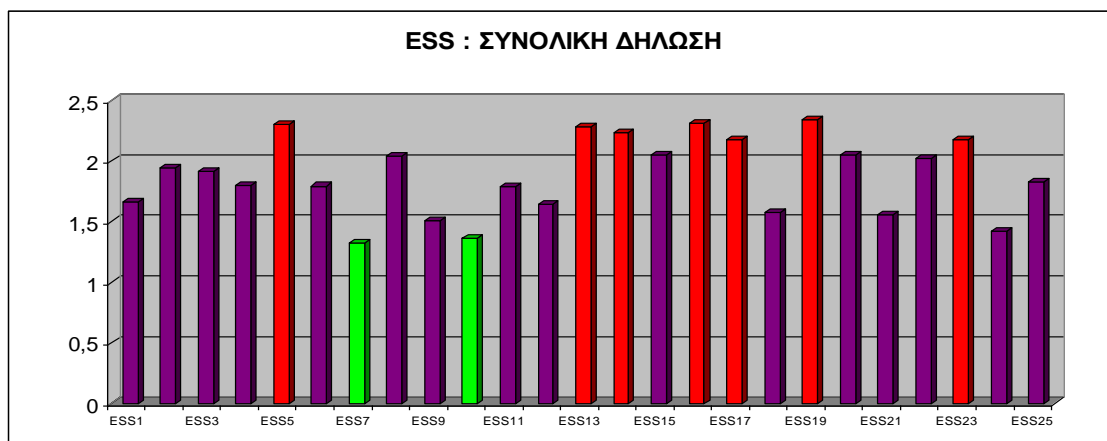

Γράφημα 14. Στο ερώτημα ESS1 οι μετανάστες φοιτητές έχουν θετικότερες δηλώσεις αφού το 66,9% απαντά «καθόλου» και «συγκρατημένα» έναντι στο 53,1% των ελλήνων φοιτητών στις ίδιες απαντήσεις.

Αυτό σημαίνει ότι στο κριτήριο «Έχετε νιώσει ντροπή για κάποια από τις προσωπικές σας συνήθειες», οι μετανάστες νιώθουν λιγότερη ντροπή για τις προσωπικές τους συνήθειες από ότι οι Έλληνες.

Πίνακας 14. Συνολική βαθμολογία για το ερωτηματολόγιο ESS Εξωτερικής ντροπής (προκύπτει από το άθροισμα όλων των απαντήσεων του κάθε ερωτώμενου)

EES: ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΗΛΩΣΗ			
	Μέση Τιμή	Διάμεση Τιμή	Τυπική Απόκλιση
ESS1	1,659	2	0,7573
ESS2	1,94	2	0,8341
ESS3	1,912	2	0,7826
ESS4	1,798	2	0,7694
ESS5	2,297	2	0,8717
ESS6	1,792	2	0,8349
ESS7	1,323	1	0,5884
ESS8	2,035	2	0,8976
ESS9	1,502	1	0,7054
ESS10	1,36	1	0,6137
ESS11	1,789	2	0,7892
ESS12	1,64	1	0,7526
ESS13	2,278	2	0,9167
ESS14	2,228	2	0,9043
ESS15	2,044	2	0,9095
ESS16	2,312	2	0,9245
ESS17	2,17	2	0,9119
ESS18	1,574	1	0,6786
ESS19	2,338	2	0,9693
ESS20	2,047	2	0,9111
ESS21	1,552	1	0,7429
ESS22	2,016	2	0,9661
ESS23	2,177	2	0,9647
ESS24	1,416	1	0,7094
ESS25	1,826	2	0,8777

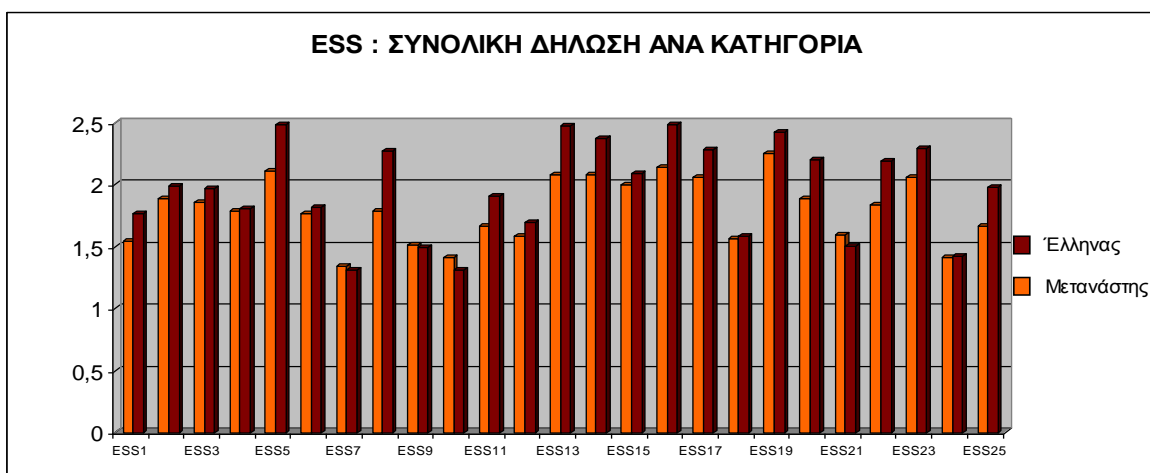

Γράφημα15. Από όλους τους ερωτηθέντες οι καλύτερες συνολικές δηλώσεις έγιναν για το ESS7 & για το ESS10 και οι χειρότερες για το ESS5,ESS13, ESS14, ESS16, ESS17, ESS19 & ESS23.

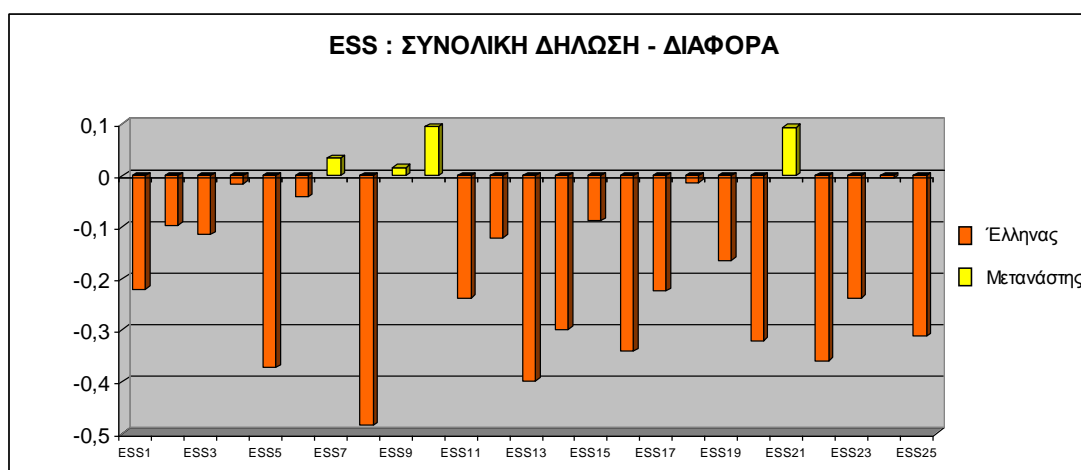
Πίνακας 15. Κατηγοριοποίηση της συνολικής δήλωσης των ερωτηθέντων μεταξύ μεταναστών – Ελλήνων φοιτητών.

ESS: ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΗΛΩΣΗ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ							
	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ						
	ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ			ΕΛΛΗΝΑΣ			ΔΙΑΦΟΡΑ
	Μέση Τιμή	Διάμεση Τιμή	Τυπική Απόκλιση	Μέση Τιμή	Διάμεση Τιμή	Τυπική Απόκλιση	
ESS1	1,548	1	0,7377	1,769	2	0,7625	-0,221
ESS2	1,892	2	0,8053	1,988	2	0,8614	-0,096
ESS3	1,854	2	0,783	1,969	2	0,7804	-0,115
ESS4	1,79	2	0,7765	1,806	2	0,7648	-0,016
ESS5	2,108	2	0,781	2,481	2	0,9178	-0,373
ESS6	1,771	2	0,75	1,813	2	0,9124	-0,042
ESS7	1,34	1	0,6169	1,306	1	0,5607	0,034
ESS8	1,79	2	0,7428	2,275	2	0,971	-0,485
ESS9	1,51	1	0,6945	1,494	1	0,7181	0,016
ESS10	1,408	1	0,6694	1,313	1	0,5516	0,095
ESS11	1,669	2	0,7458	1,906	2	0,8149	-0,237
ESS12	1,58	1	0,6992	1,7	2	0,7994	-0,12
ESS13	2,076	2	0,8589	2,475	2	0,9313	-0,399
ESS14	2,077	2	0,8765	2,375	2	0,9094	-0,298
ESS15	2	2	0,8987	2,088	2	0,9207	-0,088
ESS16	2,14	2	0,9437	2,481	2	0,8758	-0,341
ESS17	2,057	2	0,8933	2,281	2	0,9192	-0,224
ESS18	1,567	1	0,6725	1,581	1	0,6865	-0,014

ESS19	2,255	2	0,9994	2,419	2	0,9348	-0,164
ESS20	1,885	2	0,8621	2,206	2	0,9323	-0,321
ESS21	1,599	1	0,7584	1,506	1	0,7268	0,093
ESS22	1,834	2	0,9258	2,194	2	0,9745	-0,36
ESS23	2,057	2	0,9756	2,294	2	0,9423	-0,237
ESS24	1,414	1	0,7075	1,419	1	0,7135	-0,005
ESS25	1,669	1	0,8427	1,981	2	0,8865	-0,312

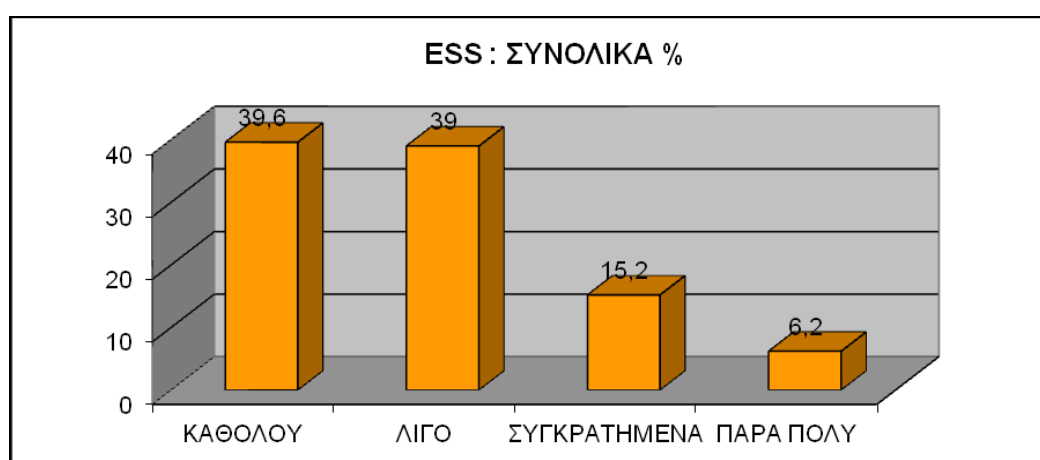
Γράφημα 16. Οι καλύτερες δηλώσεις και για τους μετανάστες και για τους Έλληνες φοιτητές είναι στο ESS7, ESS10 και οι χειρότερες στο ESS5, ESS13, ESS14, ESS16, ESS17, ESS19 & ESS23.

Γράφημα 17. Κρίνεται πάρα πολύ παράδοξο το γεγονός ότι οι μετανάστες φοιτητές έχουν μόνο 4 δηλώσεις δυσμενέστερες από τους Έλληνες, ενώ οι Έλληνες φοιτητές έχουν 21 δυσμενέστερες δηλώσεις σε σχέση με τους μετανάστες.

Πίνακας 16. Συνολικά και γενικά οι ερωτηθέντες απάντησαν στις τέσσερις επιλογές ως εξής:

ESS : ΣΥΝΟΛΙΚΑ			
	Frequency	Percent	Valid Percent
ΚΑΘΟΛΟΥ	3135	39,6	39,6
ΛΙΓΟ	3091	39	39
ΣΥΓΚΡΑΤΗΜΕΝΑ	1202	15,2	15,2
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	495	6,2	6,2
ΣΥΝΟΛΟ		100	100

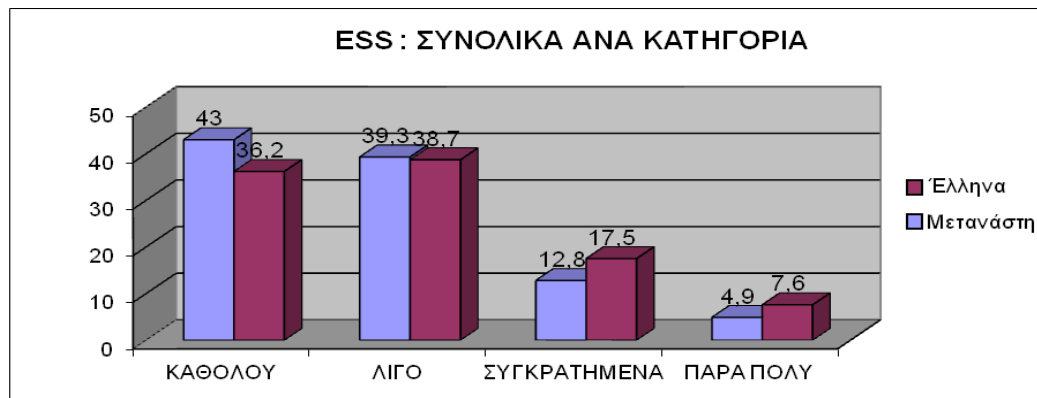

Γράφημα 18. Στο σύνολο των ερωτηθέντων μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών το 78,6 % έχει θετικές δηλώσεις και το 21,3 % έχει αρνητικές. Αυτό σημαίνει ότι η συντριπτική πλειοψηφία του γενικού δείγματος δεν νιώθει αυξημένη εσωτερική ντροπή(πως κρίνει ο ίδιος τον εαυτό του ,ποιες είναι οι συνήθειές του, οι λανθασμένες του πράξεις, εικόνα του σώματός του, τάση για κατάθλιψη κλπ).

Πίνακας 17. Συνολικά ανά κατηγορία οι μετανάστες –Έλληνες φοιτητές απάντησαν ως εξής:

ESS: ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ				
		Frequency	Percent	Valid Percent
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ	1687	43	43
	ΛΙΓΟ	1542	39,3	39,3
	ΣΥΓΚΡΑΤΗΜΕΝΑ	503	12,8	12,8
	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	191	4,9	4,9
	ΣΥΝΟΛΟ		100	100
ΕΛΛΗΝΑΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ	1448	36,2	36,2

ΛΙΓΟ	1549	38,7	38,7
ΣΥΓΚΡΑΤΗΜΕΝΑ	699	17,5	17,5
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	304	7,6	7,6
ΣΥΝΟΛΟ		100	100

Γράφημα 19 . Τα συνολικά αποτελέσματα ανά κατηγορία μεταξύ μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών έδειξαν ότι το 82,3% των ερωτηθέντων μεταναστών έχουν θετικές δηλώσεις και το 17,7% αρνητικές ενώ το 74,95% των ερωτηθέντων Ελλήνων έχουν θετικές δηλώσεις ενώ το 25,1% αρνητικές. Η συνολική εικόνα είναι θετική όμως παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών, με δυσμενέστερη εικόνα για τους Έλληνες φοιτητές.

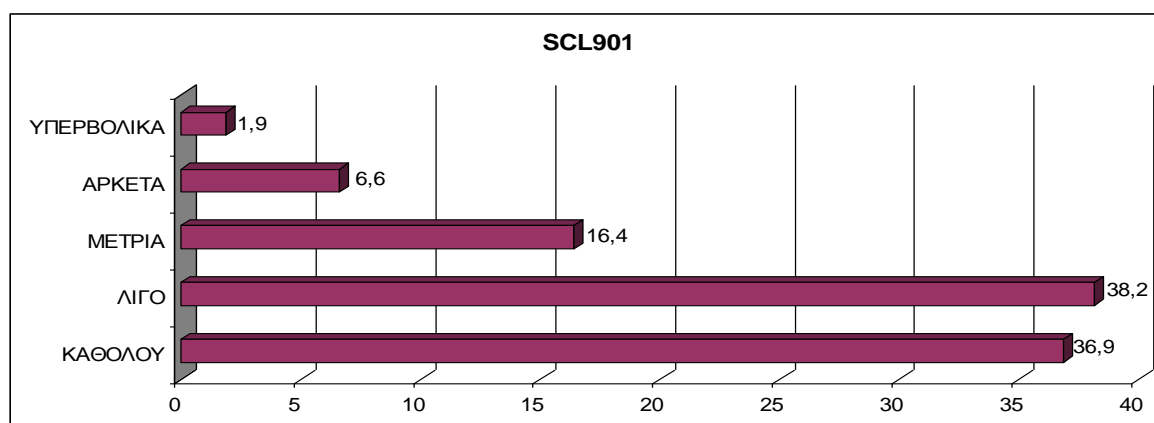
ESS: Στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία του ερωτηματολογίου ESS μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών. Οι μετανάστες έχουν χαμηλότερη βαθμολογία(44.93 ±10.39). (t(313)=-3.460, p=0.001 σε σχέση με τους Έλληνες (μέση τιμή ±τυπ. Απόκλιση = 49.12±11.04)

4. Η κλίμακα Ψυχοπαθολογίας –Symptom Check List 90-R (SCL-90; Derogaris,1977)

Η αξιοπιστία (εσωτερική συνέπεια) του ερωτηματολογίου (το πόσο συνεπείς ήταν οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στα στοιχεία του ερωτηματολογίου) εκτιμήθηκε με τον συντελεστή Cronbach's alpha. Η τιμή του συντελεστή Cronbach's alpha είναι 0.968 και θεωρείται πολύ καλή. Το ερωτηματολόγιο θεωρείται αξιόπιστο.

Πίνακας 18. Εκτίμηση του πρώτου κριτηρίου της κλίμακας SCL-90 γενικά

SCL901				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΚΑΘΟΛΟΥ	117	36,9	36,9	36,9
ΛΙΓΟ	121	38,2	38,2	75,1
ΜΕΤΡΙΑ	52	16,4	16,4	91,5
ΑΡΚΕΤΑ	21	6,6	6,6	98,1
ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ	6	1,9	1,9	100
Total	317	100	100	

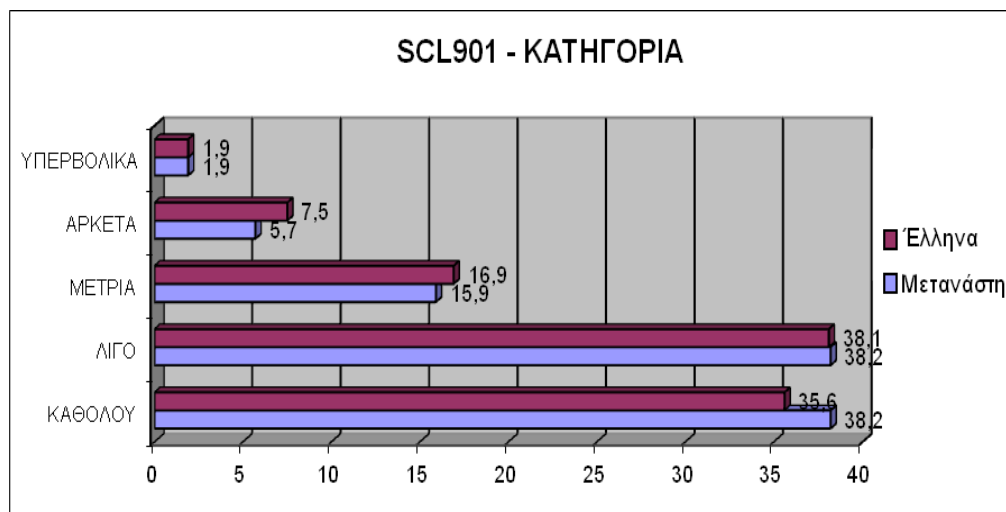
Γράφημα 20. Ανάμεσα στις δύο χειρότερες και δύο καλύτερες απαντήσεις το υψηλότερο σκορ έχουν το «καθόλου» και «λίγο» και το «αρκετά» και «υπερβολικά».

Πίνακας 19. Κατηγοριοποίηση απαντήσεων στο πρώτο κριτήριο του SCL-90 μεταξύ μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών

SCL901					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ	60	38,2	38,2	38,2
	ΛΙΓΟ	60	38,2	38,2	76,4
	ΜΕΤΡΙΑ	25	15,9	15,9	92,4
	ΑΡΚΕΤΑ	9	5,7	5,7	98,1
	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ	3	1,9	1,9	100
	Total	157	100	100	

ΕΛΛΗΝΑΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ	57	35,6	35,6	35,6
	ΛΙΓΟ	61	38,1	38,1	73,8
	ΜΕΤΡΙΑ	27	16,9	16,9	90,6
	ΑΡΚΕΤΑ	12	7,5	7,5	98,1
	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ	3	1,9	1,9	100
	Total	160	100	100	

Γράφημα 21. Στο SCL-90 οι Έλληνες έχουν ελαφρά δυσμενέστερη δήλωση.

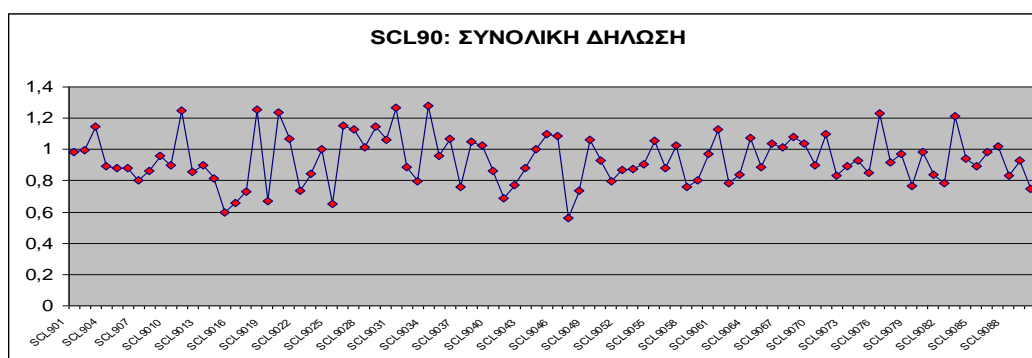
Πίνακας 20. Συνολική βαθμολογία για το ερωτηματολόγιο SCL-90 κλίμακα Ψυχοπαθολογίας (προκύπτει από το άθροισμα όλων των απαντήσεων του κάθε ερωτώμενου).

SCL90 : ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΗΛΩΣΗ			
	Μέση Τιμή	Διάμεση Τιμή	Τυπική Απόκλιση
SCL901	0,984	1	0,9855
SCL902	0,946	1	0,9938
SCL903	1,379	1	1,1482
SCL904	0,64	0	0,8912
SCL905	0,539	0	0,8837
SCL906	0,785	1	0,8813
SCL907	0,473	0	0,8015
SCL908	0,65	0	0,8644

SCL909	1,05	1	0,9566
SCL9010	0,811	1	0,8977
SCL9011	1,577	1	1,247
SCL9012	0,593	0	0,8578
SCL9013	0,606	0	0,8996
SCL9014	0,666	0	0,8124
SCL9015	0,26	0	0,6
SCL9016	0,26	0	0,657
SCL9017	0,44	0	0,729
SCL9018	1,57	1	1,257
SCL9019	0,32	0	0,669
SCL9020	1,3	1	1,238
SCL9021	0,92	1	1,066
SCL9022	0,43	0	0,737
SCL9023	0,55	0	0,847
SCL9024	0,78	0	1,001
SCL9025	0,38	0	0,653
SCL9026	1,09	1	1,152
SCL9027	0,968	1	1,1275
SCL9028	0,991	1	1,011
SCL9029	1,12	1	1,1438
SCL9030	1,028	1	1,0595
SCL9031	1,435	1	1,2678
SCL9032	0,653	0	0,8856
SCL9033	0,502	0	0,7941
SCL9034	1,508	1	1,2794
SCL9035	0,899	1	0,9625
SCL9036	1,057	1	1,0688
SCL9037	0,615	0	0,7611
SCL9038	0,956	1	1,0485
SCL9039	0,89	1	1,0237
SCL9040	0,562	0	0,8643
SCL9041	0,41	0	0,686
SCL9042	0,603	0	0,7712

SCL9043	0,735	1	0,8783
SCL9044	0,763	0	0,9988
SCL9045	1,136	1	1,0954
SCL9046	1,237	1	1,0839
SCL9047	0,237	0	0,5604
SCL9048	0,404	0	0,7384
SCL9049	0,836	0	1,0636
SCL9050	0,703	0	0,928
SCL9051	0,517	0	0,7979
SCL9052	0,65	0	0,8717
SCL9053	0,555	0	0,8756
SCL9054	0,659	0	0,9057
SCL9055	1,167	1	1,0556
SCL9056	0,697	1	0,884
SCL9057	0,927	1	1,0271
SCL9058	0,5	0	0,758
SCL9059	0,473	0	0,8055
SCL9060	0,934	1	0,9705
SCL9061	1,227	1	1,1274
SCL9062	0,552	0	0,7843
SCL9063	0,603	0	0,838
SCL9064	1,161	1	1,0744
SCL9065	0,703	0	0,8897
SCL9066	0,94	1	1,0371
SCL9067	0,807	1	1,013
SCL9068	1,227	1	1,0786
SCL9069	0,956	1	1,0363
SCL9070	0,612	0	0,8988
SCL9071	1,05	1	1,0983
SCL9072	0,546	0	0,8317
SCL9073	0,637	0	0,8917
SCL9074	0,785	1	0,9302
SCL9075	0,587	0	0,851
SCL9076	1,319	1	1,2284

SCL9077	0,647	0	0,9182
SCL9078	0,727	0	0,9718
SCL9079	0,457	0	0,7686
SCL9080	0,792	1	0,9812
SCL9081	0,565	0	0,838
SCL9082	0,41	0	0,7849
SCL9083	1,278	1	1,2112
SCL9084	0,685	0	0,9421
SCL9085	0,685	0	0,8938
SCL9086	0,697	0	0,9855
SCL9087	0,792	0	1,0192
SCL9088	0,555	0	0,8349
SCL9089	0,811	1	0,9289
SCL9090	0,479	0	0,7487

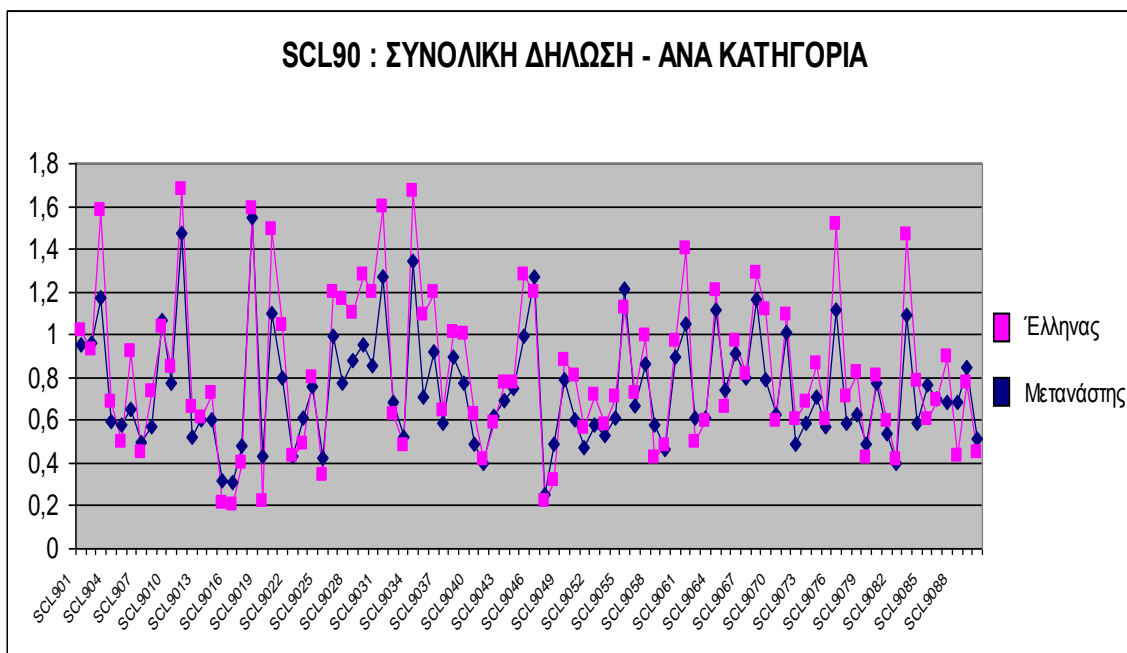
Γράφημα 22. Από όλους τους ερωτηθέντες οι καλύτερες συνολικές δηλώσεις έγιναν για το SCL9015, SCL9016, SCL9019, SCL9025, SCL9041, SCL9047 και οι χειρότερες για το SCL9011, SCL9018, SCL9020, SCL9031, SCL9034, SCL9076, SCL9083

Πίνακας 21. Κατηγοριοποίηση της συνολικής δήλωσης των ερωτηθέντων μεταξύ μεταναστών – Ελλήνων φοιτητών

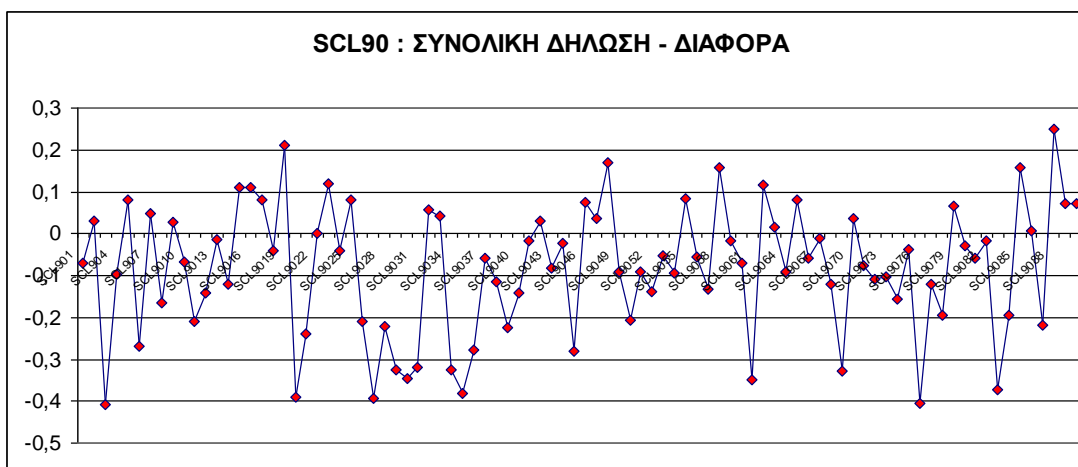
SCL90 - ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΗΛΩΣΗ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ							
	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ						ΔΙΑΦΟΡΑ
	ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ			ΕΛΛΗΝΑΣ			
	Μέση Τιμή	Διάμεση Τιμή	Τυπική Απόκλιση	Μέση Τιμή	Διάμεση Τιμή	Τυπική Απόκλιση	
							Μέση Τιμή

SCL901	0,949	1	0,9727	1,019	1	0,9998	-0,07
SCL902	0,962	1	1,0057	0,931	1	0,9849	0,031
SCL903	1,172	1	1,093	1,581	1	1,1681	-0,409
SCL904	0,592	0	0,8003	0,688	0	0,9725	-0,096
SCL905	0,58	0	0,9277	0,5	0	0,8393	0,08
SCL906	0,65	0	0,8154	0,919	1	0,9247	-0,269
SCL907	0,497	0	0,8368	0,45	0	0,7673	0,047
SCL908	0,567	0	0,7619	0,731	0	0,9498	-0,164
SCL909	1,064	1	0,9785	1,038	1	0,9376	0,026
SCL9010	0,777	1	0,7893	0,844	1	0,994	-0,067
SCL9011	1,471	1	1,1688	1,681	2	1,3145	-0,21
SCL9012	0,522	0	0,7645	0,663	0	0,9376	-0,141
SCL9013	0,599	0	0,9048	0,613	0	0,8971	-0,014
SCL9014	0,605	0	0,749	0,725	1	0,8684	-0,12
SCL9015	0,32	0	0,643	0,21	0	0,551	0,11
SCL9016	0,31	0	0,678	0,2	0	0,632	0,11
SCL9017	0,48	0	0,756	0,4	0	0,702	0,08
SCL9018	1,55	1	1,222	1,59	2	1,295	-0,04
SCL9019	0,43	0	0,727	0,22	0	0,59	0,21
SCL9020	1,1	1	1,133	1,49	1	1,308	-0,39
SCL9021	0,8	1	0,964	1,04	1	1,149	-0,24
SCL9022	0,43	0	0,691	0,43	0	0,782	0
SCL9023	0,61	0	0,911	0,49	0	0,777	0,12
SCL9024	0,76	0	0,977	0,8	0	1,027	-0,04
SCL9025	0,42	0	0,671	0,34	0	0,633	0,08
SCL9026	0,99	1	1,038	1,2	1	1,248	-0,21
SCL9027	0,771	1	0,9328	1,163	1	1,2634	-0,392
SCL9028	0,879	1	0,9292	1,1	1	1,0769	-0,221
SCL9029	0,955	1	1,1171	1,281	1	1,1502	-0,326
SCL9030	0,854	1	0,9186	1,2	1	1,159	-0,346
SCL9031	1,274	1	1,2227	1,594	2	1,2949	-0,32
SCL9032	0,682	0	0,8846	0,625	0	0,8884	0,057
SCL9033	0,522	0	0,8211	0,481	0	0,7687	0,041
SCL9034	1,344	1	1,1697	1,669	2	1,3631	-0,325
SCL9035	0,707	1	0,7533	1,088	1	1,1011	-0,381
SCL9036	0,917	1	1,0061	1,194	1	1,1131	-0,277
SCL9037	0,586	0	0,7165	0,644	0	0,8037	-0,058
SCL9038	0,898	1	1,0139	1,013	1	1,0815	-0,115
SCL9039	0,777	1	0,924	1	1	1,1046	-0,223
SCL9040	0,49	0	0,7478	0,631	0	0,9623	-0,141
SCL9041	0,401	0	0,6589	0,419	0	0,7135	-0,018
SCL9042	0,618	0	0,7807	0,588	0	0,7639	0,03
SCL9043	0,694	1	0,8598	0,775	1	0,8969	-0,081
SCL9044	0,752	0	0,9978	0,775	0	1,0028	-0,023
SCL9045	0,994	1	1,0159	1,275	1	1,1544	-0,281
SCL9046	1,274	1	1,0291	1,2	1	1,1371	0,074
SCL9047	0,255	0	0,5536	0,219	0	0,5683	0,036

SCL9048	0,49	0	0,7478	0,319	0	0,7214	0,171
SCL9049	0,79	0	1,0624	0,881	1	1,0662	-0,091
SCL9050	0,599	0	0,8232	0,806	0	1,0125	-0,207
SCL9051	0,471	0	0,6846	0,563	0	0,895	-0,092
SCL9052	0,58	0	0,7522	0,719	0	0,9724	-0,139
SCL9053	0,529	0	0,8665	0,581	0	0,8865	-0,052
SCL9054	0,611	0	0,8745	0,706	0	0,9356	-0,095
SCL9055	1,21	1	1,0563	1,125	1	1,0566	0,085
SCL9056	0,669	0	0,8726	0,725	1	0,8969	-0,056
SCL9057	0,86	1	1,0029	0,994	1	1,0491	-0,134
SCL9058	0,58	0	0,8175	0,421	0	0,6879	0,159
SCL9059	0,465	0	0,8128	0,481	0	0,8007	-0,016
SCL9060	0,898	1	0,9752	0,969	1	0,9675	-0,071
SCL9061	1,051	1	1,067	1,4	1	1,1612	-0,349
SCL9062	0,611	0	0,8818	0,494	0	0,6729	0,117
SCL9063	0,611	0	0,8522	0,594	0	0,8264	0,017
SCL9064	1,115	1	1,0062	1,206	1	1,1388	-0,091
SCL9065	0,745	1	0,9122	0,663	0	0,8679	0,082
SCL9066	0,911	1	0,996	0,969	1	1,0782	-0,058
SCL9067	0,801	0	1,0861	0,813	1	0,9396	-0,012
SCL9068	1,166	1	1,0792	1,288	1	1,078	-0,122
SCL9069	0,79	1	0,8918	1,119	1	1,1403	-0,329
SCL9070	0,631	0	0,9008	0,594	0	0,8993	0,037
SCL9071	1,013	1	1,0315	1,088	1	1,1622	-0,075
SCL9072	0,49	0	0,8291	0,6	0	0,8333	-0,11
SCL9073	0,586	0	0,809	0,688	0	0,966	-0,102
SCL9074	0,707	0	0,8934	0,863	1	0,9614	-0,156
SCL9075	0,567	0	0,8418	0,606	0	0,8622	-0,039
SCL9076	1,115	1	1,0976	1,519	1	1,3174	-0,404
SCL9077	0,586	0	0,8552	0,706	0	0,9751	-0,12
SCL9078	0,628	0	0,896	0,824	1	1,0344	-0,196
SCL9079	0,49	0	0,8056	0,425	0	0,7316	0,065
SCL9080	0,777	0	1,0228	0,806	1	0,9417	-0,029
SCL9081	0,535	0	0,8128	0,594	0	0,8636	-0,059
SCL9082	0,401	0	0,7238	0,419	0	0,8428	-0,018
SCL9083	1,089	1	1,1512	1,463	1	1,2433	-0,374
SCL9084	0,586	0	0,8626	0,781	0	1,0073	-0,195
SCL9085	0,764	1	0,9415	0,606	0	0,84	0,158
SCL9086	0,701	0	1,022	0,694	0	0,9516	0,007
SCL9087	0,682	0	0,934	0,9	1	1,0885	-0,218
SCL9088	0,682	0	0,9543	0,431	0	0,6787	0,251
SCL9089	0,847	1	0,9882	0,775	1	0,8684	0,072
SCL9090	0,516	0	0,7477	0,444	0	0,7502	0,072

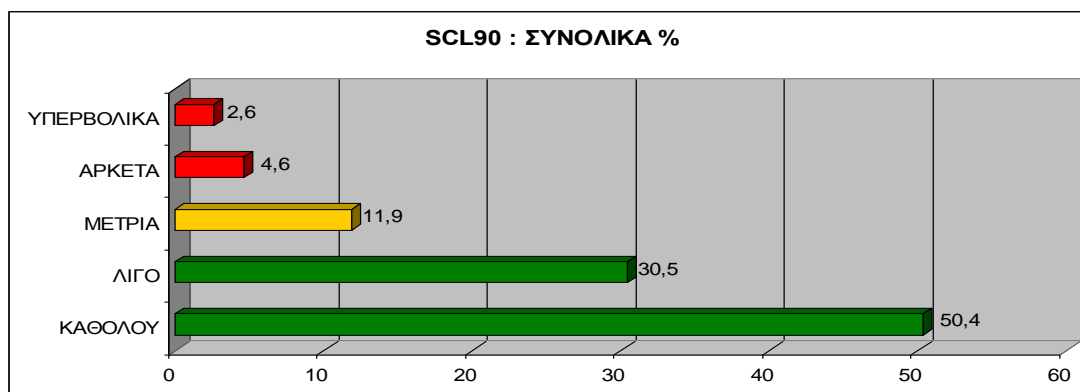
Γράφημα 23. Σαφώς, οι δηλώσεις των Ελλήνων είναι χειρότερες από εκείνες των Μεταναστών φοιτητών.

Γράφημα 24. Οι θετικές διαφορές αντιστοιχούν σε χειρότερες δηλώσεις Μεταναστών φοιτητών. Οι αρνητικές διαφορές αντιστοιχούν σε χειρότερες δηλώσεις των Ελλήνων φοιτητών. Σαφώς οι Έλληνες φοιτητές έχουν περισσότερες δυσμενείς δηλώσεις από τους μετανάστες

Πίνακας 22. Συνολικά και γενικά οι ερωτηθέντες απάντησαν στις τέσσερις επιλογές ως εξής

SCL90 : ΣΥΝΟΛΙΚΑ			
	Frequency	Percent	Valid Percent
ΚΑΘΟΛΟΥ	14371	50,4	50,4
ΛΙΓΟ	8708	30,5	30,5
ΜΕΤΡΙΑ	3396	11,9	11,9
ΑΡΚΕΤΑ	1319	4,6	4,6
ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ	723	2,6	2,6
Total		100	100

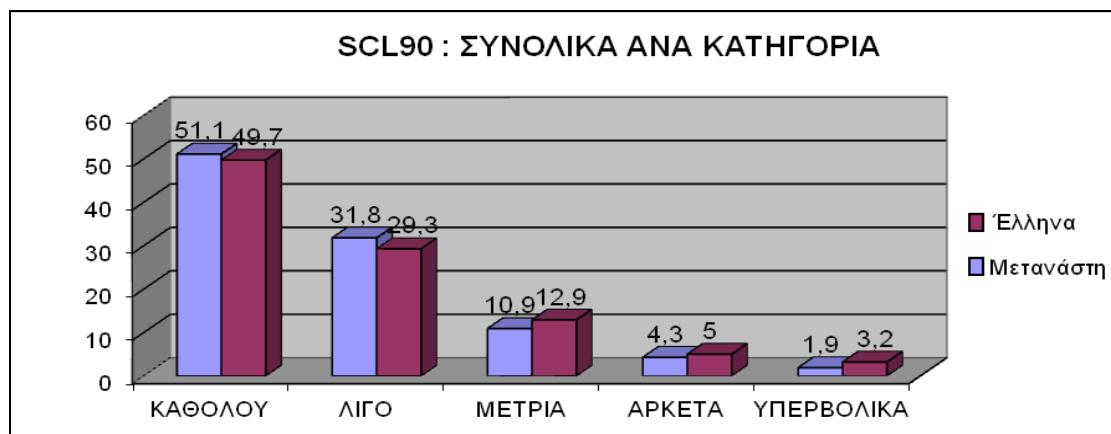

Γράφημα 25. Το 80,9% των ερωτηθέντων συνολικά έχει θετικές δηλώσεις και μόνο το 7,2% έχει αρνητικές δηλώσεις.

Πίνακας 23. Συνολικά ανά κατηγορία οι μετανάστες –Έλληνες φοιτητές απάντησαν ως εξής:

SCL90: ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ				
		Frequency	Percent	Valid Percent
ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ	7216	51,1	51,1
	ΛΙΓΟ	4495	31,8	31,8
	ΜΕΤΡΙΑ	1536	10,9	10,9
	ΑΡΚΕΤΑ	605	4,3	4,3
	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ	276	1,9	1,9
	Total		100	100
ΕΛΛΗΝΑΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ	7155	49,7	49,7
	ΛΙΓΟ	4213	29,3	29,3
	ΜΕΤΡΙΑ	1860	12,9	12,9
	ΑΡΚΕΤΑ	714	5	5
	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ	456	3,2	3,2
Total		100	100	

Γράφημα 26. Το 82,9% των μεταναστών φοιτητών έχει θετικές δηλώσεις και μόνο το 6,2 % αρνητικές ενώ στους Έλληνες φοιτητές το 79,0 έχει θετικές δηλώσεις και μόνο το 8,2 αρνητικές. Η συνολική εικόνα είναι θετική. Παρατηρείται διαφοροποίηση μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών, με δυσμενέστερη εικόνα για τους Έλληνες.

SCL90: Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία του ερωτηματολογίου SCL90 μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών ($p=0.118$). Δηλαδή η ψυχοπαθολογία των μεταναστών και των Ελλήνων φοιτητών δεν έχει στατιστικά σημαντική διαφορά. Ωστόσο φαίνεται μια ελαφριά αυξημένη ψυχοπαθολογία στους Έλληνες αντί για τους μετανάστες.

Συσχετίσεις μεταξύ των ερωτηματολογίων

Συσχέτιση κατά Pearson

Παρατηρούμε ότι υπάρχει

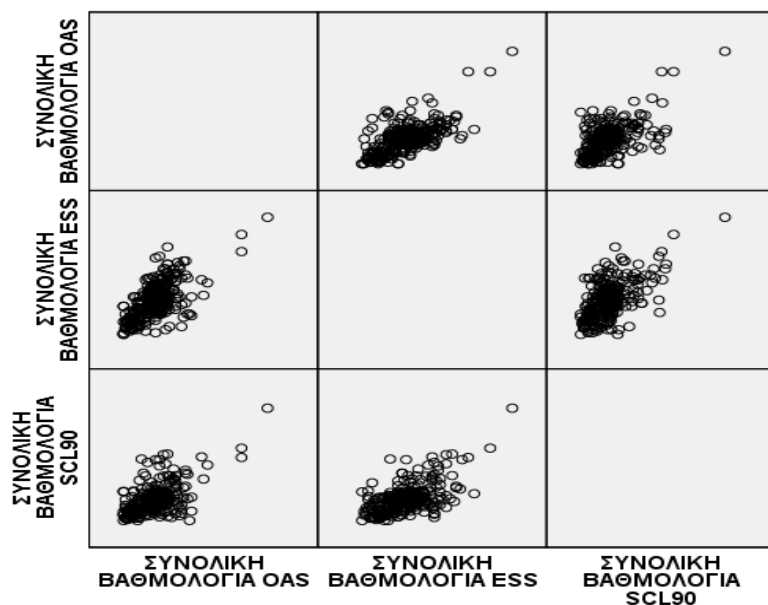
Υπάρχει μέτρια θετική γραμμική συσχέτιση μεταξύ της συνολικής βαθμολογίας OAS και της συνολικής βαθμολογίας ESS (Pearson $r=0.640$, $p<0.001$). Δηλαδή όταν αυξάνεται ή μειώνεται η εξωτερική ντροπή τότε θα αυξάνεται ή θα μειώνεται μέτρια και εσωτερική ντροπή του δείγματος.

(Με απλά λόγια: Θετική γραμμική συσχέτιση σημαίνει ότι όταν αυξάνεται η μία μεταβλητή αυξάνεται και η άλλη, αντίθετα αρνητική συσχέτιση σημαίνει ότι όσο αυξάνεται η μία μεταβλητή η άλλη μειώνεται).

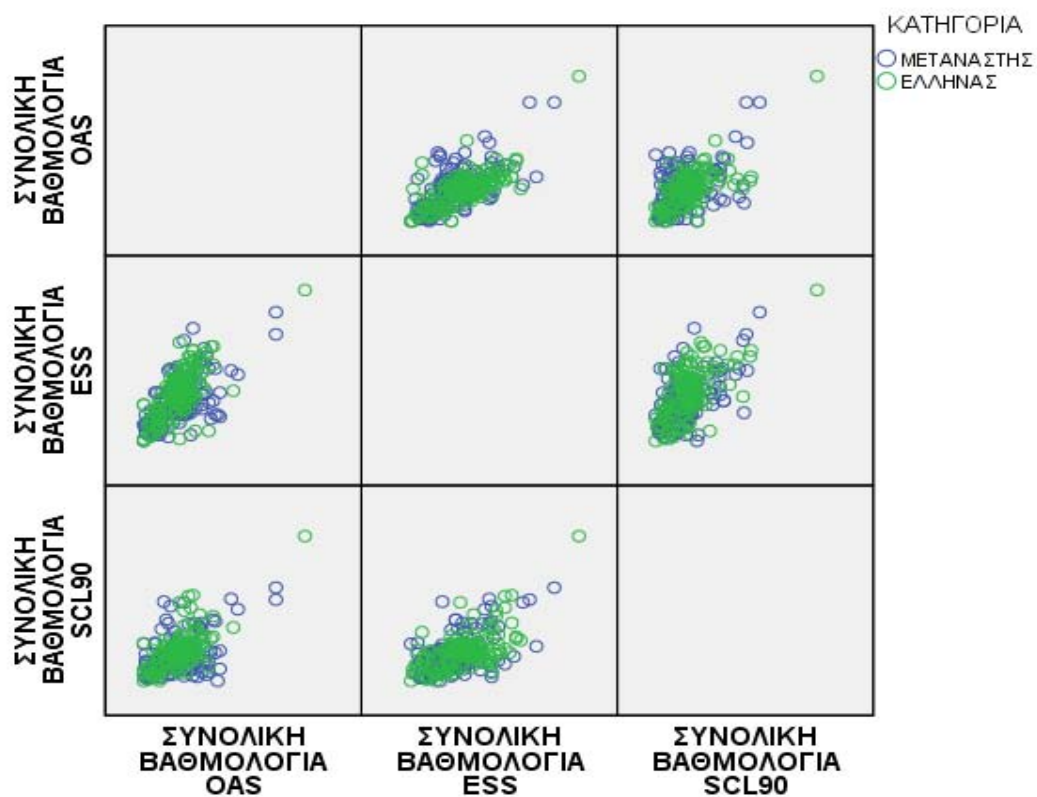
Υπάρχει μέτρια θετική γραμμική συσχέτιση μεταξύ της συνολικής βαθμολογίας OAS και της συνολικής βαθμολογίας SCL90 (Pearson $r=0.562$, $p<0.001$). Δηλαδή όταν αυξάνεται ή μειώνεται η εξωτερική ντροπή τότε θα αυξάνεται ή θα μειώνεται μέτρια και η ψυχοπαθολογία του δείγματος.

Υπάρχει μέτρια θετική γραμμική συσχέτιση μεταξύ της συνολικής βαθμολογίας ESS και της συνολικής βαθμολογίας SCL90 (Pearson $r=0.594$, $p<0.001$). Δηλαδή όταν αυξάνεται ή

μειώνεται η εσωτερική ντροπή τότε αυξάνεται ή μειώνεται μέτρια και η ψυχοπαθολογία του δείγματος.

Γράφημα 27. Συσχέτιση μεταξύ των ερωτηματολογίων σε όλο το δείγμα

Γράφημα 28. Συσχέτιση μεταξύ των ερωτηματολογίων σε κατηγορίες μεταναστών –Ελλήνων φοιτητών.

Έλεγχος t-test και ΑνοVA για το αν υπάρχει διαφορά στη συνολική βαθμολογία καθενός από τα ερωτηματολόγια OAS, ESS και SCL90 με τα δημογραφικά στοιχεία της διπλωματικής εργασίας.

Σε όλο το δείγμα

Παρατηρείται ότι δεν υπάρχει σημαντική διαφορά στην συνολική βαθμολογία OAS, ESS και SCL-90 σε όλο το δείγμα όσον αφορά το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, την πηγή εισοδήματος, τους διαφορετικούς τόπους διαμονής και την επαγγελματική κατάσταση. Εξαίρεση παρουσιάζεται στο εκπαιδευτικό επίπεδο και μόνο στην κλίμακα SCL-90 όπου παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική του βαθμολογία μεταξύ φοιτητών Πανεπιστημίων και ΤΕΙ. Οι φοιτητές των ΤΕΙ έχουν σημαντικά μεγαλύτερη βαθμολογία σε σχέση με τους φοιτητές των Πανεπιστημίων. Δηλαδή οι φοιτητές των ΤΕΙ παρουσιάζουν αυξημένα επίπεδα ψυχοπαθολογίας. Επίσης εξαίρεση παρατηρείται και μόνο στην κλίμακα OAS όσον αφορά στο θρήσκευμα, όπου υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία OAS μεταξύ των κατηγοριών του θρησκειώματος. Οι άθεοι έχουν στατιστικά σημαντική διαφορά OAS σε σχέση με τους Χρ. Ορθόδοξους. Δηλαδή εμφανίζουν αυξημένα επίπεδα εξωτερικής ντροπής. Οι υπόλοιπες κατηγορίες δε διαφέρουν στατιστικά σημαντικά μεταξύ τους. Τέλος όσον αφορά στο είδος της κατοικίας εμφανίζεται στατιστικά σημαντική διαφορά στις κλίμακες ESS και SCL-90. Τα άτομα που μένουν σε διαμέρισμα έχουν στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τα άτομα που μένουν σε άλλο είδος κατοικίας. Τα άτομα που μένουν σε μονοκατοικία έχουν στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τα άτομα που μένουν σε άλλο είδος κατοικίας. Δηλαδή τα άτομα που παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική διαφορά είναι αυτά που εμφανίζουν μικρότερη εσωτερική ντροπή και ψυχοπαθολογία. Οι υπόλοιπες κατηγορίες δε διαφέρουν στατιστικά σημαντικά μεταξύ τους.

Κατηγοριοποίηση Μετανάστες –Έλληνες φοιτητές

Ο έλεγχος t-test & ΑνοVA για το αν υπάρχει διαφορά στη συνολική βαθμολογία καθενός από τα ερωτηματολόγια OAS, ESS και SCL90 με τα δημογραφικά στοιχεία στις κατηγορίες μετανάστες- Έλληνες φοιτητές έδειξε ότι δεν υπάρχει σημαντική διαφορά για το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, την πηγή εισοδήματος και τον τόπο διαμονής.

Στατιστικά σημαντική διαφορά παρατηρήθηκε στο εκπαιδευτικό επίπεδο όπου στους μετανάστες υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία OAS και

ESS μεταξύ φοιτητών Πανεπιστημίων και ΤΕΙ. Οι φοιτητές των ΤΕΙ παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τους φοιτητές των Πανεπιστημίων. Δηλαδή οι φοιτητές των ΤΕΙ εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα εξωτερικής και εσωτερικής ντροπής από ότι οι φοιτητές των Πανεπιστημίων. Αυτό συμβαίνει και στους Έλληνες φοιτητές όπου παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στο ESS & SCL-90 όπου οι φοιτητές των ΤΕΙ έχουν στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τους φοιτητές των Πανεπιστημίων. Παρουσιάζουν δηλαδή υψηλότερα επίπεδα εσωτερικής ντροπής και ψυχοπαθολογίας από ότι οι φοιτητές των Πανεπιστημίων.

Επίσης στατιστικά σημαντική διαφορά παρουσιάζεται στην κατηγορία μετανάστες - Έλληνες φοιτητές ως προς το θρήσκευμα, αλλά μόνο στο OAS και μόνο στους μετανάστες όπου παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία OAS μεταξύ των κατηγοριών του θρησκευόμενου ($p=0.011$). Οι άθεοι έχουν στατιστικά σημαντική διαφορά OAS (25.50 ± 14.76) σε σχέση με τους χρ. Ορθόδοξους (15.72 ± 8.87), ($p=0.024$). Δηλαδή οι άθεοι εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα εξωτερικής ντροπής από ότι οι Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Οι υπόλοιπες κατηγορίες δε διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους.

Επίσης υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία OAS, ESS, SCL-90 μεταξύ των διαφόρων ειδών κατοικίας αλλά μόνο στους Έλληνες φοιτητές όπου όσοι μένουν σε διαμέρισμα ή σε μονοκατοικία παρουσιάζουν σημαντική στατιστικά διαφορά άρα και μικρότερη επίπεδα εμφάνισης εξωτερικής, εσωτερικής ντροπής και ψυχοπαθολογίας.

Τέλος στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία OAS ανάλογα με την επαγγελματική κατάσταση ($p=0.044$) παρατηρείται στους μετανάστες και μόνο στο OAS, όπου οι άνεργοι έχουν χαμηλότερη βαθμολογία OAS (15.38 ± 9.07) σε σχέση με τους εποχικά απασχολούμενους (20.30 ± 9.85), ($p=0.042$).

6. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας προσέγγισαν τους παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν στην ψυχική υγεία των μεταναστών φοιτητών στα ΑΕΙ Θεσσαλίας και την σχέση που μπορεί να έχουν με αυτό το πολιτισμικά διαφορετικό περιβάλλον από το οποίο προέρχονται. Όσον αφορά στα δημογραφικά στοιχεία δεν προέκυψε σημαντική ποσοτική διαφορά ανάμεσα στους μετανάστες και Έλληνες φοιτητές που συμμετείχαν στο δείγμα, γεγονός το οποίο διασφαλίζει την αρχική απαίτηση της έρευνας για ισοδύναμο δείγμα

(μετανάστες φοιτητές) με την ομάδα ελέγχου του δείγματος (Έλληνες φοιτητές). Από την έρευνα φαίνεται ότι οι Ελληνίδες φοιτήτριες έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον να συμμετάσχουν στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων απ' ό,τι οι άνδρες Έλληνες φοιτητές και αυτό μπορεί να ερμηνευθεί με βάση το ότι μεγάλο δείγμα συμμετεχόντων ήταν προερχόμενο από σχολές, τις οποίες παραδοσιακά προτιμούν οι γυναίκες. Σε αντίθεση οι άνδρες μετανάστες φοιτητές συμμετείχαν περισσότερο στην έρευνα, ενδεχομένως λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων και περιορισμών, όπως πχ συμβαίνει με τους μουσουλμάνους όπου η συμμετοχή των γυναικών στα κοινά είναι περιορισμένη. Συγκεκριμένα, με μοναδική εξαίρεση το θρήσκευμα, στα υπόλοιπα κριτήρια που αφορούσαν την οικογενειακή κατάσταση, το εκπαιδευτικό επίπεδο, το είδος κατοικίας, την πηγή εισοδήματος και την επαγγελματική κατάσταση δεν παρουσιάστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο μελετώμενες ομάδες.

Στο πρώτο κριτήριο του ερωτηματολογίου OAS που αφορά την καταγραφή της εξωτερικής ντροπής παρατηρήθηκε ένα παράδοξο. Οι Έλληνες φοιτητές σε έξι από τα δεκαοκτώ κριτήρια βρέθηκε ότι νιώθουν πιο ανασφαλείς από τους μετανάστες όσον αφορά στη γνώμη που έχουν οι άλλοι γι' αυτούς.

Στο γενικό δείγμα προέκυψε ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δήλωσε ότι δεν αισθανόταν αυξημένη εξωτερική ντροπή, δηλαδή αισθήματα κατωτερότητας, κενού χαμηλής αυτοεκτίμησης και την αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη, γεγονός το οποίο έρχεται σε αντίθεση με τις μελέτες των Heller (2003) και Schweder (2003), οι οποίοι έθεσαν παραμέτρους που διαμορφώνουν την έμφυτη ντροπή που ενυπάρχει στον άνθρωπο ως προδιάθεση.

Στην πρωταρχική ερευνητική υπόθεση σχετικά με το εάν οι μετανάστες φοιτητές στα ΑΕΙ Θεσσαλίας θα παρουσιάσουν υψηλά ποσοστά εξωτερικής ντροπής (OAS), που ήταν και το προσδοκώμενο σύμφωνα με τα αποτελέσματα άλλων μελετών (Khawaja et al, 2008; Smith et al, 2011; Townsend et al, 2008), προέκυψε ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών φοιτητών, δηλαδή δεν εμφανίζουν αρνητική αυτοαξιολόγηση και χαμηλή αυτοεκτίμηση και γενικά δε φαίνεται να τους προβληματίζει η γνώμη των άλλων γι' αυτούς ούτε διακατέχονται από αισθήματα κατωτερότητας.

Στο πρώτο κριτήριο του ερωτηματολογίου ESS προέκυψε ότι οι Έλληνες φοιτητές αισθάνονται περισσότερο ντροπή για τις προσωπικές τους συνήθειες εν συγκρίσει με τους μετανάστες φοιτητές.

Στο γενικό δείγμα των ερωτηθέντων στο ESS (μετανάστες και Έλληνες φοιτητές) προέκυψε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών, δεν νιώθει ντροπή γι' αυτό που είναι και για τις ικανότητές τους, αλλά γενικά νιώθει ντροπή όταν κάνει λάθος και προσπαθεί να το συγκαλύψει.

Επίσης στην κατηγορία μετανάστες και Έλληνες φοιτητές κρίνεται πάρα πολύ παράδοξο ότι οι μετανάστες φοιτητές έχουν μόνο 4 δυσμενείς δηλώσεις ενώ οι Έλληνες έχουν 21.

Στο σύνολο των ερωτηθέντων μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών το 78.6 % έχει θετικές δηλώσεις και το 21,3 % έχει αρνητικές. Αυτό σημαίνει ότι η συντριπτική πλειοψηφία του γενικού δείγματος δεν νιώθει αυξημένη εσωτερική ντροπή (πως κρίνει ο ίδιος τον εαυτό του, ποιες είναι οι συνήθειές του, οι λανθασμένες του πράξεις, εικόνα του σώματός του, τάση για κατάθλιψη κλπ).

Σύμφωνα με την ερευνητική υπόθεση ότι οι μετανάστες φοιτητές εξαιτίας της πολιτισμικής διαφορετικότητας και του πολιτισμικού σοκ θα εμφανίζουν αυξημένη εσωτερική ντροπή, από την έρευνα φαίνεται ότι το 82% των ερωτηθέντων μεταναστών έχουν θετικές δηλώσεις και το 18% αρνητικές, ενώ το 74,95% των ερωτηθέντων Ελλήνων έχουν θετικές δηλώσεις ενώ το 25.1% αρνητικές. Η συνολική εικόνα είναι θετική όμως παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών, με δυσμενέστερη εικόνα για τους Έλληνες φοιτητές. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία του ερωτηματολογίου ESS μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών. Δηλαδή, αντίθετα με τους μετανάστες φοιτητές οι Έλληνες είναι αυτοί οι οποίοι εμφανίζουν αυξημένα ποσοστά εσωτερικής ντροπής, φόβο ότι δεν είναι επιθυμητοί και ανασφάλεια. Αυτό το εύρημα έρχεται σε αντίθεση με μελέτες που διεξήχθησαν και οι οποίες υποστηρίζουν ότι η μετακίνηση των φοιτητών σε μία ξένη χώρα για να σπουδάσουν, τους φέρνει αντιμέτωπους με πολλές πιθανές προκλήσεις, όπως άγχος κατά τη φάση του επιπολιτισμού και προβλήματα κατά την προσαρμογή τους στη χώρα υποδοχής (Berry, 2006). Όμως η αντίθεση αυτή έχει εμφανιστεί και σε άλλες μελέτες όπως των Rasmi, et al, (2009), οι οποίοι εξετάζοντας μετανάστες φοιτητές αποκάλυψαν ότι οι φοιτητές που τον πρώτο χρόνο ανέφεραν περισσότερα ακαδημαϊκά προβλήματα, 18 μήνες αργότερα εμφάνισαν υψηλότερα επίπεδα ψυχολογικής δυσφορίας. Ο Hashim (2003) έδειξε ότι στρεσογόνοι παράγοντες είναι πιο συχνοί και στις δύο ομάδες γηγενών και ντόπιων φοιτητών. Επειδή, όμως οι Misra et al, (2004) και οι Khawaja et al, (2008) βρήκαν αντίθετα αποτελέσματα, οι επιστήμονες διεθνώς υποστήριξαν ότι αυτό πιθανόν να οφείλεται στο ότι

οι μετανάστες φοιτητές μπορεί να θεωρούν το στρες ως σημείο αδυναμίας γι' αυτό και δεν το δήλωσαν.

Πιθανή εξήγηση λοιπόν για τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας μπορεί να είναι το ότι οι μετανάστες δεν αναπτύσσουν εσωτερική ντροπή επειδή έρχονται σε μία άλλη χώρα για καλύτερες σπουδές. Επιπλέον, η εύκολη πρόσβαση στα ελληνικά πανεπιστήμια και οι βελτιωμένες συνθήκες διαβίωσης και παροχών προς τους μετανάστες φοιτητές, ενδεχομένως να λειτουργούν ευεργετικά για αυτούς μη επιτρέποντας την εμφάνιση εσωτερικής ντροπής, αισθήματος κατωτερότητας κλπ. Εν αντιθέσει οι Έλληνες φοιτητές πιθανόν εμφανίζουν αυξημένα επίπεδα εσωτερικής ντροπής, λόγω των δυσμενών οικονομικών συνθηκών στη χώρα, γεγονός που έχει αντίκτυπο σε όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής και της προσωπικότητας τους..

Το πρώτο κριτήριο της κλίμακας SCL-90 αναφέρεται στην ψυχοπαθολογία που πιθανόν προκύπτει στα πλαίσια της προσαρμογής των μεταναστών φοιτητών στην χώρα υποδοχής. Σε αυτό το κριτήριο οι Έλληνες φοιτητές έχουν ελαφρά δυσμενέστερη δήλωση από τους μετανάστες φοιτητές. Αυτό σηματοδοτεί μία πρώτη εκτίμηση ελαφρώς αυξημένης ψυχοπαθολογίας για τους Έλληνες φοιτητές.

Στη συνολική δήλωση μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών φοιτητών όσον αφορά την εμφάνιση ψυχοπαθολογίας που προκύπτει από την πολιτισμική διαφορετικότητα στο χώρο της εκπαίδευσης, η έρευνα δείχνει χειρότερες δηλώσεις εκ μέρους των Ελλήνων φοιτητών. Το 82,9% των μεταναστών φοιτητών έχει θετικές δηλώσεις και μόνο το 6,2 % αρνητικές, ενώ στους Έλληνες φοιτητές το 79% έχει θετικές δηλώσεις και μόνο το 8,2% αρνητικές. Η συνολική εικόνα είναι θετική. Παρατηρείται διαφοροποίηση μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών, με δυσμενέστερη εικόνα για τους Έλληνες. Κρίνοντας από τα ποσοστά δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία του ερωτηματολογίου SCL-90 μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών ($p=0.118$). Δηλαδή η ψυχοπαθολογία των μεταναστών και των Ελλήνων φοιτητών δεν έχει σημαντική διαφορά. Ωστόσο, φαίνεται μια ελαφριά αυξημένη ψυχοπαθολογία στους Έλληνες, αντί για τους μετανάστες φοιτητές.

Μελέτες (Chen 1999; Mori 2000) υποστηρίζουν ότι ακαδημαϊκοί παράγοντες με τους οποίους έρχονται σε επαφή οι μετανάστες φοιτητές αυξάνουν το επιπολιτισμικό τους στρες. Έχει βρεθεί ότι οι ανεκπλήρωτες προσδοκίες των φοιτητών στη χώρα υποδοχής, όσον αφορά τις προσφερόμενες διδακτικές υπηρεσίες των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, συνδέονται με μικρότερη προσαρμογή (Khawaja et al, 2008) και αυξημένα επίπεδα κατάθλιψης (Ward et al, 2001). Οι Smith et al, (2011) αναφέρουν ότι οι διακρίσεις εις βάρος των αλλοδαπών

φοιτητών, μπορεί να επηρεάσουν αρνητικά την ομαλή προσαρμογή τους και έχουν συνδεθεί με κακή ψυχολογική κατάσταση και κατάθλιψη. Έτσι φαίνεται από τη διεθνή κοινότητα, ότι οι μετανάστες φοιτητές συνήθως εμφανίζουν αυξημένα επίπεδα ψυχοπαθολογίας σε σχέση με τους ντόπιους, υπόθεση και προσδοκώμενο αποτέλεσμα και της παρούσης έρευνας. Όμως δεν μπορεί να μη συζητηθεί η ελαφρά δυσμενέστερη δήλωση των Ελλήνων φοιτητών που σηματοδοτεί ελαφρά αυξημένα επίπεδα ψυχοπαθολογικών διαταραχών, επειδή αυτό δηλώνει μια ανατροπή από τα συνηθισμένα. Η πιθανή εξήγηση σε αυτό το γεγονός ίσως ενοχοποιεί την ανατροπή που έχει συμβεί στην ελληνική κοινωνία τα τελευταία 5 χρόνια εξ αιτίας της οικονομικής κρίσης, που οδήγησε στην φτωχοποίηση του λαού, την ανάλγητη αντιμετώπιση όλων των ανθρωπίνων προβλημάτων, την πνευματική και υλική εξαθλίωση του μέσου Έλληνα. Επιπρόσθετα το συγκεκριμένο αποτέλεσμα μπορεί να οφείλεται στην ανειλικρινή δήλωση των μεταναστών φοιτητών για αποφυγή της στοχοποίησης, του στιγματισμού, και του κοινωνικού αποκλεισμού που είναι μέρη μιας πολύπλοκης ψυχοβιολογικής διαδικασίας, σύμφωνα με την οποία μια κοινωνική ομάδα αποφασίζει με ποιους θα έχει σχέση και ποιους θα απορρίψει (Kurzaban & Leary, 2001 στο: Πάσχου και συν. 2010).

Στην παρούσα έρευνα και στην προσπάθεια να διερευνηθεί η συσχέτιση μεταξύ της εξωτερικής ντροπής (OAS) με την εσωτερική (ESS) και αυτών των δύο με την εμφάνιση ψυχοπαθολογίας (SCL-90) στους μετανάστες φοιτητές σε σύγκριση με τους Έλληνες, βρέθηκε για τους Έλληνες φοιτητές μεγάλος συσχετισμός της μιας παραμέτρου με τις υπόλοιπες και για τους μετανάστες μέτριος. Ο συσχετισμός αυτός φαίνεται να υποστηρίζεται και από άλλες διεθνείς μελέτες όπως αυτή που έδειξε ότι η ντροπή συνδέεται με πολλές ψυχολογικές διαταραχές όπως η διάθεση (Kim et al, 2011) και οι αγχώδεις διαταραχές (Lee et al, 2001).

Σύμφωνα με την αρχική υπόθεση και προσδοκώμενο αποτέλεσμα της παρούσας έρευνας η αύξηση της εξωτερικής ντροπής συνδέεται μέτρια ή πάρα πολύ με την αύξηση της εσωτερικής ντροπής και την παράλληλη αύξηση της εμφάνισης ψυχοπαθολογικών διαταραχών στους μετανάστες φοιτητές σε σχέση με τους Έλληνες, όπως η ανασφάλεια για την ένταξη στο νέο περιβάλλον, αίσθηση κατωτερότητας, φόβος ότι είναι ανεπιθύμητοι. Παρόλο που αυτός ο συσχετισμός εμφανίστηκε ότι είναι πιο ισχυρός στους Έλληνες φοιτητές, ωστόσο είναι αρκετά εμφανής και στους μετανάστες φοιτητές. Η πιθανή εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι οι μεν μετανάστες φοιτητές εναρμονιζόμενοι με το γενικότερο κλίμα της αντίδρασης των μεταναστών παγκοσμίως, βιώνουν το επιπολιτισμικό σοκ και

εμφανίζουν όπως πολλές μελέτες υποστηρίζουν αξιολογώντας την ψυχική υγεία των μεταναστών σε διάφορα χρονικά σημεία μετά την μετανάστευση και επηρεασμένη από διάφορους παραμέτρους, αυξημένα επίπεδα κατάθλιψης, και αγχώδους διαταραχής (Ondine et al, 2009). Για δε τους Έλληνες φοιτητές οι οποίοι καλούνται να προσαρμοστούν στην επισφαλή σημερινή κατάσταση της ελληνικής κοινωνίας (οικονομική ανεπάρκεια, επαγγελματική ανασφάλεια, αδυναμία σύνδεσης σπουδών με εργασία, απομάκρυνση από την πιθανότητα δημιουργίας οικογένειας και προσωπικής ευτυχίας γενικότερα) η εξήγηση μπορεί να είναι η υψηλή γραμμική συσχέτιση της εσωτερικής με την εξωτερική ντροπή και την τελική εμφάνιση ψυχοπαθολογικών διαταραχών. Στον ελλαδικό χώρο αλλά και διεθνώς οι μελέτες που αναδεικνύουν το πρόβλημα αυτό συγκεκριμένα για τους μετανάστες φοιτητές είναι ελάχιστες έως ανύπαρκτες.

Μια ακόμη παράμετρος που θα είχε ενδιαφέρον να συζητηθεί ως αποτέλεσμα την παρούσης ερευνητικής μελέτης είναι η συσχέτιση της συνολική βαθμολογίας των τριών ερωτηματολογίων (OAS,ESS,SCL-90) με τα δημογραφικά στοιχεία των μεταναστών και Ελλήνων φοιτητών. Η συζήτηση θα επικεντρωθεί στα ευρήματα που είχαν στατιστικά σημαντική διαφορά στη συνολική βαθμολογία για το κάθε ερωτηματολόγιο.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα διαχωρίζει την τριτοβάθμια εκπαίδευση σε Πανεπιστήμια και ΤΕΙ. Οι μετανάστες φοιτητές που φοιτούν στο ΤΕΙ Θεσσαλίας εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα εξωτερικής και εσωτερικής ντροπής από ότι οι μετανάστες φοιτητές των Πανεπιστημίων. Ενώ αντίθετα οι Έλληνες φοιτητές των ΤΕΙ εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα εσωτερικής ντροπής και ψυχοπαθολογίας από ότι οι Έλληνες φοιτητές των Πανεπιστημίων. Η πιθανή εξήγηση είναι ότι το βιοτικό επίπεδο και οι προσδοκίες των μεν από τους δε είναι διαφορετικές. Οι μεν μετανάστες φοιτητές είναι ευχαριστημένοι όταν φοιτούν σε μια σχολή των ΤΕΙ δεδομένου ότι είναι πιο εύκολα προσαρμοσμένη στις δικές τους δυνατότητες(γλώσσα, κοινωνικός περίγυρος, λιγότερες απαιτήσεις κλπ) ενώ αντίθετα στα Πανεπιστήμια πιθανόν να νιώθουν το βάρος των αυξημένων απαιτήσεων της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, την απογοήτευση όσον αφορά τις προσδοκίες και επιδόσεις τους στην ακαδημαϊκή κοινότητα ,την αντιμετώπιση του ρατσισμού και της στοχοποίησης εκ μέρους των ντόπιων φοιτητών του πανεπιστημίου κλπ (Smith et al, 2011).

Το θρήσκευμα επίσης αυξάνει την εξωτερική ντροπή στους μετανάστες όταν αυτοί δηλώνουν άθεοι σε σχέση με τους ορθόδοξους, επειδή πιθανόν ζώντας σε μια χώρα με βασική θρησκεία την ορθόδοξη χριστιανική ,νιώθουν εκτοπισμένοι από την ομάδα,

περιθωριακοί, στιγματισμένοι κλπ. Η βιβλιογραφία πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα είναι ελλιπής.

Τέλος το είδος της κατοικίας αν είναι διαμέρισμα ή μονοκατοικία για τους Έλληνες φοιτητές, όπως και η επαγγελματική κατάσταση για τους μετανάστες φοιτητές είναι παράμετροι που αυξάνουν την εξωτερική, εσωτερική ντροπή και την ψυχοπαθολογία αποτέλεσμα που στηρίζεται και από τους (Heller 2003; Shweder 2003) που υποστηρίζουν ότι πολλές διαφορετικές παράμετροι επηρεάζουν την ατομική ευαισθησία όσον αφορά στο πως οι άνθρωποι βιώνουν και πως αντιδρούν στην ντροπή. Όπως επίσης και το ότι μερικές από αυτές τις παραμέτρους είναι , η συνοχή της οικογένειας, τα παραδείγματα γονικής συμπεριφοράς και η θετική ή αρνητική ενίσχυση που λαμβάνει το παιδί από το κοντινό του περιβάλλον.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τρόπος με τον οποίο οι μετανάστες φοιτητές βιώνουν την προσαρμογή τους στην χώρα υποδοχής έχει να κάνει με πολλές παραμέτρους. Δεν είναι απαραίτητο πάντα οι μετανάστες φοιτητές, να νιώθουν άβολα για το πώς τους βλέπουν και τους κρίνουν οι άλλοι. Όταν οι συνθήκες διαβίωσης στην χώρα υποδοχής πορεύονται σύμφωνα με τις επιμέρους προσδοκίες και επιδιώξεις των μεταναστών φοιτητών στην ακαδημαϊκή κοινότητα και στην καθημερινότητα, τα επίπεδα εσωτερικής ντροπής μπορεί να είναι αρκετά χαμηλά. Έτσι η αυτοπεποίθηση και η αυτοεκτίμηση αναπτύσσονται σε ικανοποιητικά επίπεδα και γίνονται αρωγός στην ομαλή προσαρμογή του μετανάστη φοιτητή στη χώρα υποδοχής.

Η θρησκεία και η επαγγελματική ενασχόληση ή η ανεργία , είναι παράγοντες που μπορεί να αναπτύξουν ανασφάλεια, αρνητική αυτοαξιολόγηση ακόμα και εκδήλωση ψυχοπαθολογικών διαταραχών στους μετανάστες φοιτητές. Επίσης όσο πιο υψηλών απαιτήσεων είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο (Πανεπιστήμια ή ΤΕΙ) στο οποίο φοιτούν τόσο μεγαλύτερος κίνδυνος υπάρχει για την εμφάνιση των ιδίων παραμέτρων και επιπλέον έλλειψη αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης.

Επιπρόσθετα οι γηγενείς φοιτητές μιας χώρας μπορεί να αναπτύξουν εσωτερική ντροπή (άσχημες συνήθειες τις οποίες θα συγκαλύπτουν, αισθήματα κατωτερότητας, τον φόβο ότι είναι ανεπιθύμητοι, κακή εικόνα για τον εαυτό τους κλπ) όταν οι συνθήκες διαβίωσης στη χώρα τους υποστούν ξαφνικά σημαντικές αλλαγές προς το χειρότερο, στοιχείο που θα κλονίσει ουσιαστικές πτυχές της ζωής τους όπως η καθημερινότητα, η επαγγελματική αποκατάσταση, οι σπουδές, η προσωπική τους ευτυχία κλπ.

8. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η εγκατάσταση μεταναστών φοιτητών σε νέες πατρίδες, στα πλαίσια της διεθνοποίησης των σπουδών, απαιτεί επαναπροσδιορισμό της ευαισθησίας όπως επίσης και του νομικού πλαισίου της διεθνούς κοινότητας, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η καλύτερη προσαρμογή τους στην καθημερινότητα αλλά και στην εκπαιδευτική κοινότητα της χώρας υποδοχής.

Επίσης η εφαρμογή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης εκ μέρους των διαφόρων κρατών κατά την εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής τους κρίνεται απαραίτητη.

Η σύσταση σύγχρονων κέντρων εκμάθησης της γηγενούς γλώσσας για όλους τους μετανάστες γενικά, αλλά και για τους μετανάστες φοιτητές ειδικότερα είναι ένα ζητούμενο.

Η εισαγωγή μαθημάτων ή προγραμμάτων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στα σχολεία όλων των βαθμίδων θα βοηθούσε στη διαμόρφωση διαπολιτισμικής συνείδησης των παιδιών από μικρή ηλικία.

Η σύσταση δομών αντιμετώπισης προβλημάτων που αφορούν στους μετανάστες φοιτητές μέσα στα πανεπιστήμια θα μπορούσε να αποτελέσει εκτός από λύση για τους ίδιους και ένα τρόπο καταγραφής των δυσκολιών τους για σχεδιασμό διαφόρων μορφών αντιμετώπισής τους.

Η παρουσία ενός ειδικού ψυχικής υγείας στα σχολεία και στα πανεπιστήμια θα μπορούσε να αποτελέσει λύση για τα αιφνίδια προβλήματα ψυχολογικής έκρηξης των φοιτητών γενικά και των μεταναστών φοιτητών ειδικότερα.

Όπως φάνηκε από την έρευνα, η διεθνής βιβλιογραφία είναι φτωχή όσον αφορά στους μετανάστες φοιτητές και τον συσχετισμό διαφόρων προβλημάτων ψυχολογικής ή πρακτικής πλευράς με αυτούς. Θα πρέπει η διεθνής ακαδημαϊκή κοινότητα να «σκύψει» πάνω στο πρόβλημα με επιπλέον διερεύνηση έτσι ώστε να εφαρμόζονται ασφαλείς λύσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνική βιβλιογραφία

1. Αυστραλιανή εκπαίδευση διεθνής (2010). NAFSA,2010, Ηνωμένο Βασίλειο Διεθνές Συμβούλιο Φοιτητικής Μέριμνας.
2. Αγγελόπουλος Ν (2009).Ιατρική Ψυχολογία και Ψυχοπαθολογία.Αθήνα: ΒΗΤΑ Ιατρικές εκδόσεις.
3. Γεωργογιάννης Π (1999).Θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Αθήνα:Gutenberg
4. Γεωργογιάννης Π (2008). Διαπολιτισμικότητα και διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Στο Π. Γεωργογιάννης Διαπολιτισμική Εκπαίδευση :Βηματισμοί για μια αλλαγή στην εκπαίδευση ,Τόμος 7^{ος}. Πάτρα: Αυτοέκδοση.
5. Γκέφου–Μαδιανού Δ (1998). Ανθρωπολογία Και Εκπαίδευση. Η ετερότητα «Εξ των έσω». Σεμινάριο 24 με θέμα Σχολείο και Ετερότητα. Ο ρόλος του φιλολόγου στη σύγχρονη πραγματικότητα.
6. Γκόβαρης Χ (2001). Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Αθήνα: Ατραπός.
7. Γκόβαρης Χ (2002).Συνεργασία μεταξύ παιδαγωγών και αλλοδαπών γονιών στο περιβάλλον του πολυπολιτισμικού νηπιαγωγείου. Σύγχρονο νηπιαγωγείο. Αθήνα: Ατραπός.
- 8.Γκόβαρης Χ (2004).Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Αθήνα: Ατραπός.
- 9.Γκότοβος Ε (2002). Εκπαίδευση και ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- 10 Δαμανάκης Μ (1998/2001).Η εκπαίδευση παλλινοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση. Αθήνα: Guntenberg.
11. Δημητρόπουλος Α (2006). Η Ανώτατη Παιδεία στην Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική: Ιρλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία, Τουρκία, Φινλανδία, Έρευνα του ΕΛΙΑΜΕΠ για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα, Αθήνα. Διαθέσιμο στο www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/chapter2.pdf
12. Έκθεση για την Παγκόσμια Υγεία (2001).Ψυχική Υγεία: Νέα Αντίληψη - Νέα Ελπίδα. Δ/ση Ψυχικής Υγείας, Υπουργείο Υγείας – Πρόνοιας διαθέσιμο στο <http://www.yyp.gr/GR/healthgr/healthgr.htm>, www.mednet.gr/psycho/top.htm
13. Ελευθερόπουλος Α (1930).Ο κοινωνικός βίος των Ανθρώπων. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

14.Ενημέρωση για την ψυχική υγεία. Διαθέσιμο στο www.army.gr/files/File/ygeionomika/downloads/psygeia.pdf

15. Μαδιανός Μ (2000). Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχιατρική. Αθήνα: Καστανιώτη.

16. Μάρκου Γ (1996α). Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας. Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.

17. Μάρκου Γ (1997). Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Αθήνα: Ατραπός.

18. Μάρκου Γ (1997). Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: μια εναλλακτική πρόταση. Αθήνα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής Πανεπιστημίου Αθηνών.

19. Μαστρογιάννη Α (2013). Μετανάστευση και ψυχική υγεία: Μελέτη των ψυχικών διαταραχών και των αναγκών των μεταναστών που απευθύνονται στις υπηρεσίες του ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης. Διδακτορική διατριβή, Ιατρική σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

20. Μίλεση Χ, Πασχαλιώρη Β (2008). Η εκπαιδευτική πολιτική της Γερμανίας Αγγλίας και Ελλάδας στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, Διαθέσιμο στο www.pischools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos8/7.pdf

21. Μουσούρου Λ. (1993). Από τους Γκαστιμπίτερ στο πνεύμα του Σένγκεν. Αθήνα: Gutenberg.

22. Μπαλασσά –Φλέγκα Ευ (2003). Η συμβολή της UNESCO και των άλλων διεθνών οργανισμών στη διαμόρφωση της διαπολιτισμικής διάστασης της ελληνικής παιδείας. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

23. Μπαμπινιώτης Γ (2002). Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. 2^η έκδοση. Αθήνα : Κέντρο Λεξικολογίας.

24. Πάσχου Α, Δαμίγος Δ, Μαυρέας Β, Γκούβα Μ (2010). Η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της ντροπής και του σωματικού πόνου Interscientific Health Care Τόμος 2, Τεύχος 2, 86-92.

25. Πέτρου Ι (2005). Πολυπολιτισμικότητα και Θρησκευτική Ελευθερία. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

26. Σαπουντζής Α (2013). Ιδεολογικά διλήμματα για τον επιπολιτισμό των παιδιών των μεταναστών στα πλαίσια του ελληνικού σχολείου. Διαθέσιμο στο ejournals.lib.auth.gr/psyannalw/article/download/4281/4362.

27. Σαραντίδης Δ (2008).Μετανάστευση και ψυχική υγεία. Διασχίζοντας τα σύνορα: Διαιώνιση ή φροντίδα του τραύματος: Συνειρμός και κέντρο ημέρας BABEL Αθήνα.

28. Τσάγκας Ι (2011). 3^ο ΠΕΚ Αθηνών. Ταχύρυθμο σεμινάριο με θέμα «Διαχείριση προβλημάτων σχολικής τάξης» Διαθέσιμο στο www.auth.gr/virtualschool/3.2/Praxis/Mich.

29. Τσαούσης Δ (1996).Του αστυνόμου Παραδεισάνου Α.: Το φαινόμενο της Μετανάστευσης.

30. Τσαούσης Δ (1989).Χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας: Ερμηνευτικό, ελληνο-αγγλικό όρων, αγγλο-ελληνικό όρων. 4η έκδ. Αθήνα :Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός

31. Forum Έλληνες εντός και εκτός Ελλάδας Μετανάστευση στη Σουηδία. Η προσαρμογή και η ψυχολογία του νέου μετανάστη στην Σουηδία. Διαθέσιμο στο <http://www.patriotaki.net/forum.php>

32. Χατζηπουλίδης Ν (2009). ΜΔΕ στις Πολιτικές και Οικονομικές Σπουδές της Σύγχρονης Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Περιοδικό: Επιθεώρηση Υγείας, τόμος 20. τεύχος 120, Αθήνα.

Ψυχικές διαταραχές. Διαθέσιμο στο www.mariakyriakidou.gr/index.php?option=com_content...id

2. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

1. Auernheimer G (1992).Ethinizitaet und Modernitaet. Στο Γκόβαρης, Χ.(2004). Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Αθήνα: Ατραπός.

2. Badie B (1995). Κουλτούρα και πολιτική. Αθήνα: Πατάκη.

3. Bazrafcan L ,Haghani F,Shokrpour N (2014). The summer school students' viewpoints about important factors in learning, Shiraz University of Medical Sciences. J Adv Med Educ Prof. Apr; 2(2): 77–81.

4. Berry W (2005).Acculturation: Living successfully in two cultures. International Journal of Intercultural Relations, 29, 697-712.

5. Berry W (2006). Stress perspectives on acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), The Cambridge handbook of acculturation psychology (pp. 43-57). Cambridge: Cambridge University Press.

6. Challenges and Choices: Finding Mental Health Services in Ontario Copyright©2003. Centre for Addiction and Mental Health. Διαθέσιμο στο www.camh.ca/.../Challenges_Chchoices.aspx.

7. Chen C (1999). Common stressors among international college students: Research and counseling implications. *Journal of College Counseling*, 2, 49-65.

8. Cuche D (2001). Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες. Αθήνα:Τυπωθήτω - Δαρδάνος.

9. Denson N, Zhang S (2010). The impact of student experiences with diversity on developing graduate attributes. *Studies in Higher Education* Vol. 35, No. 5, August 2010, 529–543.

10. Essinger H (1998). Interkulturelle Erziehung in multiethnischen Gesellschaften, in G. Pommerin, und in Ausland sind die Deutsche auch fremde, Frankfurt.

11. Furnham A, Trezise L (1983). The mental health of foreign students. Department of Psychology. University College London, London WCI, England. *Sot. ki. Med.* Vol. 17. No.6. pp.365-370.

Διαθέσιμο στο <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0277953683902393>

12. Hashim H, Yang L (2003). Cultural and gender differences in perceiving stressors: A crosscultural investigation of African and Western students in Chinese colleges. *Stress and Health*, 19, 217-225.

13. Khawaja N. and Dempsey J. (2007). Psychological Distress in International University Students: An Australian Study. *Australian Journal of Guidance and Counselling* / Volume 17 / Issue 01 / July 2007, pp 13-27

14. Khawaja G & Dempsey J (2008). A comparison of international and domestic tertiary students in Australia. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 18, 30-4.

15. Kroeber L., Kluckhohn C., (1952). Culture: a critical review of concepts and definitions. *Papers. Peabody Museum of Archaeology & Ethnology, Harvard University*, Vol 47(1): 223.

16. Leininger M (1991). Culture care Diversity and universality. A theory of nursing. New York:NLN.

17. Levinson D, Kaplan G (2014). What does Self Rated Mental Health Represent. *Public Health Res.* 2014 Dec 2; 3(3): 287).

18. Mayor F (1998). Πρόλογος του Στενού. Κ. Εικόνες του Άλλου. Η ετερότητα από τον μύθο στην προκατάληψη (μτφ). Μπενβενίτσε, Σ. & Παπαδήμα, Μ. Εκδόσεις Έξαντας – Unesco Αθήνα.

19. Misra R, Crist M, Burant J (2003). Relationships among life stress, social support, academic stressors, and reactions to stressors of international students in the United States. *International Journal of Stress Management*, 10, 137-157.
20. Misra R, Castillo G (2004). Academic stress among college students: Comparison of American and international students. *International Journal of Stress Management*, 11, 132-148.
21. Mori S (2000). Addressing the mental health concerns of international students. *Journal of Counseling and Development*, 78, 137-144.
22. Ntelioglou B, Fannin J, Montanera M, Cummins J (2014). Μια πολύγλωσση και πολυτροπική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης στην αστική παιδεία : ένα ερευνητικό πρόγραμμα συνεργασίας σε ένα δημοτικό σχολείο στο κέντρο μιας μεγαλούπολης. *Psychol.* 5: 533.
23. O'Brien M, Curtin S, Naqvi R (2014). Understanding multilingualism and its implications. *Front Psychol.* Dec; 5: 1464.
24. Ondine S, Von Ehrenstein P, Mielck S, Braehler E (2009). Depression and anxiety in labor migrants and refugees-A systematic review and meta-analysis [internet], *Pubmed. Social Science and medicine.* Vol.69, Issue 2 ; p.246-257 Διαθέσιμο στο <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19539414>
25. Papadopoulos I (2006). *Transculture health Care and social Care! Development of Culturally Competent Practitioners.* Edinburgh:Churchill Livingstone Elsevier.
26. Parnas J, Sass L, Zahavi D (2013). Rediscovering Psychopathology: The Epistemology and Phenomenology of the Psychiatric Object. *Schizophr Bull.* 2013 Mar; 39(2): 270-277.
27. Poyrazli S, Kavanaugh R (2006). Marital status, ethnicity, academic achievement, and adjustment strains: The case of graduate international students. *College Student Journal*, 40, 767-780.
28. Rasmi S, Safdar S, Lewis R (2009). A longitudinal examination of the MIDA Model with international students. In A. Chybicka, S. Safdar & A. Kwiatkowska (Eds.), *Culture and gender in intimate relations.* Gdansk, Poland: Gdanskie Wydawnictwo Psychologiczne.
29. Schapper D (1991). *La France de l'integration. Sociologie de l'immigration en 1990.* Gallimard, Paris. & Zehraoui A. (1996). *Processus différentiels d'intégration au sein des familles algériennes.* *Revue française de sociologie*, vol XXIX 447- 470.

30. Smith R, Khawaja N (2011). A review of the acculturation experiences of international students. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(6), p. 699-713.

31. Tajeddini R (2014). Plan and Administer an Intervention to Enhance Self Esteem and Emotional Intelligence among Indian and Foreign Students . *International Journal of Advanced Research* Volume 2, Issue 5, 702-71 Journal homepage: <http://www.journalijar.com>

32. Thibodeau R, Sangoom K, Jorgensen R (2011). "Internal Shame, External Shame, and Depressive Symptoms: A Meta-Analytic Review" . Psychology Faculty Publications. Paper4. Διαθέσιμο στο http://fisherpub.sjfc.edu/psychology_facpub/4

33. UNESCO (2008). National report: Greece, International Bureau of Education.)

34. Virupaksha G, Kumar A, Nirmala B (2014). Migration and mental health: An interface. *J Nat Sci Biol Med*. 2014 Jul-Dec; 5(2): 233–239.

35. Williams R (1994). *Κουλτούρα και Ιστορία*. Αθήνα: Γνώση.

36. Williams D, Mohammed S (2014). Racism and Health I: Pathways and Scientific Evidence *Am Behav Sci*. Author manuscript; available in PMC 2014 Aug 1.

3. Ιστοσελίδες

1. www.ergastirio.ppp.uoa.gr

2. dim-sapon.rod.sch.gr.

3. www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform.

4. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/whado/networks/european_migration_network/reports.

5. <http://www.psychologynow.gr/>.

6. <http://www.patriotaki.net/forum.php>

7. (www.army.gr/files/File/ygeionomika/downloads/psygeia.pdf).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ερωτηματολόγιο έρευνας

ΤΕΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ-ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Τα ερωτηματολόγια που θα συναντήσετε στις επόμενες σελίδες μελετούν διάφορους παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τις σχέσεις μας με την κοινότητα, τους συγγενείς και τον εαυτό μας. Ο σκοπός της μελέτης μας είναι να διερευνήσουμε αυτούς τους παράγοντες και για αυτό, θεωρούμε τη βοήθειά σας πολύτιμη. Παρακαλούμε, συμπληρώσετε τα ερωτηματολόγια που ακολουθούν, σύμφωνα με τις οδηγίες που δίνονται. **Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων είναι ΑΝΩΝΥΜΗ και θα διαφυλαχθεί το ΑΠΟΡΡΗΤΟ των πληροφοριών που δίνονται.**

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΗΜ/ΝΙΑ: ..... / ..... / 2015	ΗΜ/ΝΙΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ: ..... / ..... / 19.....	ΦΥΛΟ: ΑΝΔΡΑΣ ☐	ΓΥΝΑΙΚΑ ☐				
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: ΑΓΑΜΟΣ/Η ☐	ΕΓΓΑΜΟΣ/Η ☐	ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ/Η ☐	ΧΗΡΟΣ/Α ☐	ΣΕ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ☐	ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ: ΧΩΡΙΟ/ ΚΩΜΟΠΟΛΗ ☐	ΠΟΛΗ <150.000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ☐	ΠΟΛΗ >150.000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ☐
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΑΕΙ ☐	ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΤΕΙ ☐	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: ΑΝΕΡΓΟΣ ☐	ΕΠΟΧΙΚΑ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΣ ☐	ΜΗ ΔΥΝΑΜΕΝΟΣ ΝΑ ΕΡΓΑΣΤΕΙ ☐	ΣΤΑΘΕΡΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ☐		
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ: ΧΡΙΣΤ. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ☐	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΣ ☐	ΑΘΕΟΣ ☐	ΑΛΛΟ..... ☐	ΣΧΟΛΗ ΦΟΙΤΗΣΗΣ :			
ΕΙΔΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ: ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ ☐	ΜΟΝΟΚΑΤΟΙΚΙΑ ☐	ΑΛΛΟ..... ☐	ΕΤΟΣ ΦΟΙΤΗΣΗΣ:				
ΠΗΓΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ: ΕΡΓΑΣΙΑ ☐	ΠΡΟΝΟΙΑ ☐	ΕΠΙΔΟΜΑ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ☐	ΥΠΟΤΡΟΦΙΑ ☐	ΓΟΝΕΙΣ ☐	ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ:		

ΟΔΗΓΙΕΣ**(ΟΑΣ)**

Ενδιαφερόμαστε για το πώς οι άνθρωποι θεωρούν ότι οι άλλοι τους βλέπουν. Ακολουθεί ένας κατάλογος δηλώσεων που περιγράφει τα συναισθήματα ή τις εμπειρίες σχετικά με το πώς μπορεί να νοιώθετε για το πώς σας βλέπουν οι άλλοι άνθρωποι. Διαβάστε κάθε δήλωση και βάλτε σε κύκλο τον αριθμό δεξιά που δείχνει τη συχνότητα με την οποία βρίσκεται τον εαυτό σας να νιώθει ή να βιώνει αυτό που περιγράφεται στη δήλωση.

	ΠΟΤΕ	ΣΠΑΝΙΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΥΧΝΑ	ΠΑΝΤΑ
1. Νιώθω ότι οι άλλοι με βλέπουν ως όχι αρκετά καλό.	0	1	2	3	4
2. Νομίζω ότι οι άλλοι με βλέπουν υποτιμητικά.	0	1	2	3	4
3. Οι άλλοι με ταπεινώνουν πολύ.	0	1	2	3	4
4. Νιώθω ανασφαλής σε σχέση με τη γνώμη των άλλων για μένα.	0	1	2	3	4
5. Οι άλλοι με βλέπουν σα να μην είμαι του ίδιου επιπέδου με εκείνους.	0	1	2	3	4
6. Οι άλλοι με βλέπουν σα μηδαμινό και ασήμαντο.	0	1	2	3	4
7. Οι άλλοι με βλέπουν σαν κάπως ελαττωματικό.	0	1	2	3	4
8. Οι άνθρωποι με βλέπουν ασήμαντο συγκριτικά με τους άλλους.	0	1	2	3	4
9. Οι άλλοι αναζητούν τα λάθη μου.	0	1	2	3	4
10. Οι άνθρωποι με βλέπουν σα να παλεύω για την τελειότητα, δίχως, όμως, να είμαι ικανός να φθάσω τα δικά μου σταθμά.	0	1	2	3	4
11. Νομίζω ότι οι άλλοι μπορούν να δουν τα μειονεκτήματά μου.	0	1	2	3	4
12. Οι άλλοι είναι επικριτικοί ή τιμωρητικοί, όταν κάνω ένα λάθος.	0	1	2	3	4
13. Οι άνθρωποι απομακρύνονται από εμένα, όταν κάνω λάθη.	0	1	2	3	4
14. Οι άλλοι πάντα θυμούνται τα λάθη μου.	0	1	2	3	4
15. Οι άλλοι με θεωρούν εύθραυστο.	0	1	2	3	4
16. Οι άλλοι με βλέπουν κενό και ανεκπλήρωτο.	0	1	2	3	4
17. Οι άλλοι νομίζουν ότι κάτι μου λείπει.	0	1	2	3	4
18. Οι άλλοι νομίζουν ότι έχω χάσει τον έλεγχο του σώματος και των συναισθημάτων μου.	0	1	2	3	4

ΟΔΗΓΙΕΣ**(ESS)**

Όλοι, κατά περιόδους, μπορεί να έρθουν σε δύσκολη θέση, να νιώσουν συνεσταλμένοι ή να ντροπιαστούν. Αυτές οι ερωτήσεις αφορούν τέτοια συναισθήματα, εάν έχουν εμφανιστεί **οποιαδήποτε στιγμή στο προηγούμενο έτος**. Δεν υπάρχει καμία «σωστή» ή «λανθασμένη» απάντηση. Παρακαλούμε, διαβάστε προσεκτικά κάθε πρόταση και στη συνέχεια βάλτε σε κύκλο τον αριθμό που θεωρείτε ότι σας αντιπροσωπεύει περισσότερο.

	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΣΥΓΚΡΑΤΗΜΕΝΑ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1. Έχετε νιώσει ντροπή για κάποια από τις προσωπικές σας συνήθειες;	1	2	3	4
2. Σας έχει απασχολήσει τι σκέπτονται οι άλλοι για τις προσωπικές σας συνήθειες;	1	2	3	4
3. Έχετε προσπαθήσει να κρύψετε ή να συγκαλύψετε κάποια από τις προσωπικές σας συνήθειες;	1	2	3	4
4. Έχετε νιώσει ντροπή για τη συμπεριφορά σας απέναντι στους άλλους;	1	2	3	4
5. Σας έχει απασχολήσει τι σκέπτονται οι άλλοι για τη συμπεριφορά σας απέναντί τους;	1	2	3	4
6. Έχετε αποφύγει ποτέ ανθρώπους εξαιτίας της συμπεριφοράς σας;	1	2	3	4
7. Έχετε νιώσει ντροπή για αυτό που είστε;	1	2	3	4
8. Σας έχει απασχολήσει τι σκέπτονται οι άλλοι για αυτό που είστε;	1	2	3	4
9. Έχετε προσπαθήσει να κρύψετε από τους άλλους αυτό που είστε;	1	2	3	4
10. Έχετε νιώσει ντροπή για τις ικανότητές σας;	1	2	3	4
11. Σας έχει απασχολήσει τι σκέπτονται οι άλλοι για τις ικανότητές σας;	1	2	3	4
12. Έχετε αποφύγει ανθρώπους, εξαιτίας της αδυναμίας σας να κάνετε κάποια πράγματα;	1	2	3	4
13. Έχετε νιώσει ντροπή, όταν κάνετε κάτι λάθος;	1	2	3	4
14. Σας έχει απασχολήσει τι σκέπτονται οι άλλοι για εσάς, όταν κάνετε κάτι λάθος;	1	2	3	4
15. Έχετε προσπαθήσει να κρύψετε ή να συγκαλύψετε πράγματα, τα οποία ντρέπεστε που έχετε κάνει;	1	2	3	4
16. Έχετε νιώσει ντροπή για κάτι ανόητο που είπατε;	1	2	3	4
17. Σας έχει απασχολήσει τι σκέφτηκαν οι άλλοι για εσάς, όταν είπατε κάτι ανόητο;	1	2	3	4
18. Έχετε αποφύγει την επαφή με οποιονδήποτε γνώριζε ότι είπατε κάτι ανόητο;	1	2	3	4
19. Έχετε νιώσει ντροπή, όταν αποτύχατε σε κάτι που ήταν σημαντικό για εσάς;	1	2	3	4
20. Σας έχει απασχολήσει τι σκέφτηκαν οι άλλοι, όταν αποτύχατε;	1	2	3	4
21. Έχετε αποφύγει ανθρώπους που σας είδαν να αποτυχαίνετε;	1	2	3	4
22. Έχετε νιώσει ντροπή για το σώμα σας ή κάποιο σημείο του;	1	2	3	4
23. Σας έχει απασχολήσει τι σκέπτονται οι άλλοι για την εμφάνισή σας;	1	2	3	4
24. Έχετε αποφύγει να κοιτάξετε τον εαυτό σας στον καθρέπτη;	1	2	3	4
25. Έχετε την επιθυμία να κρύψετε ή να συγκαλύψετε το σώμα σας ή κάποιο σημείο του σώματός σας;	1	2	3	4

ΟΔΗΓΙΕΣ

Παρακάτω θα συναντήσετε έναν κατάλογο με προβλήματα και ενοχλήσεις που, ορισμένες φορές, αντιμετωπίζουμε οι άνθρωποι. Παρακαλούμε διαβάστε προσεκτικά κάθε ερώτηση και στη συνέχεια βάλτε σε κύκλο έναν από τους αριθμούς στη δεξιά πλευρά, ο οποίος δείχνει το βαθμό της ενόχλησης που σας έχει προκαλέσει το συγκεκριμένο πρόβλημα *κατά τη διάρκεια της προηγούμενης εβδομάδας*, συμπεριλαμβανομένης και της σημερινής ημέρας.

	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΑΡΚΕΤΑ	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ
1. Υποφέρετε από πονοκεφάλους;	0	1	2	3	4
2. Νοιώθετε νευρική ή εσωτερική τρεμούλα;	0	1	2	3	4
3. Έχετε επαναλαμβανόμενες δυσάρεστες σκέψεις που δε φεύγουν από το μυαλό σας;	0	1	2	3	4
4. Έχετε τάση για λιποθυμία ή ζαλάδα;	0	1	2	3	4
5. Έχετε χάσει το σεξουαλικό σας ενδιαφέρον ή ευχαρίστηση;	0	1	2	3	4
6. Έχετε διάθεση να κατακρίνετε τους άλλους;	0	1	2	3	4
7. Νομίζετε ότι κάποιος άλλος ελέγχει τη σκέψη σας;	0	1	2	3	4
8. Αισθάνεστε ότι οι άλλοι φταίει για τα προβλήματά σας;	0	1	2	3	4
9. Δυσκολεύεστε να θυμάστε διάφορα πράγματα;	0	1	2	3	4
10. Ανησυχείτε για το ότι είστε απεριποίητος ή ατημέλητος;	0	1	2	3	4
11. Αισθάνεστε ότι νευριάζετε ή ερεθίζεστε εύκολα;	0	1	2	3	4
12. Νοιώθετε πόνους στην καρδιά ή στον θώρακα;	0	1	2	3	4
13. Αισθάνεστε φόβο όταν βρίσκεστε σε ανοιχτούς χώρους ή στους δρόμους;	0	1	2	3	4
14. Αισθάνεστε υποτονικός, αδρανής, αποδυναμωμένος;	0	1	2	3	4
15. Έχετε σκέψεις αυτοκτονίας;	0	1	2	3	4
16. Ακούτε φωνές που οι άλλοι άνθρωποι δεν ακούν;	0	1	2	3	4
17. Τρέμετε;	0	1	2	3	4
18. Αισθάνεστε ότι δεν μπορείτε να εμπιστευτείτε τους περισσότερους ανθρώπους;	0	1	2	3	4
19. Έχετε ανορεξία;	0	1	2	3	4
20. Κλαίτε εύκολα;	0	1	2	3	4
21. Αισθάνεστε ντροπαλός ή όχι άνετα με το άλλο φύλο;	0	1	2	3	4
22. Νοιώθετε ότι έχετε μπλεχτεί ή παγιδευτεί;	0	1	2	3	4
23. Ξαφνικά φοβάσθε χωρίς κανένα λόγο;	0	1	2	3	4
24. Έχετε εκρήξεις οργής που δεν μπορείτε να ελέγξετε;	0	1	2	3	4
25. Φοβάσθε να βγείτε μόνος από το σπίτι σας;	0	1	2	3	4
26. Κατηγορείτε τον εαυτό σας για διάφορα πράγματα;	0	1	2	3	4
27. Έχετε πόνους στη μέση;	0	1	2	3	4
28. Αισθάνεστε ότι εμποδίζεστε να κάνετε αυτά που θέλετε;	0	1	2	3	4

	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΑΡΚΕΤΑ	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ
28.					
29. Αισθάνεσθε μοναξιά;	0	1	2	3	4
30. Αισθάνεσθε κακοκεφιά;	0	1	2	3	4
31. Ανησυχείτε υπερβολικά για διάφορες καταστάσεις;	0	1	2	3	4
32. Δεν βρίσκετε ενδιαφέρον σε τίποτα;	0	1	2	3	4
33. Νοιώθετε φοβισμένος;	0	1	2	3	4
34. Τα αισθήματά σας εύκολα πληγώνονται;	0	1	2	3	4
35. Οι άλλοι γνωρίζουν τις προσωπικές σας σκέψεις;	0	1	2	3	4
36. Αισθάνεσθε ότι οι άλλοι δεν σας καταλαβαίνουν και δεν σας συμπονοούν;	0	1	2	3	4
37. Αισθάνεσθε ότι οι άλλοι είναι εχθρικοί ή σας αντιπαθούν;	0	1	2	3	4
38. Πρέπει να ενεργείτε πολύ αργά ώστε να είσθε σίγουρος ότι δεν έχετε κάνει λάθος;	0	1	2	3	4
39. Νοιώθετε καρδιακούς παλμούς ή ταχυπαλμία;	0	1	2	3	4
40. Έχετε ναυτία ή στομαχικές διαταραχές;	0	1	2	3	4
41. Αισθάνεσθε κατώτερος από τους άλλους;	0	1	2	3	4
42. Νοιώθετε πόνους στους μύς;	0	1	2	3	4
43. Αισθάνεσθε ότι σας παρακολουθούν ή ότι μιλούν για σας;	0	1	2	3	4
44. Υποφέρετε από αϋπνία;	0	1	2	3	4
45. Πρέπει να ελέγχετε ξανά και ξανά ότι κάνετε;	0	1	2	3	4
46. Δυσκολεύεσθε να παίρνετε αποφάσεις;	0	1	2	3	4
47. Φοβάσθε να ταξιδεύετε με λεωφορείο ή τρέινο;	0	1	2	3	4
48. Έχετε δύσπνοια;	0	1	2	3	4
49. Αισθάνεσθε ζέστη ή κρύο;	0	1	2	3	4
50. Νοιώθετε ότι πρέπει να αποφεύγετε μερικά πράγματα, μέρη ή ασχολίες γιατί σας φοβίζουν;	0	1	2	3	4
51. Νοιώθετε να αδειάζει το μυαλό σας;	0	1	2	3	4
52. Αισθάνεσθε μούδιασμα ή ελαφρό πόνο σε τμήματα του σώματός σας;	0	1	2	3	4
53. Έχετε ένα κόμπο στο λαιμό;	0	1	2	3	4
54. Πιστεύετε ότι δεν έχετε ελπίδες για το μέλλον;	0	1	2	3	4
55. Δυσκολεύεσθε να συγκεντρωθείτε;	0	1	2	3	4
56. Αισθάνεσθε αδυναμία σε τμήματα του σώματός σας;	0	1	2	3	4
57. Αισθάνεσθε τεντωμένα τα νεύρα σας ή γεμάτος αγωνία;	0	1	2	3	4
58. Νοιώθετε βάρος στα χέρια ή στα πόδια σας;	0	1	2	3	4
59. Έχετε σκέψεις θανάτου ή ότι πεθαίνετε;	0	1	2	3	4
60. Τρώτε παραπάνω από το κανονικό;	0	1	2	3	4
61. Δεν αισθάνεσθε άνετα όταν σας κοιτάνε ή μιλούν για σας;	0	1	2	3	4

	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΑΡΚΕΤΑ	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ
62. Έχετε σκέψεις που δεν είναι δικές σας;	0	1	2	3	4
63. Έχετε παρορμήσεις να χτυπήσετε, να τραυματίσετε ή να βλάψετε κάποιον;	0	1	2	3	4
64. Ξυπνάτε πολύ νωρίς το πρωί;	0	1	2	3	4
65. Πρέπει να επαναλαμβάνετε τις ίδιες πράξεις (ν' αγγίζετε, να μετράτε, να πλένετε κάτι);	0	1	2	3	4
66. Κοιμάσθε ανήσυχα ή με διακοπές;	0	1	2	3	4
67. Σας έρχεται να σπάσετε πράγματα ή να καταστρέψετε πράγματα;	0	1	2	3	4
68. Έχετε ιδέες και απόψεις που οι άλλοι δεν συμμερίζονται;	0	1	2	3	4
69. Νοιώθετε πολύ συνεσταλμένος όταν βρίσκεσθε με άλλους;	0	1	2	3	4
70. Δεν αισθάνεσθε άνετα μέσα στο πλήθος (στα καταστήματα ή στον κινηματογράφο);	0	1	2	3	4
71. Νοιώθετε ότι και για το παραμικρό πράγμα πρέπει να κάνετε προσπάθεια;	0	1	2	3	4
72. Έχετε περιόδους με τρόμο ή πανικό;	0	1	2	3	4
73. Δεν αισθάνεσθε άνετα όταν τρώτε ή πίνετε δημόσια;	0	1	2	3	4
74. Τσακώνεσθε συχνά;	0	1	2	3	4
75. Αισθάνεσθε νευρικότητα όταν μένετε μόνος;	0	1	2	3	4
76. Νοιώθετε ότι οι άλλοι δεν εκτιμούν όσο πρέπει αυτά που κάνετε;	0	1	2	3	4
77. Αισθάνεσθε μοναξιά ακόμα και όταν βρίσκεσθε με κόσμο;	0	1	2	3	4
78. Είστε τόσο ανήσυχος ώστε δεν μπορείτε να μείνετε σε μία θέση;	0	1	2	3	4
79. Αισθάνεσθε ότι δεν αξίζετε;	0	1	2	3	4
80. Έχετε το προαίσθημα ότι κάτι κακό θα σας συμβεί;	0	1	2	3	4
81. Φωνάζετε ή πετάτε πράγματα;	0	1	2	3	4
82. Φοβάσθε ότι θα λιποθυμήσετε όταν είσθε σε πολύ κόσμο;	0	1	2	3	4
83. Αισθάνεσθε ότι οι άλλοι θα σας εκμεταλλευτούν αν τους το επιτρέψετε;	0	1	2	3	4
84. Έχετε σκέψεις για σεξουαλικά θέματα που σας ενοχλούν πολύ;	0	1	2	3	4
85. Νομίζετε ότι θα έπρεπε να τιμωρηθείτε για τις αμαρτίες σας;	0	1	2	3	4
86. Έχετε σκέψεις ή φαντασίες που σας τρομάζουν;	0	1	2	3	4
87. Νομίζετε ότι έχετε κάποιο σοβαρό ελάττωμα στο σώμα σας;	0	1	2	3	4
88. Δεν αισθάνεσθε ποτέ κοντά σε άλλο πρόσωπο;	0	1	2	3	4
89. Νοιώθετε ενοχές;	0	1	2	3	4
90. Νομίζετε ότι κάτι δεν λειτουργεί καλά στο μυαλό σας;	0	1	2	3	4

